Iancu Gabriel

„... memoria istorică anunţă lupta crâncenă a eternităţii cu timpul, iar filosofia istorică face întotdeauna dovada măreţelor victorii ale eternităţii asupra timpului și pieritorului”.

Nicolai Berdiaev

REZISTENŢĂ DUHOVNICEASCĂ ÎN TEMNIŢELE COMUNISTE

5

București 2020

Foto Coperta 1: închisoarea Râmnicu Sărat Sursa: http://www.memorialulramnicusarat.ro/

Reproducerea sau copierea fragmentelor din carte sunt permise cu menţionarea sursei.

Pentru comenzi, tel. 0723223869

CUPRINS

INTRODUCERE p.6
Cap. I Individualitate în spaţiul concentraţionar p.19
LI. Eul individual şi eul social p.19
1.2. Psihologia torţionarului p.36
1.3. Psihologia victimei. Introspecţia.
Rezistenţa la Gulag. Păstrarea conştiinţei de sine p.52
Cap. II Grupul şi dinamica lui în spaţiul concentraţionar p.107
II. 1 Definirea şi formarea grupurilor p. 107
11.2 Influenţele sociale. Conformismul.
Complianţa. Obedienţa p.115
11.3 Studiu de caz. Experimentul Piteşti p.141
II. 4 Deportaţii p. 170
Cap. III Elemente privind reprezentările sociale.
Memoria socială p.192
Concluzii p.219.
Bibliografie

INTRODUCERE

Despre suferinţele cumplite îndurate de români în temniţele comuniste nu s-a scris suficient şi nu se poate

scrie niciodată prea mult.

Lucrarea de faţă îşi propune să cerceteze psihologia umană în funcţie de influenţele şi condiţionările sociale, şi anume cele ale spaţiului concentraţionar românesc. Mai exact, modul cum regimul de detenţie comunist dorea să distrugă interiorul omului, să-i destructureze valorile sufleteşti ale credinţei în Dumnezeu, ale dragostei de semeni şi de ţară, şi cum mulţi deţinuţi au reuşit să reziste acestor acţiuni demolatoare care erau dirijate politic şi programate de conducerea Partidului Comunist Român sub conducerea Moscovei.

Fenomenul rezistenţei duhovniceşti în temniţele comuniste, după cum afirmă unul dintre supravieţuitorii experimentului Piteşti, medicul psihiatru Nicu Ioniţă, *„este de cea mai mare importanţă şi merită o atenţie deosebită. Un studiu făcut cu rigoare ştiinţifică şi cu detaşare, va putea elucida procesul de destrămare psihică obţinut prin teroare şi va ridica o nouă problemă*: *regândirea omului*”. *7*

Totodată, tema tratată în această lucrare, prin dimensiunea ei analitică, îşi doreşte să intervină în câmpul social favorizând întoarcerea în timp prin rememorarea unor amintiri sau trăiri mai vechi, prin care căpătăm accesul la universul interior al deţinuţilor şi putem identifica pilonii rezistenţei duhovniceşti pe care aceştia au manifestat-o împotriva torţionarilor regimului ateist, ştiut fiind că amintirile şi trăirile trecutului sunt componente esenţiale ale identităţii noastre şi ne dau acces la devenire.

Metoda de lucru în realizarea acestei lucrări este aplicarea studiilor de psihosociologie şi psihologie socială la literatura memorialistică şi a mărturiilor supravieţuitorilor Gulagului românesc, şi prin aceasta să arăt cum evoluează psihologia individuală şi colectivă, care sunt tiparele psihosociale generate de regimul de detenţie, deportare şi muncă forţată, şi care este dinamicagrupurilor în acest mediu social sau cum se

modifică relaţiile interumane în aceste condiţii.

Acest demers este destul de temerar din două motive:

În primul rând, în condiţiile în care psihosociologia cunoaşte o dezvoltare fără precedent în ultimele decenii, iar aria sa de lucru este din ce în ce mai vastă. Este unanim recunoscut de către psihologii sociali că psihologia socială este o disciplină ce sondează omul aflat în contextual său social, în interacţiunile generate de situaţiile concrete de viaţă, dar este tot atât de adevărat că psihosociologia a evoluat de la studiul grupurilor şi a dinamicii acestora, la articularea între conduite în viaţa publică atât a grupurilor şi organizaţiilor, cât şi la analiza manifestării actorilor sociali. În acest sens, psihosociologul analizează şi conceptualizează interacţiunile interpersonale în câmpul social, precum şi consecinţele acestora, cum ar fi reprezentările sociale, credinţele dogmatice, modurile de alienare, etc. Astfel, abordarea cuplului individ-societate nu se mai face separat, ci în contextul confruntării credinţelor şi valorilor, al reglărilor sociale.

Potrivit lui Adrian Neculau, interacţiunea subiectului (individual sau colectiv) cu obiectul, fie el social sau nu, real sau imaginar, determină trei nivele de analiză: subiectul individual (Ego), subiectul social (Alter) şi obiectul, care poate fi fizic, social, real sau imaginar.[1] Adică eul individual interacţionează cu ceilalţi membri ai societăţii, dar şi cu împrejurări şi situaţii concrete de viaţă, cu instituţii, ideologii sau regimuri politice.

În acest sens, scopul psihologiei sociale este de a analiza cum credinţele, valorile umane şi reprezentările sociale structurate pe ele determină tensiuni şi conflicte în interacţiunea lor şi cum ele reglează interacţiunile sociale. Unul din cele mai intense conflicte sociale între subiect, individual sau colectiv şi obiect (regimul torţionar al

1 Adrian Neculau- Psihologie socială. Aspecte contemporane, Ed. Polirom, Iași, 1996, p.17

Gulagului comunist) s-a desfăşurat în spaţiul temniţelor comuniste, al lagărelor de muncă forţată şi al satelor unde deportaţii îşi aveau domiciliu obligatoriu şi erau nevoiţi să supravieţuiască în condiţii atroce.

Psihologia socială este situată la graniţa dintre psihologie şi sociologie şi, conform lui Serge Moscovici, câmpul de lucru al psihosociologici nu este doar individul sau grupul uman, ci dinamica conflictuală dintre individ şi societate, depăşindu-se astfel orientarea clasică spre individ a lui Floyd Allport şi Gordon Allport şi adoptând teoria agregatului a lui Kurt Lewin.[2] Astfel, câmpul de investigaţie al studiilor psihosociale merge chiar mai departe şi depăşește sfera de interes generată de individ sau grup şi studiază conflictul dintre individ şi societate, conflict care presupune şi pacificarea, dar şi schimbarea unor situaţii critice prin acţiune asupra câmpului social, prin formula lui Lewin – „cercetare-acţiune”.[3]

Chiar dacă specialiştii fac unele delimitări sau diferenţieri între noţiunea de *psihosociologie* şi cea de *psihologie socială*, Petru Iluţ consideră că suprapunerile sunt substanţiale[4], unele dicţionare redându-le ca sinonime, apărând şi termenul de *socio-psihologie*. Prin urmare, lucrarea de faţă nu va ţine cont de delimitările termenilor prezentaţi şi-i va utiliza nediferenţiat.

Având în vedere aceste abordări teoretice, tema de faţă porneşte de la premisele acceptate ştiinţific că, pe de o parte, colectivităţile umane sunt produse ale activităţilor individuale, omul fiind subiect activ care contribuie la viaţa socială şi, pe de altă parte, că nimic din ceea ce există în societate nu se poate să nu aibă corespondenţe şi implicaţii psihologice.

Dorim să abordăm modul în care stimulii sociali ai

2 Serge Moscovici, Ivana Markova- Psihologia socială modernă, Ed. Polirom, Iași, 2011, p.58

3 Adrian Neculau- Psihologie socială. Aspecte contemporane, Ed. Polirom, Iași, 1996, p.18

4 Petru Iluț- Psihologie socială și sociopsihologie. Teme recurente și noi viziuni, Ed. Polirom, Iași, 2009,p. 49

regimului de detenţie influenţează experienţa şi conduita indivizilor, precum şi interacţiunile umane şi felul cum gândirea, sentimentele şi comportamentul sunt influenţate de prezenţa reală sau imaginară a altor actori sociali, aparţinători ai temniţelor comuniste, lagărelor de muncă forţată şi coloniilor de deportaţi cu domiciliu obligatoriu. Şi în acest domeniu al psihologiei grupurilor şi a influenţei sociale avem două tendinţe majore de cercetare, potrivit lui S. Moscovici[5]. Una bazată pe psihologia majorităţii şi a structurii de putere care o reprezintă, descrisă ca generatoare de control social asupra indivizilor şi uniformizare colectivă, iar alta care pune în centru psihologia minorităţilor ca surse de inovaţie socială. Voi aborda ambele curente de gândire, urmărind cu preponderenţă linia de gândire psihosocială care se încadrează cel mai bine temei de faţă.

Lucrarea urmăreşte studiul influenţei detenţiei asupra particularităţilor psihice ale omului ca fiinţă socială, dar şi ale comportamentului în cadrul grupului de referinţă şi al colectivului.

Cercetarea are în vedere atât analiza nivelului intraindividual – adică analiza mecanismelor proprii de organizare a informaţiei şi a proceselor intra-psihice, cogniţia în izolare şi singurătate, prin care oamenii îşi reglează şi îşi evaluează ambianţa socială, răspunzând la stimulii sociali, cât şi la nivelul interindividual şi situaţional – care urmăreşte procesele interindividuale determinate de relaţiile sociale aşa cum au ele loc în grupul aflat în regimul concentraţionar, ceea ce determină imitaţia, conformarea, inovaţia, conflictele intergrupuri şi reprezentările sociale.

De asemenea, este avut în vedere pentru studiu nivelul socio-poziţional presupus de relaţiile de putere şi statut – care se focalizează pe poziţia ocupată de individ în grup şi colectiv şi nivelul ideologic/al convingerilor sociale

5 Serge Moscovici-Influenfă socială și schimbare socială, Ed. Polirom, Iași, 2011, p. 20

– al reprezentărilor sociale, al normelor produse de societate şi grupuri, pe care individul le poartă cu el şi le manifestă într-o situaţie anume.

În al doilea rând, întreprinderea acestei lucrări este dificilă datorită puţinului material bibliografic legat de psihosociologia Gulagului, literatura de specialitate privind spaţiul concentraţionar românesc fiind limitată în marea ei parte la memorialistică şi mai puţin la analize sau studii psihologice. O parte din mărturisirile despre experienţa Gulagului a fost scrisă înainte de 1989, în străinătate, cele mai cunoscute dintre acestea fiind cele ale lui Dumitru Bacu apărută la Madrid, despre experimentul Piteşti, Richard Wurmbrand-*Cu Dumnezeu în subterană* apărut la Londra, Paul Goma despre Gherla, scrisă la Paris, Nicole Valéry cu *Benit sois tu prison*, tot la Paris, sau lucrări apărute în Germania, ale lui Aurel State-*Drumul crucii*, la Freiburg şi Ion Pantazi-zn *trecut prin iad*, apărută la München, fie au fost scrise în România, dar ascunse de privirile Securităţii, literatură numită şi „de sertar”, scrisă cu caracter didactic, educativ, pentru generaţiile care vor veni.

După 1989 putem vorbi despre un avânt al literaturii de detenţie, însă interesul pentru acest segment literar, acela al confesiunilor, al redării spaţiului public a unor segmente de viaţă trăită în condiţiile extreme ale Gulagului românesc, s-a limitat în cea mai mare parte la aspectul său pur literar, pe care cercetătorii au încercat să-l încadreze într-un anume gen, vorbind despre „literatură de frontieră”, „paraliteratură” sau „literatură secundă”.

Pe lângă numărul destul de bogat al cărţilor despre universul concentraţionar, o încercare valoroasă de centralizare şi receptare a literaturii de detenţie şi plasarea ei într-o terminologie specifică genului o realizează Maria Hulber în lucrarea sa Memorialistică *detenţiilor postbelice româneşti*, unde, pe lângă inventarierea lucrărilor memorialistice ale detenţiei,

propune un excurs în lumea acestor valoroase producţii literare, dar mai mult din punctul de vedere al criticului literar. Printre exegeţii memorialisticii evocaţi de autoare se numără astfel nume de marcă ale literaturii şi criticii literare precum Eugen Simion, Dan C. Mihăilescu, Mihai Rădulescu, Ruxandra Cesereanu, Mircea Anghelescu, Monica Lovinescu sau Ion Pop.

Ruxandra Cesereanu, prin *Călătorie spre centrul infernului*, după cum personal mărturiseşte, încearcă o exorcizare a terorii comuniste din România şi din secolul XX, pe care îl numeşte al ororilor,[6] depăşeşte spaţiul criticii literare, fiind preocupată şi de aspectele etice ale spaţiului concentraţionar, nu doar de o abordare estetică (autoarea încearcă şi o ierarhizare valorică a acestui gen de literatură), prezentând şi aspecte legate de comportamente şi mentalităţi, pe care le consider binevenite şi de mare folos pentru realizarea lucrării de faţă.

Prezenta lucrare este structurată în trei capitole.

Primul capitol, referitor la individ ca actor social, îşi propune să prezinte construcţia eului individual şi modul cum aceasta intră în interacţiune cu mediul social determinând eul social, precum şi să răspundă la întrebările: „Cum regimul concentraţionar modifică psihologia individuală?”, „Cum un individ încearcă/reuşeşte să îşi impună vederile asupra altui individ?” şi „De ce şi cum acceptă/rezistă un individ la presiunile de a-şi însuşi vederile unui grup sau ale celor care-l reprezintă?”. Am inclus aici psihologia torţionarului şi a victimei.

Al doilea capitol analizează grupurile şi dinamica lor, prezentând influenţele sociale şi controlul social în lumina cercetărilor sociologice aplicate universului concentraţionar, căutând să răspund la întrebările „Cum

6 Ruxandra Cesereanu- Călătorie spre centrul infernului. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste, Ed. Mânu Scris, Pitești, 2018, p.385

evoluează/se modifică relaţiile dintre membrii unui grup în condiţiile de teroare existente în lagăre?” şi „Cum încearcă un grup să-şi impună vederile asupra altui grup şi cum/de ce sunt acceptate aceste vederi de grupul receptor?”, aici fiind importantă analiza majorităţilor şi a minorităţilor şi conceptelor de devianţă, conformism, complianţă şi obedienţă. Spre exemplificare am efectuat un studiu de caz, experimentul Piteşti.

Capitolul al treilea tratează reprezentările sociale şi memoria socială, în care caut să surprind aspecte privind conştiinţa colectivă, prejudecăţile sociale, modul cum suferinţele deţinuţilor politici sunt percepute în spaţiul social şi ce impact au avut pentru mentalul colectiv, pentru ca aceste orori să nu se mai poată repeta.

Constatarea făcută în realizarea acestei cercetări este că atât spaţiul literaturii de detenţie, dar mai ales cercetările sociologice şi evoluţia psihosociologici se aseamănă unui munte foarte înalt, cu numeroşi versanţi, dificil de escaladat, condiţii în care prezenta lucrare apare ca fiind cu totul modestă. Ea se constituie într-o încercare de deschidere a unui drum care, cu siguranţă, va fi lărgit şi făcut mult mai accesibil de cercetări ulterioare ale celor care doresc să sondeze adâncimile sufletului uman aflat în condiţii limită.

Chiar dacă, poate, în epoca pe care o traversăm, realităţile detenţiei comuniste par rămase undeva în siajul istoriei, cercetări de acest gen sunt necesare şi utile deoarece trăim într-o vreme în care ideile sunt dirijate şi manipulate cu mare uşurinţă, făcând ca mase mari de oameni să-şi schimbe atitudinile şi comportamentul cu o viteză altă dată de neconceput, ceea ce arată că în interiorul spaţiului social există forţe care, aşa cum remarca Serge Moscovici, *„exercită presiuni uriaşe pentru a ne uniformiza gândirea*. „[7]

CAP. I INDIVIDUALITATE ÎN SPAŢIUL

7 Serge Moscovici- Influența socială și schimbarea socială, Ed. Polirom, Iași, 2011, p. 18

CONCENTRAŢIONAR

LI EUL INDIVIDUAL ŞI EUL SOCIAL.

Psihologii şi sociologii arată că fiecare individ îşi construieşte propriul eu prin relaţiile pe care le are cu eurile celorlalţi actori sociali. Astfel, şinele propriu fiecărui individ conştient de propria individualitate, prin confruntarea şi comparaţia cu reprezentările pe care ceilalţi le au despre el, se edifică împreună cu ceilalţi eu[8]. Psihologia socială clasică[9] defineşte şinele ca fiind un construct social, în care persoana este înţeleasă în contextul social din care face parte, întocmai ca o piesă dintr-un amplu puzzle.

În ultimele decenii, în studiul eului individual, un progres important l-a făcut cognitivismul, sau psihologia cognitivă,[10] care structurează eul în jurul conceptului de sine (self-concept), care reprezintă componenta cognitivă a sinelui şi cuprinde totalitatea informaţiilor, credinţelor şi atitudinilor unui individ cu privire la propria-i persoană. Acest concept de sine este alcătuit din scheme ale sinelui (seifschemas), ca structuri cognitive răspunzătoare de modul cum un individ îşi organizează mental lumea, ipoteza de lucru fiind aceea că omul realizează o construcţie activă despre lumea înconjurătoare.

Nicolae Purcărea, unul din supravieţuitorii regimului de detenţie, exprimă clar şi concis această realitate psihosocială: *„Omul este un produs al spaţiului şi al timpului în care s-a născut, a trăit, a dat roade şi apoi s-a dus. Altfel spus, este un fruct al tiparului natal, al „matricei stilistice" în care a trăit, după cum spune Blaga.* „[11]

---

8 Adrian Neculau- Personalitatea, o construcție socială, în Psihologie contemporană, Ed. Polirom, Iași, 1996, p.157

9 Salomea Popoviciu- Psihologie socială, O abordare contextuală a individului ca actor social, Emanuel University Press, Oradea 2013, p.249

10 Ștefan Bocu- Eu-l în cogniția socială, în Psihologie socială. Aspecte contemporane, Ed. Polirom, Iași, 1996, coord. Adrian Neculau, p.138

11 Nicolae Purcărea- Urlă haita..., Fundația Sfinții închisorilor, 2012,

În raport cu lumea înconjurătoare, conceptul de sine apare ca un tot al cunoştinţelor despre propriul eu care sunt utilizate pentru a identifica şi interpreta stimuli semnificativi pentru individ. Informaţia astfel procesată va conţine date despre eu şi va fi activată în situaţii sociale care presupun informaţii ce implică propria persoană. Repetarea acestor situaţii sociale va duce la organizarea şi stabilizarea informaţiei, rezultând o subschemă în interiorul sistemului cognitiv al persoanei. Cognitivismul pune în lumină criteriile potrivit cărora stimulii din mediu sunt selectaţi de individ şi caută să explice cum aceşti stimuli sunt stocaţi în memorie şi folosiţi apoi în acţiuni ulterioare.

Schemele sunt responsabile de structurarea informaţiilor în funcţie de clasa de stimuli, stimuli pe care-i selectează şi-i codează, apoi îi actualizează în memorie. În psihologia cognitivă se deosebesc trei categorii de scheme: scheme ale persoanei, care includ şi schemele despre sine, scheme ale rolului şi scheme de evenimente.

Schemele despre sine cuprind aspecte ale comportamentelor care sunt relevante pentru individ şi structurează cunoaşterea de sine pe care acesta o poate folosi în anumite contexte sociale. În măsura în care omul procesează la nivel mental aceste informaţii, ele se transformă într-o ierarhie a cunoştinţelor despre sine, care se activează apoi în situaţii sociale relevante pentru individ, individ care se angajează apoi în relaţii sociale ce reprezintă de fapt comportamente ce corespund cu reprezentarea la nivel intern a informaţiei. Astfel, sistemul de prelucrare a informaţiei duce la stocarea acesteia, urmând ca individul să se folosească de ele, fiind în felul acesta conştient de sine (self-aware). Potrivit acestui atribut, individul îşi organizează mental lumea interioară şi o imagine proprie despre lumea înconjurătoare.

S-a constatat că indivizii care şi-au format scheme cu care să se descrie pe sine ca având o independenţă

p.16

ridicată, sunt capabili să descrie mai multe comportamente care le dovedesc independenţa, şi au capacitatea de rezistenţă mai mare la stimulii care le infirmă schema de independenţă[12].

Acest fel de conflict este des întâlnit în regimul de detenţie comunist unde torţionarii, prin stimulii pe care-i induceau deţinuţilor-bătaie, tortură, jigniri, asociate cu foame şi frigurmăreau să destructureze aceste selfschemas, pentru ca informaţiile cu privire la sine ale deţinutului să nu mai fie ghidate pentru a susţine un concept de sine care să-i permită rezistenţa la presiunile torţionarilor care vizau reeducarea. Este ştiut că mulţi dintre deţinuţii politici aveau o schemă cognitivă a sinelui caracterizată de un sistem de cunoştinţe despre sine şi lumea înconjurătoare foarte solid, bazat pe valori ca familia, credinţa în Dumnezeu, dragostea de ţară, respectul valorilor tradiţionale cum sunt cinstea, onoarea, demnitatea umană sau un statut intelectual înalt. Toate acestea ofereau deţinutului puterea să reziste acţiunilor distructive ale regimului de detenţie.

Aici apare conflictul între eul individual şi eul social. Eul social este definit ca „un *ansamblu organizat de atitudini ale celorlalţi şi pe care ni le asumăm*”[13]. Dacă eul individual structurat în jurul schemelor despre sine era mai puternic decât eul social structurat în jurul părerilor emise de ceilalţi asupra lui, atunci deţinutul reuşea să reziste presiunilor.

Astfel, în multe situaţii, schemele despre sine ale deţinuţilor politici conţineau valori solide care le-au permis rezistenţa în faţa tăvălugului comunist, cum ar fi exemplul lui Virgil Maxim care descrie în mărturia lui *„câteva idei şi norme de pedagogie creştină enunţate în îndreptarul Frăţiilor de Cruce*: *„… ascultarea, curajul, puterea de împrietenire, exemplul, capacitatea de jertfă, dragostea…*

12 Adrian Neculau \-Idem, p.

13 Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- Psihologie socială- Dinamica grupurilor, Ed. Universitară, București, 2014, p.202

făcând din fiecare un prilej de biruinţă asupra adversarului" 5. De asemenea, Cristina Anisescu precizează: *„Cei care au avut noroc de prieteni, au rezistat mai bine la umilinţă".*[14] Despre acest ajutor nepreţuit căpătat de la prietenii şi tovarăşii de suferinţă vorbeşte părintele Iustin Pârvu în una din mărturiile sale: *„Din punct de vedere spiritual, închisoarea a fost un noroc pentru noi. Am găsit adunaţi la un loc atâţia oameni duhovniceşti cum nu puteam întâlni în libertate. La Aiud, unde am ajuns după proces prin 1949, şi apoi prin alte părţi, i-am cunoscut pe cei arestaţi după 1941, care de acum erau vechi în închisoare. Unii dintre ei ajunseseră la o mare înălţime duhovnicească. Pentru noi, cei arestaţi în 1948 şi mai târziu, aceşti deţinuţi au fost salvatori. Derutaţi de anchetele lungi şi dese din care ieşisem, prin contactul cu ei ne-am limpezit. Ei ne-au făcut să ne dăm seama de sensul creştin al luptei noastre, de faptul că ne aflăm angajaţi pe un front creştin împotriva fiarelor apocaliptice. Ne gândeam şi noi că suferim pentru păcatele noastre, dar prin ei ne-am limpezit, ne-am dat seama că am fost chemaţi de Hristos pe baricade în numele poporului român. Înţelegând aceasta, pentru noi a fost o bucurie că ne aflam în închisoare. De asta spun că ei ne-au salvat, ne-au arătat calea de supravieţuire. Este interesant cum, după 7 – 8 ani de închisoare, arestaţi de foarte tineri, la 17 – 18 ani, îşi păstraseră nevinovăţia şi puritatea, trăsăturile lor de copii, de parcă vremea trecută peste ei nu lăsase nicio urmă. Arătau parcă mai tineri decât aceia dintre noi care aveau acum 17 – 18 ani. Erau foarte luminoşi, foarte vioi, foarte maturi şi foarte înţelepţi. Foarte bogaţi din punct de vedere spiritual. Erau o lumină pentru noi. (…) Numai simplă prezenţa lor, comportamentul lor, îi schimba pe deţinuţi. „*[15]

---

14 Virgil Maxim- Imn pentru crucea purtată, Ed. Babei, Bacău, 2012, p.20

15 ***. Sfântul închisorilor- Mărturii despre Valeriu Gafencu, adunate și adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, 2007, p.50-51

Regimul de detenţie din închisorile comuniste căuta să distrugă aceste valori. Astfel, demascarea internă de la Piteşti, de exemplu, avea ca scop destructurarea acestor scheme şi expunerea deţinuţilor rămaşi fără apărare la reeducarea şi mutilarea ideologică. Nicolae Purcărea povesteşte: *„De altfel, după demascarea exterioară şi cea interioară, scopul comuniştilor acesta era, să nimicească elementele care constituiau universul nostru spiritual. Trebuia distrusă încrederea în camarazi şi în special în şefi, trebuia distrus mitul legionar, cu virtuţile şi valorile lui morale şi intelectuale, cu calităţile eroului legionarcurajul, capacitatea de jertfă, dăruirea pentru crezul legionar, credinţa în Dumnezeu. Toate acestea trebuiau nimicite. Noi eram legaţi între noi prin principiile Mişcării Legionare, prin dragostea faţă de*

Dumnezeu şi jertfa pentru neam. Dar mai eram legaţi şi printr-o mare şi sfântă frăţietate. Eram legaţi prin momentul prieteniei, acea baie sufletească ce unea sufletele copiilor, apoi ale fraţilor de cruce, care dădea coeziune, formând verigile unui lanţ uman călit în tabere de muncă, în acţiuni, în închisori. Or, această legătură trebuia distrusă, destrămată. Cu asta s-a început acţiunea de reeducare încă din prima zi. „[16]

Această distrugere internă prin demascare se producea datorită violenţelor fizice şi psihice, a torturilor, schingiuirilor, mutilărilor care aveau efect traumatic, traumatizarea fiind definită psihologic ca *„un eveniment de o deosebită intensitate din viaţa unui individ, ce depăşeşte posibilităţile de adaptare ale acestuia şi de a răspunde sau reacţiona în mod adecvat”*[17]. Trauma are ca efect psihologic dezorganizarea vieţii psihice şi produce răsturnarea de planuri existenţiale, urmată de o discontinuitate a personalităţii, cu anularea sentimentului

16 Nicolae Purcărea- Urlă haita, Fundația Sfinții închisorilor, București, 2012, p. 94-95

17 Virgil Tiberiu Dragomirescu- Determinism și reactivitate umană, București, Ed. Științifică, 1990, p.296

de coeziune umană…” *trăită ca o abandonare a destinului, ca o apăsare copleşitoare ce sugrumă orice gând, orice imbold de împotrivire.*”[18] De asemenea, teoriile psihanalitice arată că un eveniment traumatic destabilizează ordinea interioară a individului şi produce pierderea certitudinii, dacă această traumă e trăită ca un eveniment arbitrar,[19] care nu are un sens, o logică.

Dr. Nicu Ioniţă, supravieţuitor al experimentului Piteşti, arată că „*Retraumatizările repetate reuşesc să producă un dezechilibru total al funcţiilor psihice, urmat de tulburări grave ale percepţiei, reprezentărilor şi gândirii şi, mai ales, o alterare a conceptului de sine, ceea ce conduce în multe cazuri la o devalorizare a noţiunii de sine, la scăderea stimei de sine, stadiu în care un individ este extrem de vulnerabil pentru că, în lipsa unei mâini întinse, victima, complet neajutorată, preia imaginile alterate despre lume ale făptaşilor, se îndreaptă către ei şi caută ajutorul şi protecţia lor.*

Relaţia victimă făptaş cunoaşte o evoluţie bizară: victima, încercând să se identifice cu acesta, îşi însuşeşte vocabularul şi comportamentul acestuia, devenind astfel dependent de torţionar. Experienţa prin care am trecut la Piteşti m-a ajutat să înţeleg acest mecanism psihologic de renunţare la propria identitate şi adoptare a unei noi identităţi. „[20]

Când însă deţinutul avea o ancoră sufletească puternică în crezul său anticomunist, în credinţa în Dumnezeu sau în convingerea că suferinţa are un sens, aceste evenimente traumatice erau percepute în consecinţă (adică nu ca fiind ceva arbitrar) şi capacitatea de rezistenţă a schemelor personale era mult mai mare. „*Puterile fizice ne-au părăsit, este adevărat*! *Dar nu şi cele*

18 Nicu Ioniță- Omul nou-mit și realitate, în Romulus Rusan (Ed)- Analele Sighet nr.lO,anii 1973-1989, Cronica unui sfârșit de sistem, București, Fundația Academia Civică, 2003, p.482

19 Cristina Anisescu- Op.cit, p.442

20 Nicu Ioniță- Experimentul Pitești. Spălarea creierului și reeducarea prin tortură în România comunistă, Ed. Eikon, București, 2016, p. 67

sufleteşti! *Până vom fi conştienţi şi luciditatea minţii nu ne va părăsi, vom striga… Vei suferi, dar vei învinge*! *Căci nu sunt vrednice suferinţele din veacul acesta de acum, de a sta alături de Slava Vieţii Viitoare* (*Sfântul Apostol Pavel*)
„[21]

În această luptă rugăciunea era de cea mai mare importanţă. Nichifor Crainic, care declarase greva foamei pentru a fi scos la muncă, a experimentat ajutorul venit prin rugăciune: „*M-au izolat singur într-o cameră cu apă de băut. Era sfârşit de aprilie şi înfloriseră stânjenei sub fereastră. Au un miros fin şi suav, deşi floarea albastră, de o formă foarte fragedă, e otrăvitoare. Nu-i vedeam, dar le simţeam parfumul.* În *fiecare zi şi în fiecare ceas mi se schimba gamela cu mâncare pe prag, rămânând în cameră peste noapte. Era o gamelă plină, în vârf cu o bucată mare de carne, cum deţinuţii n-aveau niciodată. Mă ispiteau diabolic. Foamea din primele trei-patru zile mă ustura în toate măruntaiele, mă ardea, mă frigea. Dacă ai tăria să stai nemişcat în pat, n-o simţi atât de violent. În acea imobilitate de coşciug, repetam necontenit, zi şi noapte, o rugăciune ascetică de la Muntele Athos, care de altfel nu m-a părăsit nicio clipă în cei cincisprezece ani de martiraj. Foamea a început să dispară. Nu mă mai durea nimic. Deşi nu mă mişcam, simţeam că am un trup aşa de uşor de parcă era imaterial. În a şaptea zi eram într-o stare de euforie spiritual, care mă minuna pe mine însumi. Părea că n-am rămas decât spirit şi aş putea să zbor. În această euforie am făcut două* * *»24*

poezii…

Mulţi au găsit reazemul pentru a rezista, în credinţa în Dumnezeu, iar pe alţii suferinţele i-au condus la această credinţă. „*Deţinuţii au ajuns, în asupriri şi mari cazne, în marile lor trăiri interioare, să înlăture îndoielile şi să capete pas cu pas certitudinea existenţei lui Dumnezeu. În condiţii extreme de distrugere, ei au rezistat zeci şi zeci de ani, deşi toată ştiinţa lumii arată că într-un astfel de regim*

21 Virgil Maxim-Op. cit, p. 9

nu se poate rezista mai mult de un an. Cum au putut rezista atât? Prin puterile lor? Nu! Ci prin ajutorul pe care l-au primit de la Dumnezeu. Prin harul Sfântului Duh. Ei au trăit sub scutul lui Dumnezeu şi au ajuns la convingerea deplină, desăvârşită, că Dumnezeu este. Dar nu numai că El este, ci şi că El ajută, apără, sprijină pe cei ce-L iubesc. Şi stă de vorbă cu ei, căci L-au adus pe Dumnezeu în inima lor. „[22]

Mai mult, nu doar traumatismul în sine, ci şi reamintirea acestuia cu amănuntele lui produce efecte ca: *„angoasa aşteptării altor evenimente traumatizante, retrăirea amintirilor şi a experienţelor afective care se referă la prejudiciul creat”*[23]. Acesta este motivul pentru care torţionarii căutau să menţină vie, prin permanentizare, în conştiinţa deţinuţilor, amintirea traumei, pentru ca aceştia să nu-şi mai revină şi să nu-şi poată actualiza schemele personale şi astfel conştiinţa de sine (self-awarness) să fie diminuată până la anulare şi să nu le mai permită rezistenţa la ideologia comunistă. Pentru aceasta nici somnul nu le era îngăduit deţinuţilor. Nicu Ioniţă relatează: *„Somnul, atât cât era, era chinuit şi bântuit de coşmaruri. Ne culcam numai la ordin, întotdeauna după miezul nopţii şi după reguli bine stabilite; întinşi cu faţa în sus şi cu mâinile pe pătură, drept pernă aveam gamela. Orice încercare de a modifica poziţia din cauza durerilor musculare şi osoase era amendată pe loc cu o lovitură de ciomag, chiar şi mişcările involuntare din timpul somnului, din cauza coşmarurilor ce le aveam, erau sancţionate tot cu lovitura de ciomag din partea celor ce ne supravegheau somnul. (…) Astfel, cu insultele, înjurăturile, umilinţele, torturile şi schingiuirile din timpul zilei, ziua murea în toiul nopţii prohodită de slujbele de înmormântare pe care eram obligaţi să ni le*

22 Nicolae Grebenea- Amintiri din întuneric, voi. I, Ed. Blassco, București, p.6

23 Cristina Anisescu- Idem, p. 438

facem în fiecare seară. „[24]

Referitor la teroarea declanşată de amintirea traumei, este sugestivă reacţia unui fost student la Filosofie la Iaşi, care trecuse prin reeducarea de la Piteşti, atunci când a auzit că se organizează o nouă reeducare la Aiud, în decembrie 196 l-ianuarie 1962. *„Acesta, când a auzit de reeducare, s-a îngălbenit literalmente la faţă şi timp de* vreo *trei zile nu a mai scos un cuvânt. După ce să mai liniştit, prinzând un moment prielnic, m-a tras într-un colţ şi mi-a spus*: *„Dacă începe reeducarea şi se reeditează ceea ce s-a întâmplat la Piteşti, eu mă sinucid" Omul era perfect lucid, dar extrem de înspăimântat".*[25]

Radu Gyr exprima foarte sugestiv aceeaşi spaimă exercitată de amintiri asupra psihicului traumatizat al deţinutului, în poezia *Rugăciune din celulă*:

*„Doamne, păzeşte-mă, Doamne, ai milă... /Sunt ca o scorbură veche-n*tr-*un tei. /în noaptea mea şi-a lăsat Amintirea prăsilă/Toate năpârcile ei.*

Nu mai pot s-o îndur, dezmăţata. /Iese de peste tot, din pereţi, /şi-mi zvârle-n culcuş cu lopata/urzici şi cărbuni şi scaieţi./

Doamne, nici pieptul, nici ochii, nici gura/nu vor să-i mai rabde pojarul. /Mă zvârcolesc ca pe plită ţiparul, /atât de cumplită-i arsura./

Seacă-mă, Doamne, de-aduceri aminte, /aşa cum seci vara, puhoaiele, /Şi nopţile mele despoaie-le, /cum, toamna, o despoi de veşminte./

Fii şi tu, Doamne, o singură dată, /ucigaş și tâlhar la răscruci, /jefuieşte-mi rădvanul meu cu aprinse năluci/şi strânge-mi trecutul de beregată... „/[26]

Nicolae Purcărea, retrăieşte amintiri dureroase: *„Mai*

---

24 Nicu Ioniță- Pitești, agonia unei zile, în Romulus Rusan (Ed.)- Analele Sighet nr.7, anii 1949-1953, Mecanismele terorii, Fundația Academia Civică, București, 1999, p.590

25 Demostene Andronescu- Reeducarea de la Aiud, Ed. Manuscris, Pitești 2018, p.59

26 Radu Gyr-Sângele temniței. Stigmate. Ed. Lucman, București, 2009, p. 14

târziu am aflat că plecarea de la Canal avea ca destinaţie Craiova cu popas la Piteşti. Când am fost dat jos din dubă la Piteşti, sângele mi-a îngheţat în vine. Ce groază am trăit! *Figura lui Ţurcanu pusese stăpânire pe mine. În trauma psihică în care trăiam, orice mişcare, orice uşă trântită, orice ţipăt mi se părea că sunt ale lui. Un duşman înfipt în sufletul meu, cu puteri malefice. Nu cred că pot scăpa de el în viaţa aceasta. „*[27]

Cu toate acestea, ei au reuşit să uite şi să ierte. *„Acum la încheiere repet: am depăşit ura; sunt liniştit aşa cum sunt şi nu urmăresc pe nimeni pentru orice faptă îndreptată împotriva mea; nu doresc răzbunare şi îi iert pe toţi cei ce m-au lovit în timpul guvernării comuniste sau înainte (...) De fapt nu îi iert acum, ci ei au fost iertaţi de mult. Mulţumesc lui Dumnezeu pentru toate. În veci fie El slăvit*! *„*[28]

1.2 PSIHOLOGIA TORŢIONARULUI.

Este ştiut că anchetatorii, paznicii închisorilor, torţionarii şi multe dintre cadrele Securităţii erau selectaţi în mare parte din categoriile sociale marginale, oameni fără studii, din anumite minorităţi etnice, dintre cei marginalizaţi sau nerealizaţi profesional. La aceasta se adaugă o înzestrare intelectuală care în cele mai multe cazuri era sub minimă la cei mai mulţi componenţi ai aparatului de represiune. *„Gardienii care îi păzeau pe deţinuţii politic de la Jilava erau, în mare parte, persoane de etnie romă din satele din jurul închisorii. Săraci şi cu o educaţie precară, pentru aceştia slujba pe care o aveau la Fortul 13 aducea nu numai un nivel mai bun de trai, dar şi o îmbunătăţire a poziţiei sociale. Loialitatea faţă de puterea comunistă era câştigată astfel prin oferirea avantajelor materiale dar şi printr-o puternică propagandă care îi convingea de faptul că cei pe care îi păzesc sunt „duşmani ai poporului”, deosebit de periculoşi. Acestea sunt unele dintre motivele care explică predispoziţia spre*

27 Nicolae Purcărea-Cțp. cit., p. 116

28 Nicolae Grebenea- Op. cit., voi II, p.191

violenţă şi zelul de care gardienii dădeau de multe ori dovadă în relaţiile cu cei din celule. Sadismul unora căpăta uneori aspecte macabre... „[29]

Acest aspect este magistral subliniat şi de Florin Constantin Pavlovici, fost deţinut politic în mai multe închisori comuniste, care descrie cu umor şi geniu literar această condiţie intelectuală mizeră a slujbaşilor regimului şi priveşte retrospectiv evenimentele cu incredibile ironii şi sarcasm şi cu talent de veritabil pamfletar. Astfel, descriindu-l pe locotenentul major Voicu Constantin, cel care-l ancheta şi-l tortura, autorul, un fin intelectual, povesteşte: *„Zile, săptămâni în şir, locotenentul major Constantin Voicu, a depus eforturi impresionante, slujindu-se bărbăteşte de pumn, baston de cauciuc şi picioare, spre a mă convinge că sunt vinovat de propagandă antistatală. Eu spuneam una, el scria alta. Literatura pe care o producea bătându-mă, era de slabă calitate, minată de minciuni sfruntate, plină de repetiţii şi formule absurde, aproape delirantă. Refuzam să semnez, se înfuria, mă lua din nou la bătaie, rupea procesul verbal şi se apuca de altul. O perioadă am crezut că am de a face cu un dement. Altfel nu-mi puteam explica apetitul lui pentru violenţă doar pentru că îmi plăcea sau îmi displăcea o anumită carte, un anumit curent artistic, o anumită literatură. Apoi am înţeles că anchetatorul Constantin Voicu şi ceilalţi de teapa lui erau mult mai periculoşi decât nebunii, erau gunoaie organizate ca organ de represiune... Chiar în timp ce scria, vorbele urâte se revărsau în încăpere ca apele unuifluviu ieşit din matcă. Înjurându-mă, Constantin Voicu limita valoarea limbajului la o funcţie strict biologică, mai exact fiziologică, de pură eliminare a unor toxine îndelung suportate... Dezacordurile gramaticale şi expresia scremută mă deranjau la fel de tare ca izbucnirile violentej...). Orgoliul lui, de securist student la Drept, nu*

---

29 Marcel Petrișor- Cumplite încercări, Doamne! Din Casimca Jilavei în zarea Aiudului, în Studiu introductiv de Lucian Vasile, Ed. Manuscris, Pitești, 2017, p.l 1

tolera altă redactare decât cea deprinsă de el în câmpul muncii (…); orice ar fi făcut, îi ieşea un unic proces verbal.

Îşi multiplica opera cu răbdare de copist mănăstiresc, nu înainte *de a se elibera nervos (…). Pe parcursul acestui lung proces de creaţie m-a bătut pentru multe lucruri care îmi displăceau, pentru virgule între subiect şi predicat, pentru cacofonii (…), pentru numele stâlcite ale scriitorilor mei reacţionari, pe care el le scria aşa cum le pronunţa."*[30]

Judecătorul care l-a condamnat este descris de Florin Constantin Pavlovici în aceiaşi termeni: *„Judecătorul… punea întrebări, lansa observaţii maliţioase, după care dicta grefierului răspunsurile primite, întorcând vorbele pe dos, modificându-le înţelesul, potrivit cu nevoile justiţiei populare. Acest împărţitor de dreptate era căpitan şi se numea Liviu Prună. Creierul lui funcţiona după principiul aparatului digestiv al unei păsări de curte, înghiţea boabe şi producea găinaţ (…), deturna sensul unei mărturii şi o împingea către opusul ei ţintind să transforme un om cinstit într-un bandit, cu talentul de a face dintr-un enunţ simplu şi cuminte o monstruozitate gramaticală… „*[31]

Nici martorul acuzării nu scapă de verbul acid şi necruţător al lui Florin Constantin Pavlovici, care descrie cu geniu această categorie umană din care erau selectaţi torţionarii şi din care se desprinde foarte bine sursa psihologiei lor. Astfel, martorul acuzării, Dumitru Ganciu, venise la tribunal voluntar. *„Ganciu depăşise bine vârsta studenţiei, avea peste treizeci de ani, ceea ce s-ar fi potrivit unui student la Heidelberg, Padova ori Salamanca, în plină Renaştere, dar nu unuia la Ziaristica din Bucureşti. De fapt, ajunsese acolo doar cu câteva clase primare şi o şcoală de doi ani, aşa numita Facultate Muncitorească, de inspiraţie sovietică, înfiinţată pentru clănţăii din fabrici, numai buni să devină propagandişti de partid. În sufletul lui se credea onest: ajunsese informator al Securităţii, nu*

30 Florin Constantin Pavlovici- Tortura pe înțelesul tuturor, Ed. Eikon, București, 2017, p. 21

31 Idem- p.38

şantajat... nu urmărind să urce pe scară social, ci pentru că avea delaţiunea în sânge. Trăia în abjecţie, cum trăiesc sfinţii în asceză.

Deşeul acesta uman, plin de energie şi ură, venise la tribunal ca martor al acuzării colegilor săi de an. „[32]

Acest statut social era pentru toate aceste categorii umane o sursă majoră de frustrare. Frustrarea şi lipsa resurselor intelectuale erau adesea sursă de agresivitate: *„Cu mintea lor de ţărani refuzaţi de sat, fugiţi de la vatră şi primiţi cu braţele deschise de Securitate, gardienii inventau munci noi pentru bandiţi. „*[33]Cercetătorii arată că frustrarea este o condiţie pentru declanşarea agresivităţii.

Psihosociologii au căutat să explice cauzele şi mecanismele agresivităţii. O definiţie scurtă a acesteia ar fi caracteristica unui comportament care are scop distructiv, orientat spre producerea de daune materiale, morale, psihologice.[34]

Instigarea la agresiune are rolul de a suprima cauza frustrării şi, în cazul nostru, agentul cauzal erau intelectualii, membrii partidelor politice, ofiţerii, proprietarii de bunuri, întreprinderi, terenuri, etc. numiţi burghezi sau „elemente duşmănoase”. Aceştia deveneau ţinta agresivităţii celor care experimentau frustrări, fiind un fel de *„ţapi ispăşitor F*. Această expresie este atât o teorie psihosocială, numită a*ţ apului ispăşitor*, cât şi o practică biblică menţionată la Levitic 16, unde Marele Preot Aaron aduce ca jertfă un ţap, iar pe altul îl lasă cu viaţă dar îl alungă în pustiu, urmând ca acesta să preia păcatele poporului Israel.

Frustrarea se manifesta la slugile regimului şi faţă de cei cu merite pe care ei nu le puteau atinge. Astfel, anchetatorul lui Aurel State (fost comandant de pluton în luptele din Crimeea, decorat cu ordinul Mihai Viteazul), un

32 Ibidem

33 Florin Constantin Pavlovici- Op.cit., p.292

34 Nicolae Mitrofan- în Adrian Neculau (coord)- Psihologie socială, p.433

anume It. major Dumitrescu, descris ca fiind o brută cu obsesii de birocrat model, decis să smulgă interogatului întocmai răspunsurile aşteptate, este prezentat ca plin de invidie faţă de meritele militare ale lui Aurel State. *„De altfel, decoraţia militară acordată lui Aurel State pe frontul antisovietic îi provoacă anchetatorului său complexe de inferioritate, acesta ameninţându-l: „Iar dacă nu te hotărăşti să vorbeşti, îţi scoatem noi ordinul „Mihai Viteazul" din cap!"*[35]

Ideologii partidului unic au indus în mentalul slujitorilor sistemului, prin propagandă, un profund sentiment al inechităţii, prezentând burghezia ca o clasă exploatatoare care îi priva de drepturi, de bunăstare şi de toate beneficiile care, chipurile, li s-ar fi cuvenit lor. Acest sentiment a generat un disconfort psihologic aşa de intens, o nemulţumire şi frustrate aşa mare, încât indivizii angrenaţi în acţiuni represive, în bătaia şi torturarea opozanţilor regimului, s-au simţit îndreptăţiţi să facă acest lucru, potrivit „teoriei privării relative" care arată că oamenii nu se revoltă dacă sunt privaţi pe drept, ci când se „simt privaţi"[36]. Aşa se explică convingerea cu care deţinuţii erau numiţi bandiţi, duşmani ai poporului şi trataţi cu o bestialitate corespunzătoare.

Nicu Ioniţă, în *Experimentul Piteşti*, descrie agenţii represiunii din temniţele comuniste astfel: *„Conducerea acestui spaţiu de recluziune a fost încredinţaţi unor indivizi lipsiţi de aura de umanitate, fanatici şi răi pe măsura ignoranţei lor, obsedaţi numai de setea de răzbunare şi ură faţă de tot ce nu înţelegeau, nu puteau şi nu aveau. „*[37]

Deţinuţii politici sau victimele detenţiei în Gulagul comunist erau etichetaţi de regim ca bandiţi, elemente duşmănoase, gunoaie ale societăţii, etc. *Dezumanizarea*

35 Maria HuVaer-Memorialistica detenților postbelice românești, Ed. Ratio et Revelatio, Oradea, 2015, p.l 13

36 Salomea Popoviciu- Op. Cit., p.209

37 Nicu Ioniță- Op. cit., p. 7

deţinuţilor face, potrivit psihologiei sociale, ca sentimentul responsabilităţii să se diminueze considerabil, astfel încât cei implicaţi în interacţiunea cu victimele îşi suprimă mult mai uşor principiile morale dedându-se la acţiuni agresive şi inumane.[38] Urmează în acest caz o creştere a agresivităţii ca o reacţie în lanţ a situaţiei de dominanţă în care se aflau torţionarii, o consolidare a comportamentului violent, amplificat de sentimentul de control şi deţinerea puterii.

Psihosociologii arată că mecanismele de autoinhibare a comportamentului violent nu sunt fixe, adică dependente rigid de standardele morale ale individului, ci dinamice, ele putând fi activate sau dezactivate de individ. Atunci când violenţa se exercită pe fondul dezumanizării victimei, apare justificarea comportamentului şi absolvirea torţionarilor în propriii lor ochi pentru acest comportament. Violenţa, adesea dusă până la demenţă, a torţionarilor faţă de deţinuţi, este astfel redefinită ca fiind corectă, având în vedere standardele morale aplicateapărarea democraţiei populare, a cuceririlor revoluţionare ale clasei muncitoare, eliberarea celor oprimaţi de exploatatori etc, în aceste situaţii victimele meritându-şi pedeapsa. Astfel, teoria psihosocială arată că agresivitatea nu depinde doar de tensiunea nervoasă existentă în individ, ci şi de convingerile sale, agresiunea aducând cu ea o nevoie de justificare deoarece, în desfăşurarea agresivităţii şi provocarea de durere unei persoane, se activează procesul cognitiv de justificare a agresivităţii pentru a diminua disonanţa (sau nepotrivirea) existentă între părerea agresorului că el este un om bun şi durerea pricinuită celuilalt.[39] Soluţia este perceperea individului agresat ca unul care merită acest tratament şi că există motive întemeiate pentru aplicarea violenţei.[40] De

38 Ibidem, p.212

39 Despre această disonanță, numită disonanță cognitivă, vom vorbi mai pe larg în cuprinsul lucrării.

40 Salomea Popoviciu- Op.cit, p.p.206

altfel, propaganda s-a demonstrat că este cea care realizează condiţionarea cognitivă a agresiunii, prin etichetarea celorlalţi ca duşmani, bandiţi, conspiratori împotriva ordinii sociale.

Violenţele extreme la care se dedau torţionarii în spaţiul de detenţie românesc au fost posibile şi pe fondul dezindividualizării. Cunoscutul psihosociolog Zimbardo (autorul celebrului experiment Stanford) a arătat că *dezindividualizarea* (anonimatul) în care este plasat un individ pentru a aplica şocuri electrice altor persoane dezindividualizate (plasate în spatele unor oglinzi, ecranate, cu glugă pe cap şi cu legitimaţii cu numere) produce o schimbare dramatică în mentalitatea celui care are ocazia să facă rău şi se simte în control şi dominaţie asupra semenilor. Anonimatul reducea sentimentul de responsabilitate şi creştea potenţialul violent, participantul la cercetare administrând şocurile electrice cu atât mai mult cu cât victima se chircea şi gemea în faţa sa.[41] Experimentul Stanford ilustrează perfect aceste teorii[42].

În temniţele comuniste, *dezindividualizarea* se făcea la victime prin faptul că ideologia comunistă asocia tuturor deţinuţilor politici o identitate unică, aceea de duşmani ai regimului, de uneltitori şi elemente periculoase pentru noua democraţie populară. Deşi nu erau reduşi la nivelul unui simplu număr ca în lagărele naziste, şi aici funcţiona o uniformizare a deţinuţilor, o depersonalizare, toţi fiind asimilaţi cu nişte bandiţi.

Această atitudine, consecinţă a dezindividualizării slugilor regimului, trebuia să ducă la o dezumanizare generală, la realizarea unei mase umane amorfe. *„Deci scopul lor acesta a fost: să obţină monstrul, omul care să lupte împotriva lui însuşi, robotul mutilat sufleteşte, fără voinţă, fără gândire, fără personalitate, omul dezumanizat, transformat în unealtă a Securităţii şi la dispoziţia ei, fără*

41 Ibidem, p. 216

42 Phil Zimbardo- Efectul Lucifer. De la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib, Ed Nemira, București, 2009.

etnie, fără cultură, omul universal din care avea să se nască proletariatul de mâine, omul globalizării. „[43]Este sugestivă în acest sens şi descrierea modului în care deţinuţii erau transportaţi cu şlepul la coloniile de muncă din Deltă: *„Stăteam aşezaţi pe fundul şlepului, strâns lipiţi unul de altul, atât de înghesuiţi şi amorţiţi încât nu ne mai deosebeam propria spinare de spinarea vecinului; cu identitatea anulată, formam mai degrabă un singur trup monstruos, cu sute de capete înălţate spre cer şi cu măruntaiele strivite în căldarea de metal a vasului.* „[44]

Portrete mai ample sau mai succinte al torţionarului sunt realizate adesea de memorialistica detenţiei, din care selectăm figura prezentată de D. Andronescu, în persoana căpitanului Enoiu, care în anumite circumstanţe *„era manierat, făcea pe domnul”*[45], iar în timpul anchetelor, desfăşurate cu preponderenţă noaptea, devenea o brută, o bestie, care-l bătea până obosea. *„Când Enoiu a obosit, considerând că îşi făcuse partea lui de treabă, întinse gârbaciul celorlalţi, zicând*: *„Na, mă, scoateţi-i pantofii şi continuaţi voi*!*”*[46] Această situaţie aparent paradoxală, de a fi în anumite momente plini de compasiune şi în altele extrem de cruzi, este explicată de Albert Bandura prin capacitatea umană de a cupla şi decupla selectiv standardele morale.[47]

În viziunea lui Florin Constantin Pavlovici există o categorie de slujbaşi ai regimului comunist care nu are nicio scuză: *„În sistemul de represiune care a stăpânit România mai mult de patruzeci de ani, există o categorie de slujbaşi ce s-a acoperit de-a pururi de ruşine. În* ea să *întâlnit corupţia magistratului civil cu brutalitatea soldatului. Din această acuplare morbidă s-a născut mercenarul de tip nou: judecătorul militar. Dacă securistul*

43 Nicolae Purcărea- Op.cit., p.107
44 Florin Constantin Pavlovici- Op.cit., p.66
45 D. Andronescu- Op. cit., p. 239
46 Ibidem-p.241
47 Salomea Popoviciu- Op.cit, p.197

de rând urmăreşte, păzeşte şi, la nevoie, ucide oameni nevinovaţi, dacă anchetatorul smulge prin tortură mărturii mincinoase, dacă procurorul (şi el militar) lansează acuzaţii delirante, poţi avea sentimental că îşi fac datoria. Însă judecătorul nu are scuză. Ţinut să împartă dreptatea, el a dat cele mai aberante sentinţe din istoria justiţiei române. Potrivit statisticilor, pierderile României în Cel De-al Doilea Război Mondial au depăşit 300.000 morţi: 147.000 pe frontul de răsărit, 167.000 pe cel din apus. Pe timp de pace, au avut de suferit, din motive politice, peste 2.000.000 persoane: reţinuţi, anchetaţi, condamnaţi prin sentinţe judecătoreşti, condamnaţi administrativ, internaţi în colonii de muncă sau în clinici psihiatrice, deportaţi. Dintre acestea, au pierit în celule sau în lagăre de exterminare cam 300.000. Dacă aşa stau lucrurile, prin ce a fost pacea mai bună decât războiul? Să facem o socoteală. Pedepsele aplicate deţinuţilor variază între 3 şi 25 ani. Pentru simplificare, lăsăm deoparte condamnările la muncă silnică pe viaţă sau la moarte. Ele nu depăşesc semnificativ cruzimea Inchiziţiei spaniole care, timp de trei secole, a ucis 3.000 – *5.000 de eretici. Tot pentru simplificare să zicem că media pedepselor a fost de 10 ani. Dacă înmulţim aceşti zece ani cu cele două milioane de victime, obţinem 20.000.000 de ani pentru totalul deţinuţilor politici, înfricoşător. Cifră geologică. Vârsta glaciaţiunilor, multiplicată cu opt. Sau, la scara evoluţiei umane, de patruzeci de ori mai mult decât paleoliticul, mezoliticul şi neoliticul împreună. Iar performanţa aceasta halucinantă aparţine judecătorilor militari. Grupului restrâns de activişti de partid care, în locul şepcii şi salopetei proletare, au ales să poarte caschetă şi uniformă cu însemne şi stele sovietice pe epoleţi. Săracă, zestrea lor culturală nu-i ajuta să gândească. „*[48]

Totodată, autorul citat face un rechizitoriu foarte aspru torţionarului, chiar dacă acesta adesea provenea din rândurile deţinuţilor: „*Puţini, foarte puţini torţionari şi-au*

48 Florin Constantin Pavlovici- Op.cit., p. 67-68

mărturisit căderea şi încă şi mai puţini şi-au cerut iertare. Ei întreţin legenda că nimeni nu are dreptul să-i judece, dacă nu a trecut prin ce au trecut ei. Este un punct de vedere mai apropiat de mistică decât de justiţie şi ar putea fi invocat cu aroganţă de orice criminal. Cred că toată lumea ar trebui să le cunoască faptele şi că, mai ales, inocenţii au dreptul să-i judece, chiar dacă torţionarii, cei mai mulţi, au fost bătuţi fără milă înainte de a accepta să-i tortureze pe alţii"[49]

1.3 PSIHOLOGIA VICTIMEI.

REZISTENŢA LA GULAG. PĂSTRAREA CONŞTIINŢEI DE SINE. INTROSPECŢIA.

Spaţiul carceral a produs traume şi drame interioare cu anevoie de cuantificat. Mediul de detenţie comunist, caracterizat prin condiţii de viaţă cumplite, cum ar fi mijloacele de existenţă reduse la un nivel sub minimal, singurătatea apăsătoare a regimului de izolare la care erau supuşi adesea deţinuţii, lipsa comunicării, ruptura faţă de mediul de afară, tortura, teama de un permanent necunoscut care aducea noi şi mereu mai rafinate chinuri, brutalitatea şi chiar bestialitatea agenţilor puterii, precum şi lupta disperată şi uneori deznădăjduită nu doar pentru a supravieţui ci şi pentru a rezista moral şi psihic, au conturat în literatura memorialistică portrete originale, memorabile, care permit construirea unor tipologii de referinţă, una a deţinuţilor politici, alta a reprezentanţilor sistemului represiv.

Maria Hulber identifică între victime, trei tipuri fundamentale: supravieţuitorii, cei înfrânţi sau resemnaţii şi turnătorii sau trădătorii.[50]

a) Un prim tip de personaje care se desprinde din memorialistica gulagului românesc sunt supravieţuitorii sistemului de detenţie politică. Ei sunt victimele unui regim antiuman, nihilist, menit să mutileze şi să distrugă

49 Idem, p.294

50 Maria Hulber- Memorialistica detenților postbelice românești, Ed. Ratio et Revelatio, Oradea, 2015, p.269

lumea interioară a adversarilor sistemului, dar supravieţuitorii represiunii sau cei care au reuşit să-şi păstreze verticalitatea şi nu au făcut cedări ruşinoase, au rezistat, refuzând complicitatea cu sistemul opresiv comunist.

Între victimele universului concentraţionar, supravieţuitorii au un rol aparte, care îi plasează pe aceştia în mai multe ipostaze şi cărora vom încerca să le creionăm lumea interioară, aşa cum se desprinde ea din scrierile lor, o lume care i-a ajutat să reziste, în care s-au plămădit descoperirea sinelui şi experienţele spirituale care le-au permis să evadeze din realitatea sumbră în care se aflau.

Cel mai bine au rezistat în spaţiul şi regimul de detenţie cei care au găsit sensul suferinţei. Aceştia au căpătat convingerea, prin meditaţie şi introspecţie, că suferinţele prin care trec sunt o etapă necesară în viaţa lor, etapă ce îşi va da rodul în vremea care va urma. Şi-au regăsit astfel echilibrul interior şi au putut să depăşească tortura şi tentativele de demolare a conştiinţei de sine la care erau supuşi. Maria Hulber[51] constată: *„Lui Valeriu Anania, perioadele succesive de detenţie îi oferă şansa regăsirii sinelui”*. Întemniţatul însuşi receptează cu bucurie suferinţa trăită: *„Există o bucurie a suferinţei, şi ea e suprema dovadă că suferinţa ta are un sens, sau dacă nu-l are, ori* nu-i *destul de limpede, i-l dai, ţi-o faci accesibilă*. *„*[52]

Prin introspecţie, văzută ca o retragere într-o fortăreaţă inexpugnabilă, unde torţionarii nu aveau acces, deţinutul putea să plămădească versuri, cântece sau opera care urmau să supravieţuiască prin memorare. Potrivit lui Septimiu Chelcea, alături de cogniţie, izolarea şi singurătatea sunt tot procese intra-psihice, care constituie unul din câmpurile de interes ale psihologiei sociale.[53]

51 Maria Hulber- Idem, p.200

52 Valeriu Anania- Memorii, Polirom, Iași, 2008, p.153

53 Septimiu Chelcea- Psihosociologie, Ed. Polirom, Iași, 2010, p.20

Astfel, Valeriu Anania, experimentează adevărate stări de revelaţie spirituală în universul său lăuntric: *„Trăiam în universul meu interior; creşteam şi mă împlineam cu fiecare vers; anchetatorii şi prietenii mei mă credeau torturat de întrebări şi incertitudini, în timp ce eu trăiam bucuriile inefabile ale creaţiei”. 51*

Această retragere într-un univers interior al credinţei nu afecta deloc capacităţile cognitive ale deţinuţilor şi nici nu îi proiectau într-o stare de transă sau semiconştienţă ruptă de realitate, dimpotrivă, parcă simţurile lor interioare se ascuţeau şi, nu doar că reuşeau să rămână lucizi, dar căpătau resurse să se ridice deasupra terorii exercitate de opresori, care căutau să-i cufunde în „mlaştina disperării”. Astfel, citim despre Ioan Ianolide că: *„Deţinutul îşi trăieşte viaţa ca şi cum s-ar afla în faţa lui Dumnezeu. Stă ore în şir, ziua şi noaptea, în stare de trezvie, ca pe un scaun şi aşteaptă, rugându-se şi chemând mângâierea şi descoperirea Duhului Sfânt. Nu tinde către miracole, ci spre o atentă dreaptă judecată.*

Ştie că reflectarea luminii divine este în funcţie de condiţiile şi structurile fiinţei sale, de aceea nu se hazardează în absolut. Deşi în clipa unei iluminări are simţământul Adevărului, el rămâne rezervat, căci numai verificarea ulterioară va dovedi în ce măsură a fost adevăr. Misiunea omului e de a cugeta necontenit, în complexitatea şi taina vieţii, sensul şi rostul său pe lume. „5S

Tocmai pentru distrugerea valorilor credinţei în Dumnezeu, care dădeau deţinuţilor posibilitatea să reziste demonizării comuniste, se dădeau adevărate bătălii spirituale în urma cărora unii cădeau învinşi. Nicu Ioniţă mărturiseşte: „7 n *săptămâna Patimilor am fost supuşi unui tratament special. „Să suferiţi alături de Hristosul vostru*!” *urlau torţionarii şi debitau cele mai abjecte insulte la adresa divinităţii, ei, care mai înainte de demascare, se rugau cu lacrimi fierbinţi lui Hristos să-i ajute să reziste şi să se întoarcă în libertate. Torturile în*

această săptămână nu încetau nici zi, nici noaptea, iar cu ocazia învierii s-au spus cele mai abjecte sacrilegii şi triviale expresii la adresa Celui înviat. „[54]

Evadarea din spaţiul carceral se făcea prin plonjarea în universul lăuntric, experienţă descrisă de Lena Constante în numeroase locuri din memoriile sale. Un prim moment de acest fel este descris de autoare, atunci când a tradus câteva versuri în franceză, astfel: *„Părăsesc carcera. A treia celulă. Mai mică. Dar cu pat, cearşaf, pătură. Am noroc. Pe unul din pătratele de ziar de la closet găsesc în ziua aceea un fragment de poezie. Pentru mine, o comoară. Începutul unui poem aparţinând unuia din cei mai mari clasici ai noştri. 11 învăţ pe dinafară. Prea repede. Atunci, vers după vers, mă strădui să-l traduc. În franceză. Era, în sfârşit, o ieşire. Prima, îmi amintesc încă primele două versuri traduse… Astfel, pentru prima oară, mi-am părăsit celula şi am pătruns în codrul de argint…* „.[55] Nichifor Crainic relatează modul în care el reuşea să se refugieze în lumea lăuntrică astfel: *„Asprimea absolută a închisorii putea să-ţi anuleze văzul, auzul, să-ţi mortifice gustul şi să-ţi interzică pipăitul. Un singur lucru rămâne intact, cugetul tău, eul tău, spiritul tău. E singurul loc unde rămâi stăpân absolut tu însuţi. Anulat pentru lumea de afară, te refugiezi în spirit şi trăieşti mai intens ca oricând (…), ajungeai la o pace interioară, la o concentrare şi la o reculegere esenţială, care dădeau spiritului o dispoziţie pentru activităţi înalte. La mine, în trei moduri se manifestau aceste activităţi, în rugăciune, în cântec popular şi în poezie… „*[56]

Ajunşi la acest punct al expunerii, se impun ca necesare câteva precizări privind memoria autobiografică, relatările despre sine şi influenţa eului în modul cum este

54 Nicu Ioniță-Pz/ejZz, agonia unei zile, în Analele Sighetnr.10... p.590-591

55 Lena Constante- Evadarea tăcută, Ed. Humanitas, București, 2013, p.67

56 Nichifor Crainic- Am cunoscut iadul! Mărturii din închisoare 1947-1962, Ed. Floare Albă de Colț, București, 2015, p.35

perceput celălalt. Aceste aspecte sunt importante privind demersul lucrării de faţă, deoarece este recunoscut în literatura de specialitate că modul în care individul îşi concepe propriul eu vă determina imaginea de sine pe care el va încerca să o construiască în mintea altuia.

Memoria autobiografică este definită prin experienţe şi întâmplări trăite de individ şi care au generat gânduri şi emoţii legate de experienţele personale. Accesul la gânduri şi sentimente se realizează prin introspecţie. Introspecţia este benefică, fiindcă analiza amintirilor autobiografice scoate la iveală o parte importantă a memoriei individului. Astfel, evenimentele trăite de cineva constituie episoade care se relaţionează între ele şi formează o reţea organizată secvenţial. Din perspectiva cognitivă se presupune însă că memoria autobiografică nu e organizată doar secvenţial, ci şi într-o structură ierarhică determinată de timp sau chiar de relaţia dintre stările persoanei legate de acele amintiri (Kihlstrom et al. 1986).

Alte cercetări, abordează memoria autobiografică îndeosebi ca pe un proces de reconstrucţie, prin care individul îşi vede trecutul prin prisma concepţiei despre sine din prezent, pentru a realiza o permanentă adaptare a trecutului (*eul trecut*) la *eul actual* (Ross, 1989) [57]. Memoria autobiografică funcţionează în acest sens ca o metodă intuitivă de realizare a stabilităţii şi consistenţei imaginii despre sine. Povestirea propriei vieţi, această self-narrative, se face atât pentru sine cât şi pentru ceilalţi pentru a conferi unitate şi sens propriei existenţe (Gergen K şi Gergen M.M., 1989) [58]. Memoria dezvăluită are o funcţie vindecătoare, ce poate elibera şinele de spaimele şi traumele trecutului, relatarea propriei poveşti vindecând rana identitară. Alin Gavreliuc face o conexiune între memorie şi identitate, care devin prin comunicare o *„Adevărată diadă ce însoţeşte orice proces de reaşezare a*

57 Alin Gavreliuc- Psihologia socială și dinamica personalității, Ed. Polirom, Iași, 2019, p.412

58 Ibidem

societăţii (…); memoria şi identitatea sunt, înainte de toate, construcţii sociale… „[59]

Aceste abordări atrag după sine posibilitatea producerii unor erori sau distorsiuni. Pe de o parte, căutarea unui sens al vieţii prin metoda narativă are meritul de a pune în valoare componenta eului social, dar este mai greu de analizat cu metode empirice de cercetare, înscriindu-se mai mult în zona criticii literare sau istoriografiei. Pe de altă parte, căutarea stabilităţii sinelui prin activarea memoriei autobiografice poate duce la erori sau bias-uri cognitive[60], aşa cum sunt ele denumite în literatura de specialitate[61]. Greenwald sintetizează aceste erori în trei categorii: egocentrarea, beneficienţa şi conservatorismul cognitiv.[62]

Egocentrarea se referă la faptul că eul este perceput în centrul evenimentelor mai mult decât se află el în realitate, fapt care afectează organizarea memoriei. Aceasta va plasa individul în centrul fiecărei amintiri, determinând astfel un principiu dominant de cauzalitate. După cum arăta Maria Hulber (2015), memorialiştii se constituie în instanţe narative şi reflectă în mod personal, subiectiv, amintirile care li s-au întipărit în conştiinţă, capacitatea de autoanaliză şi de conturare a unor psihologii umane nefiind foarte des întâlnite. Cu multă înţelepciune şi modestie, Virgil Maxim redă această realitate: *„Aceste Memorii nu pot constitui un document „oficial" istoric de care să se folosească cercetătorii pentru a-şi susţine argumentaţiile, afirmaţiile sau tezele de doctorat, ci un document psihologic pentru că, mai înainte de toate şi în afară de orice consideraţii, el prezintă procese de viaţă spirituală, stări şi stadii de conştiinţă. Cel*

59 Ibidem, p.414

60 Conceptul de bias este definitoriu pentru înțelegerea funcționării sistemului cognitive uman și se poate echivala cu abatere, distorsiune, deformare, părtinire, derapaj.

61 Salomea Popoviciu- Op. Cit., p.253

62 A. Greenwald- The Totalitarian Ego. Fabrication and Revision of Personal History. American Psychologist, 1980, 35: 603-618.

ce va voi să se folosească de ele, să intre mai întâi în „cămara „sufletului său şi să se roage adânc Tatălui, Care vede toate din ascuns, ca să poată înţelege lucrurile cele ascunse. Cronologic, relatarea poate lasă de dorit. Aceasta s-a întâmplat datorită imposibilităţii de a mai păstra cu fidelitate în memorie datele. De aceea, oricine e de bună credinţă poate interveni cu precizări sau completări asupra datelor. „6S

Beneficienţa este tendinţa eului de a se vedea drept cauză a efectelor pozitive şi de a-şi atribui reuşitele, atribuind celorlalţi cauzele eşecurilor sau ale consecinţelor negative.

Conservatorismul cognitiv constă în faptul că amintirile sunt reconstruite astfel încât acestea să confirme judecăţile anterioare ale individului.[63]

Desigur, prin prezentarea acestor aspecte privind memoria autobiografică şi bias-urile cognitive care o însoţesc, nu dorim să scădem valoarea mărturiilor celor care au suferit ororile din temniţele şi lagărele comuniste, ci doar să încadrăm memorialistica gulagului românesc într-un demers cât mai aproape de cercetarea ştiinţifică, respectiv cea a psihosociologici sau a psihologiei sociale.

De altfel, numeroşi autori de scrieri memorialistice au precizat aceste aspect, deşi nu au făcuto din considerente ştiinţifice ci din bun simţ, din smerenie şi modestie. Este cazul lui Nicolae Purcărea care spune despre memoriile sale: *„Cuvintele mele sunt sărace, nu pot reda pe de-a-ntregul trăirile, zbaterile şi mai ales teroarea psihică, mult mai grea decât cea fizică. Transformarea omului în contrariul lui, spălarea creierului nu sunt elemente senzaţionale, înfăţişate aici pentru a da lucrării efecte gazetăreşti, ci sunt realităţi dureroase, pe care toţi cei trecuţi prin moara comunistă au trebuit să le îndure.* „[64]

---

63 Virgil Maxim- Imn pentru crucea purtată, Ed. Babei, 2012, p.7

64 Nicolae Purcărea- Urlă haita..., Fundația Sfinții închisorilor, 2012, p.12

La fel şi Popa Nicolai (1998) precizează în lucrarea sa *Coborârea în iad*[65]: *„... eu nu am urmărit să descriu viaţa din închisorile comuniste, ci am căutat să prezint doar unele momente care mi s-au părut mai deosebite din timpul şederii mele în aceste temniţe. Eventualii cititori se vor aştepta poate să găsească în aceste amintiri descrieri amănunţite, analize psihologice ale unor indivizi, ale unor grupuri de oameni sau ale unor întâmplări, încât să fie mai bine şi mai uşor cunoscută şi înţeleasă viaţa trăită în închisorile comuniste (...) Eu nu am fost preocupat de acest lucru, scopul meu fiind de a evoca unele momente trăite de mine mai intens, aşa cum le trăiam eu atunci, cum le vedeam, ce simţeam şi cum le suportam, „*(aici se evidenţiază egocentrismul). Totodată, autorul citat precizează că evenimentele relatate, prin absurditatea lor, scapă de sub controlul unei minţi normale şi pot fi greu înţelese sau evaluate cu metode cognitive normale. *„Cine din lumea de azi ar putea să înţeleagă apariţia unor stări anormale, ajungând uneori chiar până la momente de nebunie colectivă, datorită unei terori diabolic gândite şi aplicate? câţi îşi pot închipui că un om preferă să accepte să fie torturat şi să-şi mănânce propriile fecale, decât să-şi lovească camaradul de suferinţă sau* decât *să afirme că nu mai crede în Dumnezeu*? *Va putea înţelege cineva care nu a trecut prin iadul închisorilor comuniste cum poate fi transformat un om în torţionar sau cum este posibil ca un om să ajungă insensibil când vede cum torţionarul îşi chinuieşte victima, ajungând până acolo încât să nu mai facă nicio diferenţă între ei, dimpotrivă-părân*du-*i-se ceva obişnuit*? *Dacă aceste stări sunt de neînţeles pentru cititorul de azi, pentru noi atunci păreau normale, deoarece noi nu mai gând*eam *normal, devenind şi noi anormali. „*[66]

Dar tocmai cercetarea acestor condiţii de viaţă

65 Popa Nicolai- Coborârea în iad, Fenomenul Pitești, Piatra Neamț, 1998, p.4

66 Ibidetn, p.5

anormală, precum şi reacţia eului la ele, constituie efortul lucrării de faţă.

Revenind la supravieţuitori, rezistenţa la gulag a acestei categorii de deţinuţi trebuie căutată în ceea ce psihologia socială numeşte *„formarea, menţinerea şi măsurarea atitudinilor”*? *2*

Specialiştii în psihologie socială consideră că atitudinea reprezintă evaluarea unei persoane, a unui lucru, idee sau eveniment, ea putând fi pozitivă sau negativă. Această evaluare, pe lângă componenta cognitivă, care defineşte opinia, se manifestă şi printr-o componentă emoţională, exprimată prin expresii ca iubesc, urăsc, îmi place, îmi displace, etc. Psihologii sociali estimează că rolul atitudinii este acela de „a oferi prescripţii normative şi de a regla ansamblul manifestărilor unui subiect”[67] Atitudinile se formează ca urmare a contactului cu diferite mesaje şi informaţii şi are un rol important în adaptarea socială şi evaluarea mediului social şi ele pot fi atât pozitive cât şi negative. S-a constatat că atitudinile sunt mai greu de schimbat decât opiniile, iar atitudinile negative sunt cele mai rezistente la schimbare (aspect asupra căruia vom reveni).

Cercetările arată că există o relaţie între atitudine şi comportament, atitudinea fiind unul dintre factorii care determină comportamentul. Cu cât atitudinea e mai puternică, cu atât ea va influenţa mai sigur comportamentul. David Boninger (1995) arată că puterea unei atitudini rezistente la schimbare este dată de aspecte care vizează direct interesele personale, care se regăsesc în valori psihologice, politice sau religioase ori afectează direct familia sau prietenii. O atitudine puternică (ce determină mai sigur un comportament) este dată de gradul de informare privind un subiect, de experienţele personale care stabilizează atitudinea mult mai bine decât experienţele indirecte şi de modul în care atitudinea este accesibilă conştiinţei.

---

67 Salomeea Popoviciu- Op.cit., p.89

Rolul cel mai important în evaluarea situaţiei şi în comportamentul adoptat îl are atitudinea accesibilă. Accesibilitatea atitudinii (attitude accesibility) se referă la puterea de asociere dintre o persoană sau un obiect şi evaluarea sa subiectivă[68]. De exemplu, vocea torţionarului era asociată cu spaima şi durerea provocate de tortură, iar un spaţiu de detenţie cum era zarea era asociat cu teroarea generată de întuneric şi singurătate. Acest tip de atitudine devine accesibilă conştiinţei, adică se „strecoară" în conştiinţa persoanei şi e mai puternică şi mai rezistentă la schimbare. Totodată, cu cât atitudinea este mai accesibilă cu atât ea are un rol mai important în evaluarea situaţiei şi în comportamentul adoptat, până acolo încât dacă ea este adusă în conştiinţă, va avea un rol definitoriu în declanşarea spontană a comportamentului corespunzător ei.

Aceste aspecte ne dau exact cheia înţelegerii modului în care unii deţinuţi au reuşit să reziste regimului de detenţie iar alţii nu. Atitudinea luptătorilor care au rămas neclintiţi în temniţele comuniste era accesibilă mult mai mult realităţilor interioare care le guvernau fiinţa decât celor exterioare create de mediul de detenţie. Astfel, credinţa în Dumnezeu era cea care apăra mintea lor pentru ca în ea să nu intre informaţiile şi ameninţările repetate la nesfârşit de torţionari, ci în mintea lor să rămână nealterate valorile credinţei, moştenite din familie şi din societatea sănătoasă din care proveneau. Acest lucru se realiza prin evadarea în rugăciune, după cum mărturiseşte Virgil Maxim care descrie această luptă care se dădea în mintea şi în sufletul *lor: „Începe bătălia cu fiarele pădurii. Toate tabără, toate intră hoţeşte în lumina atenţiei tale să te hărţuiască, să te obosească. O, cum nu stă moara minţii*! *Cum tot macină vedenii plăcute, satisfacţii uşoare, bucurii perverse, ambiţii lumeşti, poziţii măreţe şi închipuiri sublime de triumf şi stăpânire orgolioasă. Toate patimile de altă dată, tăcute în carne,*

68 Ibidem, p. 94,

ţinute în zăbala postului, ţi se fac acum draci în cuget, în minte. Altă dată le gustai în trup. Acum vin să te terorizeze în gând. Unde fugi? Cum scapi? Cine îţi poate apăra mintea? Cine îţi poate da linişte? Zi şi noapte, sătul sau flămând, vorbind sau chiar în rugăciune fiind, îţi fuge gândul în altă parte, departe de ceea ce rosteşte gura. Altul parcă-ţi umblă-n suflet şi-n cuget şi răscoleşte pulbere de scântei şi jăratec încins, cu chipuri şi întâmplări care îţi mută atenţia, îţi frig ochii, îţi ard limba, îţi înţeapă urechile cu strigări obraznice, îţi siluiesc simţirile minţii şi ard pe dinăuntru ca un foc ascuns, neştiut, împotriva căruia nu ai armă de apărare şi loc de scăpare… Apa! Apa stinge focul! Apa rugăciunii stinge focul patimilor, domolite în înfrânările trupeşti, dar libere în cuget. Râul de apă continuă al rugăciunii neîncetate. Râul rugăciunii adus de vadul minţii curăţă şi spală moara de necurăţia neghinei, de moara neagră a patimilor. Cine ţine râul rugăciunii permanente, izvorâte din muntele Dumnezeârii mereu în sine, să curgă zi şi noapte, purificator, prin inimă şi minte? Cât trăim în trup cugetul nu se poate limpezi definitiv de dorinţe, oricât le-am sublima să lucreze mereu numai binele. Atunci să deznădăjduim? Nu! Nu vom renunţa! Oricât am risipi energia spirituală, atât vom fi: cât vom aduna în noi energiile dumnezeieşti. Se vede un mal. E departe dar se vede. Tot ce mă desparte e această apă stătută, ca o mlaştină împuţită prin care trebuie să trec. Nu există cale pe ocolite, nici pod făcut de altul pentru mine! Fiecare trece cum poate! Cum ştie! De dincolo, braţe de lumină te cheamă. Îndrăzneşte! împotriva îndoielii, a deznădejdii!… Nu renunţa la speranţă, că vei birui! Faptul că te-ai aruncat în mlaştină e dovada încrederii că vei birui. Abia acum începi să fii conştient de tine, de valoarea ta spirituală. „[69]

Marin Naidin, un deţinut de o rară delicateţe sufletească, aflat la Aiud, relatează modul cum Valeriu

69 Virgil Maxim- Op.cit. p.74

Gafencu reuşea să sfideze spaţiul carceral şi să trăiască la nivel lăuntric într-o lume care îl menţinea deasupra bestialităţii regimului de reeducare: *„Era un tip de visător incorigibil. Un fel de Don Quijote. L-am auzit adeseori citând un paradox din Cervantes*: *„Alerg prin temniţi după libertate”* (…) *Cânta. Fredona des Serenada de Schubert sau diverse imnuri religioase*: *La râul Babilonului, Cu noi este Dumnezeu, Doamne al puterilor* etc. *dar toate erau într-o tonalitate minoră. Cântece lumeşti nu l-am auzit cântând, parcă nu făcea parte din lumea aceasta”. 16*

Spre deosebire de cei din a doua categorie, de cei înfrânţi şi resemnaţi, supravieţuitorii au fost conştienţi de lupta care se dădea pentru a le fi acaparată mintea, captate emoţiile şi paralizată voinţa. Ei au conştientizat că au în faţă un adversar neînduplecat, activând astfel atitudinea negativă faţă de sistemul de detenţie şi valorile lui şi totodată deschizând conştiinţa pentru a facilita accesibilitatea atitudinii, reuşind să evalueze mereu corect[70]

situaţia în care se aflau şi să adopte un comportament adecvat atitudinii de respingere a reeducării. În acest sens Ion Ioanid relatează: *„Nici nu puteam bănui la acea vreme că abia peste câţiva ani voi începe ucenicia adevărată, nu a unei lupte active, deschise, făţişe şi eroice, ci a unei lupte pasive, de rezistenţă fizică şi morală, nespectaculoasă şi lipsită de glorie, dusă în întunericul temniţelor. „*[71]

Conştientizarea faptului că au în faţă un adversar neînduplecat, care urmărea distrugerea lor fizică şi morală, i-a ajutat pe supravieţuitori să activeze procesul de atribuire, prin care înţelegeau corect realitatea şi puteau să o controleze. Acest lucru contribuia decisiv la regăsirea sinelui sau la refacerea acelei lumi lăuntrice determinate

---

70* **- Sfântul închisorilor, Mărturii despre Valeriu Gafencu, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2017, p. 87

71 Ion Ioanid- închisoarea noastră cea de toate zilele, Ed. Albatros, București, vol.1,1991, p.l 1

de acele self-schemas despre care vorbeam în debutul lucrării. Altfel spus, deţinutul politic pornea pe drumul sisific al redescoperirii sinelui. Condiţiile de singurătate şi izolare determină o coborâre în sine, un prilej de reflecţie şi cercetare a propriilor gânduri şi stări sufleteşti care adesea erau de deznădejde, disperare, dezrădăcinare, dezumanizare. Toate acestea erau provocate conştient de agenţii represiunii, cu scopul de a eroda forţa morală a deţinuţilor şi de a-i prăvăli într-un hău sufletesc unde reeducarea să fie mai uşor de realizat. Observarea propriului comportament este o prelungire a teoriei atribuirii (pe care o vom prezenta mai jos), numită auto-atribuire, când subiectul atribuie sensuri evenimentelor pornind de la propriul comportament. Un exemplu edificator este cel al Lenei Constante: *„Ocolesc banca din pricina escarelor (răni ale pielii datorate statului în pat-o. a). Dar de atâta mers obosesc şi mă simt frântă. Visez mult. De cele mai multe ori vise foarte frumoase. Sunt mulţumită că mă trezesc de mai multe ori în cursul nopţii. Caut la fiecare trezire să-mi imprim în memorie frânturile de vise şi, astfel, să le păstrez vii pentru a doua zi. Îi visez pe părinţii mei, casaacum foarte des reuşesc să ajung şi chiar să întrupeisaje, monumente imaginare, dar întotdeauna fantastice şi frumoase, oraşe necunoscute (…) În general mă purtam cu mine cu prudenţă şi răbdare. În primele zile am admis disperarea. Era pe de-a-ntregul justificată. Dar trebuia să reacţionez. Din timp în timp, mă examinam cu precauţie. Îmi pipăiam moralul. Disperarea era tot acolo. Neliniştea pentru familia mea. Puncte nevralgice. A nu se insista. Dar într-o altă direcţie se confirma o îmbunătăţire. Zi după zi simt cum îmi dispare frica. Nu îmi mai este delocfrică. De ce ar mai putea să îmi fiefrică pe lumea asta? Mi-a fost frică de proces, pe drept cuvânt. Acest punct crucial a fost depăşit. Să-mi fie frică de foame? A şi venit. De singurătate? Sunt singură. Ce alt infern viitor mă mai poate înspăimânta? Ceea ce forma centrul fricii mele era aşteptarea. Nu mai am nimic de*

aşteptat. Nu mai există nimic de care să-mi fie frică. „7S

Cealaltă prelungire a teoriei atribuirii este heteroatribuirea, când atribuirea se face pornind de la atribuirile făcute de un observator asupra comportamentului actorului. În termeni de detenţie putem spune că deţinutul putea să atribuie evenimentelor pe care le trăia sensuri pornind de la propriile comportamente sau de la comportamentele celorlalţi. Un exemplu sugestiv în acest sens este mărturia lui Nicolae Istrate la eliberarea din Siberia: *„Dacă mă uit în urmă pot să spun că închisoarea m-a ajutat mult să mă apropii de Dumnezeu. Toate torturile astea, atrocităţile prin care am trecut m-au făcut să înţeleg că nu am altă scăpare decât la Dumnezeu. Cât au vrut atuncea la anchetă să mă nimicească, să mă omoare. Dar Dumnezeu m-a ajutat şi am rezistat. Şi am trecut de asta şi m-am eliberat din închisoare. Cine m-a ajutat pe mine? Nu m-a ajutat nimeni la lagăr. Dumnezeu m-a ajutat. Aşa că nu-mi pare rău că am trecut prin experienţa asta a închisorii. Dacă nu treceam pe aicea, poate că aş fi fost cu totul alt om. Poate că aş fi ajuns comunist sau cine ştie ce alte lucruri aş fi putut să fac... Cine ştie ce se întâmpla cu mine dacă nu făceam închisoare? Cum eram atuncea, înainte de prima închisoare, că eram director de şcoală, poate mă căsătoream, poate intram în partid... Colegii mei care au fost la fel ca mine, învăţători, profesori, cei de-o seamă cu mine care n-au făcut închisoare, când m-am întors eu i-am găsit pe toţi şefi, erau deja eroi ai muncii socialiste, aveau maşini şi una, alta. Poate că şi eu aş firost aşa dacă n-aş fi făcut închisoare. Aşa că uite, mi-a ajutat Dumnezeu, sunt sănătos şi pot să ajut şi pe altul.* Îi *mulţumesc lui Dumnezeu pentru ajutorul pe care mi l-a dat. În fiecare seară, înainte de a mă culca, mă rog la Dumnezeu şi-l cer iertare pentru tot ce-am făcut rău şi îi*

· · · r» 7Q

Iert pe toţi cei care mi-au greşit.

Prima variantă, a auto-atribuirii, corespundea

redescoperirii sinelui în situaţii de izolare. Aceasta corespunde unor cercetări de psihosociologie referitoare la auto-reglare. Teoria auto-reglării se bazează pe un proces de feed-back, care presupune că comportamentele indivizilor se raportează continuu la scopurile spre care aceştia tind. Carver şi Scheier arată că auto-reglarea mai eficientă are loc atunci când individul are atenţia concentrată asupra lui însuşi.[72] în aceste condiţii extreme, evadarea din realul temniţei în lumea interioară a credinţei, sau în imaginar şi creaţie s-au dovedit salutare.

În general oamenii sunt în stare să emită atribuiri pentru diverse evenimente şi să urmeze o logică în acest sens. Totuşi, datorită unor factori, apar bias-urile de atribuire sau erorile de atribuire. O modalitate eficientă de a produce aceste bias-uri este de a acţiona în mod opus propriilor convingeri. Astfel, torţionarii căutau să-i determine pe deţinuţi să acţioneze altfel decât credeau. Un exemplu este dat de Salomea Popoviciu în lucrarea sa *Psihologie socială*. *„Chinezii au experimentat acest lucru în lagărele de prizonieri, unde un mod de a le stimula reacţia era scrisul. Nu era suficient să consimtă verbal, ci erau forţaţi să scrie întrebările şi răspunsurile comuniste (metodă folosită şi în experimentul Piteşti-n. a). Dacă un prizonier refuza să scrie de bunăvoie, i se cerea să transcrie după un model. Aceste declaraţii scrise prezintă mai multe avantaje, în primul rând, odată ce există o mărturie scrisă, prizonierul nu-şi mai poate nega fapta, în consecinţă, dată fiind disonanţa cognitivă, ar putea fi determinat să-şi schimbe imaginea de sine, astfel încât să fie consistentă cu acţiunea sa; în al doilea rând, o mărturie scrisă poate fi arătată altora pentru a-i convinge să-şi schimbe propriile atitudini; iar în al treilea rând, ceilalţi pot fi convinşi că autorul crede cu adevărat în ceea ce a*

72 ***_ gQ nu ne răzt)Unați! Mărturii despre suferințele românilor din Basarabia, Adunate de monahul Moise, Ed. Reîntregirea, Alba lulia, 2012, p. 354

scris”[73] În aceste situaţii apare eroarea fundamentală de atribuire, adică atribuirea comportamentelor dispoziţiilor umane, fără a lua în considerare contextual situaţional (sau să pui comportamentul unei persoane doar pe seama ei, fără să ai în vedere împrejurările care l-au favorizat), aspect pe care îl vom relua mai jos.

Rezistenţa la alienare se realiza şi prin activităţi menite să păstreze echilibrul cognitiv, cum ar fi monologuri, recitarea sau crearea de poezii, rememorarea unor întâmplări din trecut. Adesea spaţiul carceral devenea loc al experienţelor mistice şi al transfigurărilor profunde, adevărate ascensiuni sufleteşti ale fiinţei. Richard Wurmbrand mărturiseşte în *Cu Dumnezeu în subterană* despre viziuni cereşti, lumini deosebite sau glasuri de îngeri care-i inundau celula, alteori fiind vizitat chiar de arătări demonice: *„Singur în celulă, acum îi simţeam iarăşi prezenţa. Era întuneric şi frig şi el îşi bătea joc de mine. Celula mea devenise un loc unde jucau stafiile”*.[74] *„În altă noapte, mi-am dat seama că o mare ceată venea încet din întuneric spre patul meu. Se apropiau cântând un imn de iubire... Nu-mi venea să cred că gardienii nu auzeau şi ei această minunată, pasionantă muzică, atât de reală pentru mine.”*[75]

Lena Constante mărturiseşte în *Evadarea tăcută* că: *„În primăvara aceea mi-a apărut în celulă o femeie tânără şi foarte frumoasă, îmbrăcată într-o rochie de un alb scânteietor. Stătea în faţa mea, dreaptă, pe fundalul întunecat al uşii, dar, din păcate, am clipit din ochi şi am pierdut-o. „*[76]Autoarea nu o consideră o experienţă mistică, la fel ca şi Wurmbrand, care le considera reverberaţii ale vieţii sufleteşti, care izvorăsc din instinctul de supravieţuire. Nicole Valéry Grossu, ca şi Nicolae

---

73 Salomea Popoviciu- Op. Cit, p.140-141

74 Richard Wurmbrand- Cu Dumnezeu în subterană, Ed. Stephanus, București, p.70

75 Idem, p.58

76 Lena Constante- Op. cit., p.

Steinhardt, consideră că suferinţa are un sens şi e menită să-i mărească credinţa, experienţă prin care Iisus îi dă prilejul purificării.

Un exemplu de o rară frumuseţe simbolică a luptei pentru evadare din spaţiul temniţei este poezia *Penitenciar* a lui Radu Gyr, unde elementele ce constituie mediul carceral se amestecă cu cele cosmice, astrale, unde poetul-deţinut încerca să evadeze, ambele revendicându-şi parcă întâietatea asupra universului său interior şi încercând să acapareze mintea deţinutului:

„Ciorba pute-a mormânt. Uneori, un chip de madonă/Pluteşte în zeama din blid.

Gardienii bombănesc, înjură, ordonă, /Creşte umbra Domnului Prim proiectată pe zid.

Speriaţi de tăceri, trec sfioşi condamnaţii/ochii aleargă pe jos după mucuri fumate/

Şi după-o coajă uscată de libertate. /Paşii lor nu se aud, calcă prin spaţii.

*Lin traversează nemărginirea, /Şchioapătă-nc*el, *urmăriţi de gardianul sever*

Parcă de glezne trag amintirea, /sau, poate, eternitatea de fier…

La 5, mămăliga. La 6, ca-ntotdeauna, /închiderea. Lacătul. După zăbrele.

Hoţii sparg case de bani, sus, în stele, /pumnii toţi asasinează luna…

Târziu, tâmpla unuia numai jind, numai dor-/stă de vorbă cu Dumnezeu, sus, la gratii…

În visul osândiţilor e joi, şi e vorbitor, /şi vin cu ţigări nevestele şi-odraslele tatii… „/P

b) Înfrânţii sunt categoria cea mai numeroasă a spaţiului concentraţionar. Ei sunt descrişi în memorialistica detenţiei cu o compasiune asociată cu repulsie, iar starea lor lăuntrică, de descurajare şi prăbuşire sufletească este foarte des asociată cu aspectul lor jalnic. *„Palizi, slabi, temători şi îngroziţi, un cerc de trupuri, se mişcau la soare în poziţii caraghioase,*

neîndrăznind să ridice capul către zidul sumbru… „[77]Deţinuţii din această categorie sunt prezentaţi ca fiind depersonalizaţi, epuizaţi, supuşi şi înspăimântaţi, cu voinţa frântă. *„Cunoşteam şi eu câteva victime ale acelor grozăvii, oameni traumatizaţi definitiv şi care, acu, la peste zece ani de la experimentul organizat de Securitate, erau incapabili să descrie coerent ceea ce păţiseră, dacă nu cumva se baricadau în muţenie. Unul dintre ei se numea Timofei Mândru. Arestat pe când era elev de liceu la Tulcea şi condamnat într-unul din numeroasele loturi legate de rezistenţa anticomunistă din pădurile Babadagului, Mândru trăise în penitenciarul de la Piteşti sau de la Gherla lucruri de netrăit. Pentru că nicio tortură nu-l putuse face să participe la torturarea altora, adică să se reeduce, fusese silit să mănânce douăzeci şi şase de gamele de fecale. – Eram fericit în ziua în care mă lăsau să-mi mănânc propriile fecale”, mi-a spus el, îngrozit de ceea ce îndrăznea să-mi spună. Visase cândva să ajungă pictor, însă acum, la vârsta de treizeci de ani, singura dorinţă care-i mai rămăsese era să se retragă undeva, într-un loc pustiu şi să moară în linişte. „— Să nu mai văd niciodată oameni, mi-a zis Mândru. „”*[78] La acest portret psihologic contribuie aspectul exterior al victimelor, care corespunde atât cu cel interior, cât şi cu spaţiul carceral, alcătuind parcă un tot inseparabil. Lena Constante are unele din cele mai plastice şi sugestive imagini în acest sens: *„Cenuşie este şi celula şi lumina, cenuşii femeile, cum cenuşiu este totul în jurul meu. Chipurile lor nu par chinuite. Ele nu par nenorocite, ci cu mult mai rău. Par nesimţitoare, încremenite, par stafiile unorfemei care au trăit acum foarte mulţi ani şi, de foarte mult timp au murit…”*[7980]

---

77 Radu Gyr- Sângele temniței. Stigmate, Ed. Lucman, București, 2009

78 Florin Constantin Pavlovici- Op. cit., p.294

79 Lena Constante- Evadarea imposibilă. Penitenciarul de femei din Miercurea Ciuc, 1957-1961, Ed. Humanitas, 2013, p.76

80 Lena Constante- Evadarea tăcută. 3000 zile singură în închisorile

Degradarea fizică merge în paralel cu cea sufletească şi chiar supravieţuitorii îşi dau seama că spaţiul carceral îşi pune amprenta lui hidoasă şi asupra lor: *„Şi eu sunt jalnică. Murdară, nepieptănată, tremurând toată şi înfometată (...) Să părăsesc trupul acesta care nu-mi era decât durere. Această carne mizerabilă, îndureratăşi înfometată" 99 „Timpul însă avea să ne aducă la acelaşi numitor şi pe noi. Cu toate că şi noi eram palizi, nu aveam aceeaşi piele uscată şi de culoare pământie ca a celor din jur"*[81] sau *„Şi aşa, încetul cu încetul, căpătasem aspectul deţinutului mai mult sau mai puţin zdrenţăros, tuns, slab, palid şi cu acel miros specific care era şi al celularului, aş putea spune fetid"* [82]. Aceste caracteristici ale deţinutului sunt catalogate de Hannah Arendt drept mecanisme de distrugere a fiinţei umane.[83] Spre deosebire însă de cei care au renunţat la luptă şi au cedat presiunilor, supravieţuitorii au reuşit să se ridice mereu deasupra prin refuzul lor sistematic de a avea o atitudine care să facă accesibile conştiinţei valorile universului concentraţionar.

Astfel, Cicerone Ioniţoiu mărturiseşte în Memoriile sale legat de momentul rearestării sale: *„Mergând pe drum, mi-am jurat în gând că toată viaţa voi lupta împotriva comunismului...* „[84]iar Richard Wurmbrand, privindu-se într-o oglindă în închisoarea Ministerului de Interne, constata într-un mod asemănător: *„Acum când am privit la ceea ce devenisem, am râs, un râs trist, un râs homeric. Atâţia oameni care mă admiraseră şi mă iubiseră, dacă l-ar fi putut vedea acum pe bătrânul înfricoşat care se holba la mine din oglindă, s-ar fi îngrozit. Era o lecţie pentru mine, o lecţie din care am învăţat că ceea ce este cu adevărat în noi nu poate fi văzut cu ochii. Aveam să mă*

---

din România. Ed. Humanitas, 2013, p.l 1

81 Ion Ioanid- Op.cit, voi. I, p.51

82 Ibidem, p.16-17

83 Hulber Maria-Cțp.cii., p.276

84 Cicerone Ioniţoiu- Memorii. Din țara sârmelor ghimpate, apud Mana Hulber-Op.cit, p.272

urâţesc şi mai mulţia ajung doar un scheletşi, amintindu-mi de aceasta, credinţa şi dorinţa de a mă păstra pentru viaţa spirituală mi s-au întărit şi mai mult".

Ruxandra Cesereanu împarte categoria deţinuţilor politici, a victimelor represiunii în *cruciaţi*, în *amorali* şi *decăzuţi*. Între amorali îl include pe Constantin Noica, datorită pactizării sale cu puterea comunistă, arătând totuşi că această pactizare era de tipul unui armistiţiu cultural, arătând comuniştilor o milă nu de tip creştin, ci una de tip filosofic în romanul său *Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru*.[8586]

Aici avem de-a face, pe de o parte, cu ceea ce psihologii sociali numesc schimbarea atitudinilor prin persuasiune. Am văzut în paragrafele anterioare că atitudinea este un criteriu important care determină comportamentul, dacă ea este accesibilă conştiinţei prin asocierea dintre o persoană şi evaluarea sa subiectivă. Persuasiunea reprezintă o comunicare menită să modifice comportamentul prin schimbarea datelor cognitive. El poate avea loc pe *ruta centrală*, prin conţinutul mesajului şi modul cum este transmis şi receptat, interiorizarea mesajului dând naştere atitudinii care determină comportamentul, sau pe *ruta periferică*, prin factori ca reputaţia sursei, charisma sursei, iar Noica şi-a schimbat atitudinea prin idealizarea sursei (a călăului), prin faptul că l-a supraevaluat pe cel care l-a anchetat şi care se dovedise un fin intelectual, un om cu o vastă cultură. Spre deosebire de alte forme de influenţe sociale, persuasiunea induce individului părerea că are totală libertate de alegere.

Includerea lui Noica în rândul amoralilor se datorează refuzului acestuia de a-i judeca pe călăi, cărora le arată o milă filosofică şi mai mult, propune o uitare

85 Richard Wurmbrand-Cw Dumnezeu în subterană. Trad. din limba engleză Marilena Alexandrescu Munteanu și Maria Chilian, Ed. Casa Școalelor, București, 1994, p.63

86 Ruxandra Cesereanu- Călătorie spre centrul infernului, Ed. Mânu Script, Pitești, 2018, p.73-79

filosofică, generalizând vina care astfel se revarsă asupra tuturor, călăi şi victime, el însuşi considerându-se un nevinovat cu vină posibilă, atentând astfel, în opinia Ruxandrei Cesereanu, la însăşi conceptul de libertate. La Noica iertarea este pervertită şi înseamnă înţelegerea torţionarilor, generalizarea vinovăţiei şi macularea inocenţilor.

Pe de altă parte, această stăruinţă a sa în disculparea regimului şi justificarea colaborării sale cu marxismul pare a se încadra în Teoria disonanţei cognitive. Potrivit psihologiei sociale, disonanţa cognitivă modifică atitudinile. Această teorie explică[87] modul în care o credinţă infirmată de informaţiile care apar pe parcurs devine, în mod paradoxal, mai puternică şi dă naştere la un comportament prin care subiectul caută elemente consonante noi. Abelson et al. (1968), arătau[88] că una din cele mai intense nevoi ale oamenilor este cea de consistenţă cognitivă. Aceasta este o stare de spirit în care credinţele, atitudinile şi comportamentul sunt compatibile şi se armonizează. Teoria disonanţei cognitive explică, potrivit lui Leon Festinger, cum poate să apară un comportament iraţional atunci când el este susţinut de nevoia puternică de menţinere a consistenţei cognitive, iar persuasiunea e privită ca o ilustrare a teoriei lui Festinger care are rolul de a explica efectele inconsistenţei cognitive[89].

Mai simplu spus, când omul crede într-un fel dar datorită unor factori exteriori acţionează în mod opus credinţelor şi convingerilor sale, se produce un dezechilibru mental, numit disonanţă cognitivă. Atunci, pentru a reface echilibrul pierdut (şi a produce ceea ce psihologia socială numeşte consistenţa cognitivă), omul

87 Salomea Popoviciu-(?p.ci7.,p.l 17-118

88 Abelson et al- Theory of cognitive consistency, Chicago, 1968, apud Salomea Popoviciu-Cțp.cit, p.l 17

89 Alain Clemence-7eonz7e disonanței cognitive în Adrian Nicolau (coord)- Psihologia socială. Aspecte contemporane, ed. Polirom Iași, 1996, p. 95-96

poate acţiona în mod iraţional, altfel riscă să-şi piardă cu totul busola interioară. În gândirea lui Festinger, disonanţa este explicabilă la nivelul intern al individului, putând avea o sursă logică dată de inconsistenţa dintre două gândiri sau două credinţe, o sursă culturală, unde intră în conflict o normă şi un comportament, şi o rezultantă dintre experienţa trecută şi cea prezentă, unde apare o incongruenţă între o aşteptare şi un fapt.

Toate cogniţiile noastre se pot grupa în două: *conceptul de sine* (convingerile cu privire la propria persoană) şi *scenariile sociale* (relaţia cu lumea înconjurătoare). În majoritatea cazurilor, aceste cogniţii sunt compatibile între ele (se armonizează), dar în anumite situaţii ele intră în conflict şi provoacă o stare tensionată, aşa numita disonanţă cognitivă. Sociologii arată că instalarea sau eliminarea disonanţei se face dacă comportamentul diferit de atitudine are consecinţe nedorite. În cazul lui Noica, dar şi a altor deţinuţi din categoria celor învinşi, aceasta se traduce prin apariţia unui conflict interior generat de teama de represiune dacă comportamentul lor ar fi urmat atitudinea anticomunistă. Disonanţa este condiţionată şi de sentimentul de răspundere personală ce însoţeşte consecinţele nedorite ale comportamentului, răspundere ce incumbă liberul arbitru privind alegerea comportamentului dorit. La rândul său acest comportament provoacă acel profund disconfort interior pe care subiectul trebuie să-l recunoască drept personal. Adică faci cum vrei, dar suporţi consecinţele. Fie te supui regimului comunist şi te va chinui conştiinţa pentru că ai acţionat împotriva ei, fie te împotriveşti sistemului, dar îţi atragi tortura şi chinurile temniţei. În acest sens, postulatele lui Festinger se încadrează într-un context social în care subiectul apare ca propriul regulator, conflictul social fiind deplasat spre latura psihologică. Dacă însă subiectul atribuie disconfortul unor situaţii exterioare, procesul de disonanţă nu mai are loc. Aceasta se întâmplă în cazul dezvinovăţirii, când subiectul

consideră vina ca venind din exteriorul său.

Perspectiva lui Elliot Aronson privitor la disonanţa cognitivă pune accent pe imaginea de sine sau pe cunoştinţele referitoare la sine, la modul cum individul îşi concepe propriul eu. În aceste condiţii, el arată că disonanţa apare dacă între comportamentul unei persoane şi părerea pe care o are despre sine apare o inconsecvenţă, în acest sens, disonanţa este privită ca fiind diferită de inconsistenţă şi se referă la distrugerea unor valori personale. Vis-à-vis de această situaţie, Aronson arată că indivizii se diferenţiază prin modul în care tolerează această stare, prin modul în care ei aleg să o reducă şi prin faptul că ceea ce apare ca disonant la unii, pentru alţii nu este disonant".

„*Idem*, p. 99 – 100

Cercetările psihosociale arată că modalitatea cea mai la îndemână pentru reducerea disonanţei cognitive presupune schimbarea atitudinii, care se traduce în schimbarea modului în care este perceput comportamentul, ceea ce duce la justificări de genul „Toţi sunt nevinovaţi cu o vină posibilă" fapt care s-a întâmplat în cazul lui Noica şi manifestat în „*Rugaţi-vă pentru fratele Alexandru*", sau presupune minimalizarea importanţei conflictului, ceea ce duce la apărarea propriei nevinovăţii („Nu am avut de ales") sau chiar a torţionarilor. Această atitudine este exprimată foarte sugestiv de Virgil Maxim: „(...) *intraseră cu toţii într-un fel de laşitate raţională*; „*Asta-i viaţa*! *Pot să schimb eu lumea*?", *zicea fiecare. Blazarea şi frica de luptă îi dă adversarului biruinţa sigură şi permanentă asupra oricărei armate deznădăjduite*" ™.

Adoptarea unui comportament de către victimă, comportament care intră în contradicţie cu atitudinea, se numeşte joc de rol. Jocul de rol poate să ducă la schimbarea atitudinii pentru a fi adusă în armonie cu fapta

100 Virgil Maxim-Op. cit., p.375

comisă. Aşa se explică din perspectiva psihologiei sociale căderile multora în regimul de detenţie. Un

compromis, o cedare, o delaţiune, făcute în momente de slăbiciune, sub efectul persuasiunii, prin teamă (teama de foame, de frig, de bătaie, de moarte, de faptul că nu-i va mai revedea pe cei dragi etc) poate duce la acel conflict lăuntric (disonanţa) ce determină modificarea atitudinii faţă de represiunea comunistă şi agenţii ei, pentru a reface consistenţa cognitivă sau pentru a regăsi acel echilibru interior necesar pentru a merge înainte.

Echilibrul cognitiv (pe care literatura sociologică îl mai numeşte consistenţă cognitivă) este important pentru individ. Legat de echilibrul cognitiv este legată teoria atribuirii. Această teorie este elaborată de Fritz Heider, unul din pionierii psihologiei sociale şi ea spune că atribuirea este un proces prin care individul îşi explică şi caută să înţeleagă situaţiile apărute, ceea ce produce cogniţii care îi dau posibilitatea să-şi modeleze şi adapteze comportamentul.[90] Altfel spus, individul atribuie un sens evenimentelor şi interacţiunilor sociale, proces care produce plus valoare la nivelul sensului. Specifică psihologiei sociale cognitive, teoria atribuirii presupune, potrivit lui S. Moscovici, emiterea unei judecăţi, a unei intuiţii asupra stării proprii sau stării altui individ[91] iar pentru Heider, atribuirea este procesul prin care *„omul cuprinde realitatea şi poate să o stăpânească”* ™ *3*

Atribuirea este extrem de importantă în înţelegerea psihologiei individuale în mediul carceral, deoarece ea influenţează decisiv modul în care mediul social este perceput; de asemenea atribuirea este strict legată de evitarea dezechilibrului cognitiv. Acest dezechilibru se producea adesea la victimele represiunii deoarece, în foarte multe situaţii, ei nu reuşeau să atribuie un sens sau o logică propriilor arestări, a propriilor suferinţe. Absurditatea evenimentelor, nedreptatea strigătoare la cer şi imposibilitatea încadrării lor într-o ordine cu un

90 Jean-Claude Deschamps, Alain Clemence- Noțiunea de atribuire în psihologia socială, în Adrian Nicolau-Op. Cit., p.82-83

91 Serge Moscovici- în Adrian Nicolau, op.cit., p.83

minimum de sens logic, raţional, făcea ca atribuirea să fie aproape inexistentă la cei mai mulţi dintre deţinuţi. Producerea acestui dezechilibru între aşteptările individului privitoare la mediu şi implicaţiile lor referitoare la alte aspecte ale mediului produce dorinţa de modificare a mediului său, dacă acest lucru nu este posibil, de modificare a cogniţiei. În cazul nostru, cei mai mulţi deţinuţi se aşteptau să fie trataţi corect, să li se precizeze motivele arestării, să aibă parte de un tratament de o minimă decenţă. Contradicţia cu ceea ce ei întâlnesc în Gulag produce un scurtcircuit în percepţia lor cognitivă. Mulţi se aşteaptă că, dacă vor colabora, situaţia lor se va uşura sau se va constata nevinovăţia lor, fapt care nu se întâmpla. De aceea cei mai mulţi deţinuţi au fost învinşi şi categoria resemnaţilor, a „morţilor vii”, este cea mai numeroasă în universul concentraţionar, ei fiind total nepregătiţi pentru gesturi de rezistenţă. Hannah Arendt descrie foarte sugestiv acest dezechilibru cognitiv care avea loc în interiorul victimelor: *„De aici confuzia bunului simţ, care se întreabă ce crimă trebuie să fi săvârşit aceşti oameni pentru ca să sufere atât de inuman*? (…) *Niciun om nu a meritat vreodată aşa „*104 *ceva*.

Explicarea mediului social şi atribuirea unui sens interacţiunilor sociale ale mediului de detenţie erau cu atât mai îngreunate, chiar imposibile, cu cât acuzaţiile care se aduceau deţinuţilor erau cele mai grave şi absurde crime, complot împotriva ordinii sociale, trădare, uneltiri contra regimului, etc. Aceste situaţii au dat naştere unei categorii distincte în spaţiul de detenţie comunist, anume acela al inocentului. Problema morală a vinovăţiei sau nevinovăţiei a suscitat largi dezbateri şi ea este prezentă ca un leit motiv în literatura memorialistică. Aceasta a făcut chiar ca inocenţa să-i cuprindă cumva pe toţi cei care au avut de suferit ca urmare a represiunii comuniste. Monica Lovinescu, tratând problema inocentului arată că: „*… inocentul nu este pregătit tocmai din pricina nevinovăţiei sale, pentru niciun gest de rezistenţă. El nu pricepe*

mecanismul profund al sistemului, are mereu impresia că în ceea ce îl priveşte e vorba de o neînţelegere, că i se va da drumul când se va constata

104 Hannah Arendt-*Originile totalitarismului*, 1951, apud Hulber Maria-Op. e/t, p.275 *eroarea, nu vrea să-şi agraveze cazul etc*". O explicaţie a acestui aspect este credinţa într-o lume justă (just-world belief) explicată de Melvin Lemer, potrivit căreia oamenii sunt convinşi că „*primesc ceea ce merită şi merită ceea ce primesc*. „[92]Florin Constantin Pavlovici prezintă, cu inegalabil umor, un dialog foarte sugestiv în privinţa nevinovăţiei „— Ce *condamnare ai*? *întreba gardianul*". „— *Zece ani*", *răspundea condamnatul*. – „*Da ce-ai făcut*?" „— *N-am făcut nimic*. „— *Minţi, banditule, dacă nu făceai nimic îţi dădeau trei*."[93]

Lipsa de pregătire morală pentru rezistenţa în spaţiul de detenţie se datora îndeosebi lipsei de cunoaştere a adevăratei feţe a comunismului de către deţinuţi şi refuzului pe care orice minte normală îl trăia, de a crede că acest regim era de sorginte demonică şi hotărât să extermine orice opoziţie. De acest lucru au fost însă conştienţi mulţi dintre cei care au trecut prin lagărele de exterminare comuniste, aşa cum arată Virgil Maxim: „*Când m-au trimis la închisoarea Târgşor, mi-a descoperit Dumnezeu, Căruia mă rugam să-mi descopere intenţia stăpânitorilor lumeşti, de ce şi ce va trebui să fac. M-am înfiorat la gândul că va trebui să lupt cu duşmanul Credinţei, materializat în autoritatea de stat, cu toate instituţiile subordonate răului. Am înţeles de la început că trebuie să mă salvez nu numai pe mine, ci voi avea răspundere faţă de o comunitate de suflete. Lucrarea lui satan trebuie mereu deconspirată. Satan vrea să te facă să te lepezi de credinţă şi să mori cu deznădejde. Toate chinurile, toate schingiuirile, absolut toate metodele de demolare fizică şi morală a Omului în intenţia satanică*

92 Salomea Popoviciu- Op. cit, p. 141

93 Florin Constantin Pavlovici- Op. cit, p. 198

sunt provocate pentru prăbuşirea lui din nădejdea de salvare a sufletului în Dumnezeu prin moartea trupului, acceptată conştient. Satan ştie mai bine decât noi că numai în şi prin *Hristos ajungem la Dumnezeu. Pentru această lucrare trebuia să mă pregătesc. „*[94]

Ultima categorie a victimelor este cea a turnătorilor sau trădătorilor, sau decăzuţii, care făceau pact cu torţionarii şi-şi vindeau tovarăşii de suferinţă. Este treapta cea mai de jos a degradării umane, asociată cu lipsa oricărei credinţe, a celor pentru care o bucată de pâine sau un loc mai bun în celulă erau motive suficiente pentru a face să iasă la suprafaţă josnicia, ura, invidia şi crunta dezumanizare la care ajunseseră.

Desigur, aceste categorii de victime ale spaţiului concentraţionar românesc nu se vor a fi atotcuprinzătoare, deoarece realităţile lăuntrice ale acestor personaje sunt mult mai nuanţate, în funcţie de universul interior al fiecăruia sau de self-schema de care dispunea fiecare deţinut.

Astfel, între cei din categoria supravieţuitorilor întâlnim persoane agitate, neliniştite, nesupuse şi gata de revoltă dar şi din categoria celor în care precumpănea spiritul eroic, de a răbda cu demnitate suferinţele, a celor care căpătau chiar o aură de sfinţi, săvârşind binele cu preţul vieţii, cu o blândeţe senioralã. Aici apar subtipuri comune, cum ar fi curajoşii, îndârjiţii, luptătorii, altruiştii. Aceştia reuşesc să-şi regăsească sinele, să-şi refacă schemele interioare fie prin evadarea în lumea credinţei sau într-un univers lăuntric pe care torţionarii se luptau cu disperare să-l distrugă.

Chiar şi cei din categoria decăzuţilor comportă trepte de identificare. Paul Goma arată că delatorii erau nişte practicanţi ai unei arte negre care teroriza pe toată lumea, inclusiv pe ei înşişi. Şi între aceştia însă, unii erau din cei total vânduţi regimului, dar alţii din cei care mai aveau frică de deţinuţi sau chiar care puteau fi recuperaţi şi îşi

94 Virgil Maxim- Op. cit, p. 181-182

regăseau respectul de sine.[95]

În realitate, fiecare dintre memorialişti reprezintă un anumit tip de deţinut, în funcţie de experienţele trăite, în general, ei încadrează deţinutul politic între erou şi neutru, cum ar fi eroismul extrem. Adrian Marino are o poziţie mai echilibrată[96] şi refuză extremele, preferând categoria cea mai numeroasă a rezistenţilor pasivi. Astfel, el „ridică" statutul deţinuţilor resemnaţi şi copleşiţi de teroare, considerându-i rezistenţi pasivi pe motiv că nu poţi fi erou 24 ore din 24. El se referă la două tipuri: *„unul sublim, spectacular, al marilor gesturi şi sacrificii şi un altul modest, cotidian, obscur, adesea anonim, al sacrificiului şi mortificării zi de zi „Ni* Ioan Ianolide este de aceeaşi părere când spune: *„Nu se poate să nu amintim aici miile de anonimi din popor care au rezistat puterii ateiste, atât în temniţe cât şi în afară. Românii nu au luat atitudine răsunătoare ca alte neamuri, dar au rezistat tacit, strecurând în atmosfera materialistă duhul ortodox. Am întâlnit în temniţă nenumăraţi oameni simpli, ţărani şi muncitori, al căror suflet înzestrat natural şi necorupt s-a dezvăluit la contactul cu intelectualitatea din temniţe. Am participat la discuţii aprinse între intelectuali şi la care un ţăran a pus punct cu o observaţie simplă şi fără reproş. Am văzut oameni culţi care se lăsau îndrumaţi atât religios cât şi intelectual de oameni simpli, dar cu trăire înaltă şi cu minte luminată. Tineretul şi-a dovedit şi el elanul, curăţia, curajul, puterea de sacrificiu, căci temniţele au fost pline cu tineri şi nimeni nu a suferit mai mult şi mai frumos ca ei. De asemenea trebuie amintite femeile – mame, soţii, fiicecare au însufleţit mult rezistenţa şi*

111 Adrian Marino-*Politică şi cultură*, p.81 *eroismul. Suferinţele şi jertfele lor au fost generale, alături de bărbaţi şi adesea înaintea acestora. Asupra lor s-au făcut presiuni specifice şi suplimentare pentru a le compromite şi demoraliza. Dintre ele amintim pe Maica Mihaela, un*

95 Ruxandra Cesereanu- Călătorie..., p.83

96 Adrian Marino- Autobiografie. Ani de închisoare, în Memoria, 2, 1990

suflet mare care a sfârşit prin martiriu. Maica Mihaela este numele de călugărie al Marietei Iordache, sora comandantului legionar Nicoarălordache şi una din cele mai active fete din Mişcare. În iunie 1938, după arestarea Căpitanului, Marieta, studentă la Institutul Naţional de Educaţie fizică, s-a oprit în timpul unei defilări omagiale a sportivelor în faţa tribunei oficiale şi a strigat cu putere regelui Carol al II-lea „Corneliu Codreanu este nevinovat!" A fost imediat arestată, bătută şi închisă la Suzana. Acesta era numai începutul unei lungi prigoane, care va sfârşi în 1963, când Maica Mihaela, doborâtă de boală, moare în aceeaşi închisoare unde cu 24 ani în urmă fusese ucis fratele ei, „bădiţa" Nicoară-N.ed). Căldura sufletului de femeie a topit gheaţa gândirii materialiste. Instinctul lor a crescut noile generaţii în frica de Dumnezeu. Niciodată nu se va scrie îndeajuns despre *frumuseţea femeilor credincioasemame şi fecioare. Jertfa lor ne înnobilează. „*[97]

Ion Ioanid împarte populaţia închisorilor în deţinuţi, turnători şi gardieni, iar Nicolae Steinhardt este mai tranşant şi împarte deţinuţii în două tipuri delimitate strict, în funcţie de modul cum primesc suferinţa, spre mântuire sau spre jenă şi umilire, din prima categorie făcând parte eroii şi sfinţii, iar din a doua cei decăzuţi şi învinşi,[98] pe primii-i numeşte *„leii"* iar pe ceilalţi *„miorlăiţii înfrângerii şi trădării"* sau *„năpârci şi târâtoare. „*[99]

Demostene Andronescu este mai echilibrat şi afirmă: *„Căci la Aiud ca şi la Piteşti, au existat şi învinşi, şi învingători, iar eroismul unora nu este cu nimic mai prejos decât al celorlalţi. Poate doar că al celor învinşi a fost mai tragic. Pentru că niciunul din cei care au căzut, nu a căzut fără luptă, iar amploarea silniciilor, intensitatea agresiunilor exercitate asupra lor, atestă amploarea rezistenţei pe care victimele au opus-o călăilor, măsura*

97 Ioan Ianolide- întoarcerea la Hristos, Ed. Bonifaciu, București, 2012, p.333-334

98 Hulber Maria-Op.c/7., p. 270

99 Ruxandra Cesereanu- Călătorie spre centrul infernului, p.67

eroismului care trebuia înfrânt.”[100]

Nicu Ioniță zugrăvește astfel situaţia tragică a celor care pactizaseră cu duşmanul şi deveniseră ei înşişi torţionari: „*… credinţele noastre, visurile noastre, idealul nostru, pângărite şi condamnate de aceiaşi prieteni, cu care visasem cândva împreună. În acea perioadă, noi am trăit în lumea paradoxului. Paradoxal, tragedia mare nu era a noastră, a victimelor, ci a lor, a torţionarilor. În urma schingiuirilor sălbatice ne alegeam cu capetele sparte, cu ochi umflaţi, cu coaste rupte, cu oase frânte, dar drama lor interioară, disperarea lor, spaima lor în cădere liberă, simţindu-se înghiţite de neant, trebuie să fi fost mult mai mare. Ei trăiau, în mod conştient, drama lui Lucifer, cel care, decăzând din starea de graţie, din Gloria lui iniţială, a făcut şi face în prezent eforturi disperate de a antrena după sine pe cei mai mulţi şi dacă se poate chiar pe toţi, pentru a dovedi Creatorului că el, Lucifer, are dreptate şi, mai ales, pentru a-şi demonstra sieşi validitatea demersurilor proprii. Noi, victimele, eram un reper la care ei se raportau mereu, eram oglinda în care îşi vedeau chipurile deformate, eram măsura care le arăta minciuna, eram paradisul din care decăzuseră şi, mai presus de toate, eram obstacolul de netrecut pentru liniştea lor, pentru aşezarea lor. Eram o piedică în salvarea lor şi de aceea se năpusteau cu atâta furie asupra noastră şi ne torturau în mod bestial ca să cedăm şi noi odată, ca la rândul lor şi ei să fie liberi, să se liniştească, să se adune, să se regăsească. Şi (un alt paradox): noi eram de vină, noi îi obligam să ne tortureze, căci, dacă n-am fi fost noi, cu încăpăţânarea noastră de a ne reeduca, ei nu ar mai fi făcut ceea ce făceau; rezistenţa noastră îi incita la violenţă.* „[101]

Un exemplu dureros din această categorie este zugrăvit în lucrarea *Tortura pe înţelesul tuturor: „În blestemata închisoare de la Piteşti, Dan Deaca făcuse*

100 Demostene Andronescu- Op. cit, p. 271

101 Nicu Ioniță- Pitești, agonia unei zile în Analele Sighet nr 10, p.592

parte din comitetele de reeducare ale lui Eugen Ţurcanu, cel condamnat ulterior pentru crime împotriva umanităţii şi executat la Jilava, la sfârşitul anului 1954. împreună cu alţi degeneraţi, cere îşi ziceau pe atunci „deţinuţi cu convingeri comuniste", îşi bătuse şi îşi chinuise camarazii de suferinţă cu un sadism nemaiîntâlnit în întreg lagărul socialist. Patologia terorii ar fi rămas săracă fără excesele de la Piteşti şi, nu mai puţin, cele de la Gherla. „[102]

Radu Gyr, despre care Ioan Ianolide scrie că este *„Un om legendar şi reprezentativ al acestor vremuri, un mare poet care a încrustat în trupul său şi a cântat în poezia sa toată pătimirea unei generaţii, un munte de suferinţă, de demnitate şi de disperare – acesta este Radu Gyr"*[103] exprimă poate cel mai frumos şi mai sensibil durerea pentru cei care au renunţat la luptă şi la visul lor, în poezia *îndemn la luptă*:

„Nu dor nici luptele pierdute
Nici rănile din piept nu dor
Cum dor acele braţe slute
Care să lupte nu mai vor.
Cât încă inima ta cântă.
Ce înseamnă braţu-nfrânt, Ce-ţi pasă-n praf de-o spadă frântă când *te înalţi cu-n steag mai sfânt.*
Că-nvins nu eşti atunci când sângeri, Nici când în lacrimi ochii ţi-s, Cele mai crâncene înfrângeri sunt renunţările la vis. „[104]

Cap. II GRUPUL ÎN SPAŢIUL CONCENTRATION AR.

II.l DEFINIREA ŞI FORMAREA GRUPURILOR.

Grupurile umane, constituirea lor şi mecanismele sale interne formează teoria câmpului social, care prezintă comportamentele individului ca rezultat al interacţiunii dintre persoană şi mediu.

Pentru a forma un grup, persoanele trebuie, înainte

---

102 Florin Constantin Pavlovici- Op.cit., p.293

103 Ioan Ianolide- întoarcerea la Hristos, document pentru o lume nouă, Ed. Bonifaciu, București, 2012, p.300

104 Apud Sfântul închisorilor, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2017, p.256

de toate, să aibă sentimentul apartenenţei la grup, acel sentiment de „noi” şi să interacţioneze între ele. Naşterea unui grup depinde de următorii factori:

a) Ţinta comună. Aceasta se sprijină pe membership, pe compoziţia grupului şi pe obiective. Membership-ul este dat de legătura dintre o persoană şi restul grupului şi factorii care o determină. Compoziţia grupului ţine de apartenenţa socială, politică, vârstă, preferinţe. În cercetarea noastră, principala ţintă comună era supravieţuirea membrilor grupului de deţinuţi şi rezistenţa la presiunile de conformare ale sistemului concentraţionar, chiar dacă grupul deţinuţilor era compus din studenţi (ca în cazul Piteşti), intelectuali la Aiud sau alte categorii sociale.

b) Relaţiile dintre membrii grupului. Grupul mic e la intersecţia dintre psihologic şi social, unde individualitatea fiecăruia e afectată de relaţiile sociale, iar opiniile, atitudinile şi comportamentele individuale influenţează grupul. Persoanele din grupul mic sunt interdependente şi au scopuri comune, în cazul nostru supravieţuirea la regimul de tortură fizică dar mai ales spirituală, adică rezistenţa la presiunile ideologiei ateisto-comuniste. În acest tip de grup sunt relaţii afective puternice iar membrii se identifică puternic cu grupul.

Un fenomen interesant de prezentat, care apare în relaţiile din grup şi pe care psihosociologii îl încadrează la „Fenomene de masă”, pentru o mai bună înţelegere a fenomenelor sociale ce caracterizează universul concentraţionar, este Zvonul. Aceste manifestări sociale sunt numite de Florin Constantin Pavlovici. · *„Zvonurile, limfa care hrăneşte ţesuturile puşcăriei”* ™ iar Guimelli.

120 Florin Constantin Pavlovici-*Idem*, p. 109 citat de Jean Bruno Renard, îl numeşte „un *spaţiu privilegiat al exprimării gândirii sociale*. „[105]

Cei mai mulţi oameni consideră că zvonurile sunt

105 Jean-Bruno Renard-5/Mc/z'iz/ zvonurilor, în Michel Louis Roquettes- Op. cit. p. 193

informaţii false, situate între două extreme, cea a informaţiilor răuvoitoare şi a celor mistificatoare, dar cercetările psihosociale arată că zvonurile sunt procese sociale numite *de intersubiectivare*, prin care se exprimă un minimum de nevoi ale grupului, nevoi de tip cultural sau afectiv, precum şi nivelul la care au ajuns memoria socială şi prejudecăţile grupului, G. Allport arătând că în manifestarea şi propagarea zvonurilor nu se manifestă gândirea individuală, ci cea socială.[106] De asemenea, psihosociologii au demonstrat că zvonurile sunt mijloace de exprimare cu ajutorul cărora gândirea socială exprimă dorinţe sau temeri care nu se pot formula în termeni intelectuali. Astfel, zvonurile capătă valoare simbolică, conform schemei hermeneutice, prin care se poate descifra socialul şi explica astfel nevoile grupului. Un astfel de zvon, care după venirea comuniştilor reda ca foarte probabilă „venirea americanilor", este sugestiv în acest sens, el circulând intens şi în mediul penitenciar.

Unele zvonuri puteau fi lansate chiar de Securitate, cum ar fi acela că deportaţii din Banat vor fi duşi în Siberia, pentru ca la sosirea în Bărăgan, aceştia să fie mai puţin nemulţumiţi, dar puteau să fie ieşite şi din rândul deportaţilor. Faptul că nouă din zece zvonuri sunt negative, arată necesitatea aflării cu precădere a veştilor proaste, pentru a putea lua măsuri de precauţie. Implicarea subiecţilor în zvonuri este elementul care face un zvon mai credibil, oricât de ciudat ar fi.

c) Coeziunea este cea mai importantă variabilă de grup. Prin ea grupul există şi funcţionează ca o entitate de sine stătătoare.

Factorii interni care favorizează coeziunea sunt similaritatea dintre membri şi mărimea grupului, grupul mic având o coeziune mai mare şi factori externi ca sistemul de recompense (care poate fi orientat spre individ sau spre grup), ameninţările şi provocările.[107] Asupra

106 Ibidem, p.194

107 Cornelia Rada. Bianca Bogdana Peltea- Op.cit, p. 34

acestor aspecte vom mai reveni la subcapitolul „Deportaţii”.

Coeziunea sufletească a deţinuţilor era extrem de importantă în rezistenţa la torturi şi la nivelarea psihică, de aceea autorităţile penitenciare căutau cu precădere să o nimicească, fie prin introducerea trădătorilor şi a delatorilor între deţinuţi, fie prin lansarea de zvonuri.

La Aiud, în grupul de deţinuţi denumit „misticii”, din care făceau parte Ion Ianolide, părintele Vasile Serghie, Anghel Papacioc, Valeriu Gafencu, Marin Naidim, Traian Trifan, Virgil Maxim şi alţii, era o coeziune sufletească deosebită, după cum relatează Anghel Papacioc care avea să devină monahul Arsenie Papacioc: *„Suferinţa ne-a unit. Cei care am reuşit să ne cunoaştem pe cruce am rămas uniţi*. Imaginea *puşcăriei mele este alături de grupuşorul acesta în care m-am simţit foarte bine. Între noi era o mare unitate. Toţi erau gata de moarte... „*[108]De asemenea, Ion Ianolide arată, legat de coeziunea dintre deţinuţi pe care o numeşte *„obşte de nevoitori”*, că: *„Stau o vreme în aceeaşi celulă, se mărturisesc unii altora. Îşi ţin sufletele deschise unul către altul. Năzuiesc împreună. Se roagă împreună. Totul le este de obşte. Această comunitate era ideală, dar nu lipsită de ispite şi frământări. Forme subtile de mândrie ori de invidie tulburau sufletele. Încercarea de rezolvare a greşelilor prin spovedanie comună uneori a dat rezultate bune, alteori a încins spiritele (...) În ciuda ispitelor, dragostea şi bunele intenţii nu au dispărut niciodată dintre noi. Învăţam practica spiritualităţii creştine, căci pedagogia şi îndrumarea duhovnicească sunt o artă... Se iscau tensiuni din nimic, dintr-un gând rău (...) Mica noastră comunitate era o şcoală a desăvârşirii. Am învăţat că fiecare patimă se poate înlocui cu o virtute, prin care Dumnezeu este activ în om. Orizontul nostru lăuntric s-a lărgit. Am învăţat să ne iubim, să ne îngăduim unii pe alţii, să ne răbdăm reciproc, să ne vedem într-o largă înţelegere umană şi, nepoticnindu-ne de clipă, să alergăm*

108 ***. sfântul închisorilor, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2017, p.43

cu sârg, către ţinta finală a slavei lui Dumnezeu. „[109]

Şi la Târgu-Ocna s-a manifestat această coeziune, foarte frumos descrisă de Ioan Ianolide: *Datorită elitei ce zăcea în închisoare, atmosfera din penitenciarul Târgu-Ocna era de înaltă ţinută. În primul rând se manifesta religiozitatea sinceră, manifestată într-o comuniune spontană şi sinceră ce gravita în jurul lui Valeriu Gafencu, un om inteligent şi plin de dragoste, în care sălăşluia Hristos. Se redescoperea creştinismul în formele lui originare. Se trăia Rugăciunea inimii ca în vremurile de intensă spiritualitate. Sufletele se curăţau în spovedanii şi în mărturisiri reciproce, sincere, prieteneşti. Dragostea dintre noi era puternică, încât n-o putea spulbera teroarea cumplită în care trăiam. Cu cât cercul urii ne încorseta, cu atât dragostea dintre noi ne unea mai mult. Nici nu era nevoie de vorbe, căci se simţea imediat duhul fiecăruia, bun sau rău. Era o mare întrecere în dăruire reciprocă. Nimeni nu mai aparţinea lui însuşi, ci comunităţii. Totul era obştesc şi fiecare îşi dădea cu bucurie şi cămaşa, şi pâinea, şi medicamentul, şi viaţa unul pentru altul, unul pentru toţi şi toţi pentru unul. Eram un suflet, o voinţă, un cuget, o speranţă. Fiecare era o comoară a tuturor. Aşa creşteam sufleteşte şi ne uneam tot mai mult cu Hristos, Care se făcea simţit, viu, prezent, activ. Dar şi antihrist era năprasnic, fioros şi chinuitor de real. Când vreunul dintre noi era în primejdie sufletească, ameninţat să cadă, toţi îi săreau în ajutor. Am învăţat acolo că nu numai rugăciunea unuia pentru altul era necesară, ci şi dragostea, mărturisirea, cuvântul, îndemnul, exemplul, curăţia şi riscul de a purta povara celuilalt. Cu toţii treceam prin grele încercări fizice şi sufleteşti şi de n-ar fi existat puternica legătură sufletească dintre noi, sprijinul neprecupeţit şi dăruirea deplină, toţi ne-am fi prăbuşit, în condiţiile acelea irezistibile. „*[110]

II.2 INFLUENŢELE SOCIALE. CONTROLUL SOCIAL.

---

109 Idem, p.76-77

110 Ioan Ianolide-Op. Cit., p.277-278

CONFORMISMUL. COMPLIANŢA. OBEDIENŢA.

Deşi fiecare pretinde că este o persoană independentă, mediul social în care trăim marchează gândurile, sentimentele şi comportamentul fiecăruia. Aglomerările urbane de astăzi îl împiedică pe om să trăiască în calitate de individ. Proiectele de viaţă cu caracter individual sunt astăzi utopice datorită contextului complex în care trăim şi care impun ca obligatorii interacţiunile şi influenţele sociale.

Primul care a pus accent pe interacţiunea dintre indivizi şi contextul social, folosind experimentul şi metoda ştiinţifică în studierea actorilor sociali, a fost Floyd Allport în 1924. Un alt pionier a fost Muzafer Sherif, care în 1936 a publicat o cercetare de referinţă în domeniul influenţelor sociale, prin care demonstrează că procese sociale, cum ar fi conformitatea şi influenţa socială, pot fi studiate ştiinţific.

Kurt Lewin, în 1935, a fundamentat principii ale psihologiei sociale, cum ar fi dependenţa comportamentului uman de modul în care oamenii înţeleg şi interpretează lumea înconjurătoare, sau legătura dintre comportamentul uman şi mediu. De asemenea, el a studiat grupul ca un domeniu de referinţă al psihologiei sociale.

Influenţele sociale se definesc ca fiind totalitatea schimbărilor produse asupra intelectului, emoţiilor şi atitudinilor unei persoane datorită relaţiilor acesteia cu alţii (indivizi, grupuri, instituţii). În cadrul influenţelor sociale studiem *„modul în care oamenii sunt afectaţi de presiuni reale sau imaginare din partea altor persoane”* (Cialdini) [111].

Studiile de psihologie socială caută să înţeleagă modul în care oamenii se influenţează unii pe alţii. Acestea propun răspunsuri la întrebări cum ar fi: „Care sunt mecanismele prin care indivizii se influenţează reciproc”? „De ce acceptă oamenii influenţa”? Sau „Care sunt factorii care duc la creşterea sau descreşterea influenţei sociale”?

111 Salomea Popoviciu- Op.cit. p. 37

Astfel, s-au definit influenţele sociale care se exercită asupra individului, şi anume: conformitatea, complianţa şi obedienţa.

În domeniul psihologiei sociale a conformării, ca şi în alte domenii de studiu a psihologiei sociale, cum ar fi minoritatea şi majoritatea, incertitudinea sau dependenţa, există două modele teoretice: Modelul funcţionalist şi Modelul genetic.[112]

Pentru ca influenţa să aibă loc trebuie să existe o sursă care emite informaţii (sau influenţe), numită emiţător, şi un receptor al informaţiei (influenţei), numit ţintă[113]. Modelul funcţionalist este cel clasic, în cadrul căruia mediul sau sistemele sociale sunt considerate ca nişte date predeterminate prin care individul sau grupul capătă un rol sau un statut încă înainte să aibă loc interacţiunea socială. În această situaţie, comportamentele individuale sau de grup sunt menite să asigure inserţia în mediu, realitatea fiind considerată uniformă, iar normele care trebuie aplicate se aplică fiecăruia în mod egal.[114]

În modelul funcţionalist avem o delimitare clară dintre rolurile sursei de influenţă şi ale ţintei de influenţă, emiţătorul fiind determinat de grup sau reprezentanţii săi care deţin puterea şi resursele, iar indivizii fără putere sau resurse reprezintă receptorul. Ca urmare, ţinta şi sursa nu pot să-şi inverseze rolurile, asimetrie care determină existenţa unei majorităţi identificată cu sistemul social în ansamblul lui, care deţine adevărul şi determină norma, şi o minoritate care exprimă opinia diferită.[115]

---

112 Modelul genetic este un model teoretic ce nu contestă meritele modelului funcționalist și nici nu pretinde să ofere răspunsuri definitive, dar pornește de la niște afirmații sau aserțiuni care propun întrebări menite să aprofundeze tema și să evite lipsurile și capcanele modelului funcționalist. Este elaborat de Serge Moscovici.

113 Comeliu Rada, Bianca Bogdana Peltea- Psihologie socială- Dinamica grupurilor, Ed. Universitară, București, 2014, p.199

114 Serge Moscovici- Influență socială și schimbare socială, Ed. Polirom, Iași, 2011, p.20-21

115 Comeliu Rada, Bianca Bogdana Peltea- Op.cit. p.200

Modelul genetic stipulează că mediul şi sistemul social nu sunt date, ci ele rezultă din interacţiunea celor care le compun şi le fac faţă. În acest model, rolurile, statutele sociale şi resursele psihologice nu sunt fixe şi prestabilite, ci se activează în măsura în care există interacţiune socială, iar adaptarea indivizilor la sistem şi mediu este un răspuns al adaptării sistemului şi mediului la indivizi şi grup, deci influenţele sociale sunt reciproce şi construite (sursa este şi receptor, iar receptorul este şi sursă) şi nu unilaterale ca în modelul funcţional ist. Modelul genetic consideră inovaţia adusă de minorităţi de aceeaşi valoare cu conformarea, ea nefiind o formă de devianţă ci un proces de bază al existenţei sociale, influenţa socială putând acţiona atât în favoarea majorităţii cât şi a minorităţii. Acest model impută celui funcţionalist că, prin modul de tratare a devianţei, confundă fenomene de anomie (criminalitatea) cu fenomene de excluziune socială (negrii sau imigranţii), fiind puşi la un loc desocializaţii (asocialii) cu nesocialii.[116]

Abordarea din această lucrare se va face pe baza modelului funcţionalist care, în ciuda limitelor sale, considerăm că se aplică mai bine mediului concentraţionar ca sistem social.

În interacţiunea socială, psihologii sociali evidenţiază tendinţa oamenilor de a-şi schimba opiniile, atitudinile şi comportamentul pentru ca ele să se armonizeze cu cele ale grupului din care fac parte, deoarece este dificil pentru oameni de a se opune percepţiei majoritare. Acest tip de influenţă se numeşte conformism. Opoziţia faţă de normele grupului produce incertitudine şi anxietate, antrenând devianţa. Nevoia de conformare apare deoarece oamenii doresc să aibă judecăţi corecte asupra realităţii şi pentru aceasta raţionează că mai multe persoane văd şi apreciază mai bine decât una singură, iar pe de altă parte, deoarece se tem de a fi catalogaţi drept devianţi sau marginali şi să piardă în acest fel simpatia celorlalţi membri ai grupului.

116 Serge Moscovici- Idem, p. 22-23

Astfel, ordinea socială determină o posibilitate de alegere limitată de către membrii ei datorită limitelor impuse de normele majorităţii, care se consideră că au valoare pozitivă şi greutate psihologică mai mare, spre deosebire de opiniile mai extreme ale minorităţilor neinvestite cu autoritate pozitivă şi greutate psihologică.

Apare astfel o relaţie unidirecţională în care grupul, ca sursă de influenţă, decide pe baza normei definite de el, iar minoritatea (subgrup sau individ), ca ţintă, este pasivă şi pasibilă de schimbare. Dacă se opune, subgrupul sau individul va fi considerat deviant şi izolat de grup, iar procesul de influenţă are ca scop reducerea devianţei şi stabilizarea relaţiilor dintre indivizi.

Aplicate la realitatea penitenciarelor comuniste, aceste considerente ne dau următoarele date: Grupul emiţător, care stabileşte normele şi este investit cu autoritate, reprezintă agenţii puterii care conduc temniţele, închisorile şi lagărele de muncă şi care deţin puterea (directori de închisori, gardieni, anchetatori, torţionari, ofiţeri politici). Ei sunt sursa de influenţă, privită ca majoritate şi care decide pe baza unui cod propriu de valori. Grupul ţintă (subgrupul sau uneori individul) receptor de influenţă este dat de deţinuţi, priviţi ca minoritari şi pentru care codul valoric (normele) majorităţii este obligatoriu. În condiţiile în care grupul sau individul minoritar se opune, este considerat deviant.

’7/1 *alcătuirea oricărui grup uman există îndrăzneţi care se abat de la regulile grupului, trasează sensuri, stabilesc alte cutume*. „[117]

Când se referă la conformism, psihologia socială defineşte în mod clar tendinţa oamenilor de a-şi schimba percepţiile, atitudinile şi comportamentele, pentru a corespunde cu normele grupului intern. Formarea normelor de grup a fost investigată prima dată de Muzafer Sherif care, emigrat în SUA, a pornit de la premisa că americanii respectă convenţiile acceptate mutual şi a

117 Serge Moscovici-Cțp.cii, p.l 14

dedus că normele sociale se formează pentru a dirija comportamentul. El a pornit de la premisa că normele sociale sunt determinate de interacţiunea dintre persoane aflate în situaţii limită, climatul de incertitudine determinând subiecţii să caute să introducă stabilitate şi constanţă în aprecierile lor.

Sherif arată că atunci când un aspect foarte important nu este structurat în mod clar, individul este tot mai dominat de incertitudine şi este mai vulnerabil la influenţa socială.[118] Dacă însă individul este bine adaptat la mediu şi reacţionează bine la acesta, atunci el rezistă la presiunile sociale. Mediul concentraţionar este divers, el putând fi reprezentat de celulele în care puteau să fie mai mulţi sau mai puţini deţinuţi (spaţiu numit Celular), erau sinistrele medii de izolare (cum ar fi Zarea sau Neagra) în care erau izolaţi recalcitranţii[119], coloniile sau lagărele de muncă, satele-lagăr pentru deportaţi, ori deprimantele şi nesfârşitele spaţii siberiene. Incertitudinea este o noţiune specifică modelului funcţionalist. Cercetările sale, continuate de cele ale lui Asch, au demonstrat că oamenii se conformează normelor grupului, cedând la presiunile acestuia dar nu toţi şi nu întotdeauna din două nevoi.

Prima este nevoia informaţională, conform căreia oamenii au nevoie să fie convinşi că judecata lor este corectă, motiv pentru care consideră că două sau trei persoane văd mai bine decât una. Când lipsesc informaţiile referitoare la realitate apare nesiguranţa şi scade încrederea indivizilor în ei înşişi, imaginea lor despre lume fiind văzută cu ochii celor care sunt sursă de influenţă deoarece aceştia sunt şi surse stabile de informaţie. Acest lucru se întâmpla în regimul carceral când deţinuţii nu ştiau ce va urma şi se aşteptau la ce e mai rău sau nu ştiau ce s-a întâmplat cu camarazi de-ai lor, dacă au rezistat la

118 Idem, p. 44

119 Așa cum sunt numiți de Demostene Andronescu în capitolul cu același nume al cărții sale Reeducarea de la Aiud, Ed. Manuscript, Pitești, 2018

torturile anchetei sau i-au divulgat şi pe ceilalţi membri ai grupului. De multe ori, deţinuţii nici nu ştiau ce se cere de la ei şi ce ar trebui să mărturisească. Galina Răduleanu îşi aminteşte: „7 n *ceea ce-l priveşte pe tata, nu ştia nici el ce voiau să-l determine să spună. Practic, trebuiau să-l scoată cu orice preţ duşman al regimului.* Îl *chema la anchetă, trăgea perdelele şi îl întreba*: *„Spui sau nu spui?" „Ce să spun?" „Aha, nu vrei!" Şi începeau bătăile. Când obosea, îşi chema ajutoarele... „*[120]

Această nesiguranţă informaţională, întreţinută de anchetatori şi torţionari, este descrisă de poetul Ştefan Augustin Doinaş cu o deosebită acurateţe: *„Primul element derutant într-o anchetă de tip comunist este faptul că erai somat să spui totul, nu ceva, adică vreun lucru oarecare, sau ceva precis, adică un lucru anumit – ci totul. Aceasta era, de altfel, şi prima minciună (...) După multe sensuri pe care i le-am atribuit, am ajuns la concluzia că acest totul însemna, de fapt, nu tot ceea ce s-a petrecut, nici tot ceea ce ai făcut, ci tot ceea ce coincide cu ceea ce vrem noi (...) eu îl întrebam mereu: „Ce vreţi să vă spun? „Iar el îmi răspundea invariabil: „Spune totul" Acest totul mă îneca, mă dezmărginea, anula insularitatea mea, mă făcea să mă pierd în inform şi în incert, eram somat să fiu ceea ce nu eram, mi se dilata persoana, mi se anula personalitatea. De fapt, inchizitorul nu vrea să afle cine eşti şi ce ai făcut, el vrea doar să-ţi arate că eşti oricine şi ai făcut totul. El vrea să te recunoştimăcar potenţialca vinovat. Tactica minimalistă a deţinutului să spună cât mai puţinerea sistematic dejucată de strategia maximalistă a anchetatorului să i se confirme cât mai mult din ceea ce doreşte să afle (...) Căci nu micul meu adevăr, obiectiv, real, avea importanţă, ci ceea ce eu recunosc, adică falsul meu adevăr, conformitatea cu un act şi o culpă inventate amândouă de anchetator. Scopul inchiziţieireligioase, ca şi politicenu este obţinerea unui adevăr mundan, inferior, al*

120 Galina Răduleanu- Repetiție la moarte din spatele gratiilor, Ed. Manuscript, Pitești, 2017, p.27

celui acuzat. Scopul ei e să obţină recunoaşterea vinovăţiei, să obţină astfel, de fapt, adevărul superior, al Statului. În *momentul când acest adevărimensă minciună ticluită magistraleste confirmat de cel în cauză, acesta din urmă estecreştinește vorbindmântuit. Termenul laic, în comunism, era reeducate.* „[121]Chiar şi în perioada reeducării de la Aiud din 1961 – 1964, când încetaseră torturile şi reeducarea luase forme mai rafinate, desfăşurate în aşa numitele „cluburi", Demostene Andronescu mărturiseşte: *„Cu toate mişcările şi agitaţia impuse de acţiunea de reeducare, şi în această perioadă la Aiud secretomania era în floare. Deţinuţii de pe Celular, dar mai cu seamă cei din Zarcă, erau ţinuţi în continuare sub cheie, aşa încât, în afară de timpul pe care îl petreceau sub cheie, în afară de timpul pe care îl petreceau împreună la şedinţele comune de reeducare, nu prea aveau posibilitatea să se întâlnească şi să comunice între ei, iar circulaţia ştirilor între cele trei secţii ale închisorii (Zarcă, Celular şi Fabrică) era aproape imposibilă"*. ™ Astfel, ei priveau realitatea înconjurătoare din perspectiva torţionarilor, ceea ce se şi dorea. În aceste condiţii influenţa socială a agenţilor represiunii era mai mare şi tendinţa conformării era mai mare pentru reducerea acestei incertitudini chinuitoare.

A doua nevoie este cea normativă, datorită căreia indivizii sunt constrânşi să se conformeze grupului, temându-se să nu fie consideraţi devianţi. Aici apare influenţa socială normativă, din dorinţa subiectului de aşi conserva statutul în raport cu ceilalţi, caz în care imaginea despre sine a persoanei este privită prin intermediul pedepselor pe care le poate primi de la grup sau a avantajelor pe care poate să le obţină. Aceste trebuinţe determină conformismul privat şi conformismul public. Primul se referă la situaţiile în care este modificat nu doar

121 Ștefan Augustin Doinaș- Intelectualul în anchetă, în Memoria, revista gândirii arestate, editată de Uniunea Scriitorilor din România, nr.l, noiembrie, 1990

comportamentul, ci şi modul de gândire şi reprezintă o interiorizare, o adevărată convertire. O astfel de situaţie în care conformismul privat a atins un nivel paroxistic, de depersonalizare, este descris de Demostene Andronescu, care relatează un episod din reeducarea de la Piteşti astfel: *„Pop Cornel, fost eminent student al Facultăţii de Medicină din Cluj, care atât prin pregătirea sa profesională şi umanistă, cât şi prin înalta sa ţinută morală, promitea să devină un lider de generaţie, a nimerit şi el, ca majoritatea colegilor săi, în iadul de la Piteşti. Ţurcanu, care-i cunoştea bine biografia, s-a ocupat personal de el şi în şase săptămâni de tortură continuă a reuşit să facă din acest om integru şi echilibrat un neom, un robot care executa orbeşte tot ce îi cerea dresorul său. (…) Pentru a-l ţine sub tensiune şi a-i spori dezumanizarea, Ţurcanu, ori de câte ori avea de făcut o operaţie mai dificilă, îl lua pe el mâna a doua."*[122]

Cel de al doilea tip, conformismul public, care mai este denumit complianţă, reprezintă doar o schimbare superficială a comportamentului, pentru evitarea pedepselor şi/sau obţinerea de recompense. Acest tip de conformism s-a manifestat pe scară largă în cadrul reeducării de la Aiud, unde nu s-a mai recurs la tortura fizică, ci se desfăşura în anumite cadre publice numite cluburi, unde se aplicau metode mai rafinate, dar la fel de perfide. Conformarea duce astfel la consens social, consens care spune că nimic nu trebuie să se schimbe, sau să se producă doar acele schimbări care fac sistemul mai funcţional. De aceea modelul care propune aceste exigenţe ale sistemului social se numeşte funcţionalist.

În spaţiul concentraţionar presiunea grupului ca sursă de influenţă, reprezentat de agenţii de represiune, determină o conformare a deţinutului care poate fi publică, aceasta fiind cea mai frecventă situaţie, pentru a scăpa de tortură sau pentru a obţine o bucată de pâine, ori a opri o anchetă interminabilă. Sunt situaţii însă când apare şi un

122 Idem, p. 21

conformism privat, în cazurile de reeducare, când deţinutul nu şi-a mai revenit şi a interiorizat normele regimului de detenţie, aşa cum au făcut-o camarazii lui Ţurcanu, care au demarat procesul reeducării, aşa cum reiese din cazul prezentat mai sus dar şi din studiul de caz de mai jos.

Conformarea unor deţinuţi care deveneau astfel turnători, îi făcea să fie izolaţi de către ceilalţi deţinuţi. Unii deveneau turnători pentru că nu mai rezistau la tortură, ştiut fiind că un eveniment traumatic destabilizează ordinea interioară a individului şi produce pierderea certitudinii, dar alţii erau delatori din răzbunare şi cinism. Un caz aparte de turnători erau trădătorii, aceia care divulgau la anchetă nume de prieteni şi colaboratori, fapt care ducea la alte valuri de arestări şi condamnări.

Fenomenul devianţei era întâlnit chiar şi în rândurile comuniştilor, atât din penitenciare, cum ar fi cazul gardienilor mai omenoşi care nu executau întocmai odioasele ordine şi unii ajungeau ei înşişi să fie încarceraţi, dar chiar şi în rândul vârfurilor puterii. D. Andronescu vorbeşte despre *„debarcarea Anei Pauker şi a grupului său de „deviaţionişti.140”*.

Factorii individuali şi contextuali care produc conformismul sunt mărimea grupului (sau majoritatea şi minoritatea), conştientizarea normelor şi prezenţa unui complice. Pe de o parte, conformarea este mai puternică atunci când, potrivit lui Wilder, subiecţii sunt confruntaţi cu opoziţia a două sau trei grupuri de câte doi, decât atunci când sunt confruntaţi cu părerea contrară a unui singur grup de patru sau şase persoane141, iar pe de altă parte, membrii majorităţii, luaţi prin surprindere de o opoziţie fermă, adesea vor adopta poziţia minorităţii. De aceea elementul surpriză a constituit un punct forte al *xwldem*, p. 25

141 Salomea Popoviciu-*Op. cât, păl* reeducării de la Piteşti şi în general era folosit ca metodă în timpul anchetelor. În numeroase cercetări ale influenţei

minoritare se constată că persoanele care compun majoritatea iau decizii mai superficiale, fără angajarea gândirii critice din grup, datorită gradului ridicat de conformism al membrilor grupului. Această realitate psihosocială este explicată şi confirmată de Gustave le Bon încă din 1895 în *Psihologia Mulţimilor*, autorul arătând că: *„Mulţimile, contrar indivizilor care le compun, nu au capacitatea judecăţii critice. Individul din cadrul unei mulţimi nu mai este el însuşi, ci un automat pe care propria noastră voinţă nu-l mai poate dirija. În momentul în care face parte dintr-o mulţime, un individ, chiar dacă este o persoană foarte cultivată, îşi pierde capacitatea de a judeca critic şi se comportă în mod afectiv, având chiar manifestări primitive şi barbare. În consecinţă, judecăţile morale ale unei mase sunt independente de originea sau intelectul indivizilor care o compun. „*[123]

Un aspect important care este demn de relevat în legătură cu mărimea grupului este dat de înţelegerea noţiunii de majoritate şi minoritate în spaţiul concentraţionar, care va fi abordată în cele ce urmează.

Normele sociale influenţează mai puţin conformismul decât îl influenţează percepţia pe care oamenii o au asupra normelor. Cialdini (1990) arată că norma are putere de influenţă doar dacă este conştientizată sau activată. Normele sunt *descriptive*, prin care se arată cum este comportamentul şi *executorii*, sau norme care arată cum ar trebui să se comporte toţi oamenii[124]. De asemenea, prezenţa unui aliat (complice) duce la scăderea conformismului cu circa 80%, deoarece o singură persoană îşi susţine mai greu convingerile decât dacă face parte dintr-o minoritate oricât de mică, orice disidenţă suplimentară subminând presiunea normelor. De aceea torţionarii căutau să-i izoleze pe deţinuţi unii de alţii, aceştia neştiind cum s-a desfăşurat ancheta la ceilalţi tovarăşi de suferinţă, încercându-se astfel destructurarea

123 Gustave le Bon- Psihologia mulțimilor,

124 Salomea Popoviciu- Op.cit., p.49

oricărei disidenţe bazate pe asocierea dintre victime.

Aici dezbaterea implică două aspecte: Una, dată de relaţiile şi influenţele sociale din grupul deţinuţilor, din care se desprind categoriile menţionate mai sus, cele ale supravieţuitorilor, ale înfrânţilor şi turnătorilor şi cealaltă, dată de influenţele sociale dintre grupul deţinuţilor şi grupul reprezentanţilor puterii, ai agenţilor represiunii, unde vom insista asupra redefinirii conceptului de majoritate şi minoritate.

În acest sens al redefinirii majorităţii şi minorităţii, Juan Antonio Pérez şi Francisco Dasi vin cu o abordare diferită.[125] în general, societăţile funcţionează pe puterea de reglare a normelor şi devianţelor de la ele şi orice societate poate fi analizată în termenii majorităţii, care se supune unei norme şi în termenii minorităţii, care nu ascultă de această normă. Abordarea autorilor citaţi nu se concentrează însă asupra majorităţii sau minorităţii, ci asupra dinamicii proceselor psihosociale care determină reprezentările sociale. Astfel, minoritatea nu mai este tratată numeric, ştiut fiind că minoritatea poate fi văzută pe criterii de vârstă, naţionalitate, religie, culoarea pielii, apartenenţă politică, etc. Astfel, românii din Transilvania, aflată sub ocupaţie maghiară, erau o majoritate etnică dar o minoritate politică. În acest context, Pérez şi Dasi numesc minoritate acea colectivitate care ocupă o poziţie de inferioritate într-o relaţie socială de putere şi nu e considerată ca fiind reprezentanta legitimă a normelor, fiind astfel valorizată negativ din punct de vedere social.

Minoritatea astfel definită „ww *se referă la o anume caracteristică intrinsecă a grupului, ci la poziţia sa de inferioritate în cadrul unei relaţii de putere între două grupuri la un moment anumit*”[126]. Minoritarul, fiind deviant de la normele stabilite de majoritate, asupra sa fiind predominantă o percepţie negativă, el are o conştiinţă mai

125 Juan Antonio Perez, Francisco Dasi- Reprezentările sociale ale grupurilor minoritare, în Adrian Neculau (coord)-Cţp. Cit.,p.61

126 Idem- p.62

puternică asupra elementelor care îl identifică drept o minoritate, datorită tendinţei de uniformizare socială a indivizilor, existentă în orice societate, prin convertirea a tot ce e minoritar la majoritate.

Aceste considerente psihosociale considerăm că se aplică foarte bine la spaţiul de detenţie, unde deţinuţii, deşi erau majoritari numeric, adică într-un număr mai mare decât gardienii şi torţionarii, erau în poziţie de inferioritate în cadrul relaţiilor de putere. Constituirea unei minorităţi depinde astfel de stilul de comportament al grupului, adică de acele acţiuni menite să conserve identitatea grupului sau pentru a influenţa alte grupuri.

Grupurile care se manifestă activ în apărarea punctului de vedere au fost numite nomice, iar cele care doar dezaprobă pasiv punctele de vedere ale altor grupuri sunt numite anomice. Astfel, deţinuţii creştini erau mult mai activi în mărturisirea normelor care reprezentau identitatea lor (nomicii) sau cei care aveau convingeri politice anticomuniste mult mai manifeste (ex. legionarii) erau mult mai activi în devianţa lor faţă de majoritate, spre deosebire de anomici. Astfel, grupul nomic, pe lângă devianţă, are şi o contra normă, reprezintă un grup social independent, provoacă o priză de conştiinţă în ce priveşte normele şi creează un conflict social. De aceea au şi fost identificaţi în spaţiul carceral şi apoi în reprezentările sociale ale detenţiei ca „grupul misticilor” sau „sfinţii închisorilor” sau „grupul legionar”, etc. Din aceste considerente, represiunea împotriva celor din grupurile nomice era mult mai dură. Iată ce relatează D. Andronescu în acest sens „*… afirm dintru început că, pentru acest tratament discriminatoriu aplicat deţinuţilor politici din România (mă refer atât la tratamentele extrem de inumane din închisorile de execuţie şi din lagărele de muncă forţată, cât şi la aberantele acţiuni de aşa-zisă reeducare), vinovată se face Mişcarea Legionară. Pentru a-i anihila pe cei mai înverşunaţi adversari ai lor, care erau membri acestei mişcări, cotropitorii bolşevici şi năimiţii lor*

dinăuntrul ţării au născocit şi au pus în aplicare metode de exterminare fizică şi siluire fără egal în spaţiul concentraţionar al sângerosului secol XX”.

Spre deosebire de aceştia, grupul anomic nu are o contra normă, de aceea dintre ei au fost selectaţi colaboratorii regimului represiv, respectiv turnătorii, delatorii. Ei nu provoacă o priză de conştiinţă în ce priveşte normele şi nu creează un conflict social, ci mai degrabă pun probleme de ordin social definite de etnocentrismul majorităţii, adică al tendinţei acesteia de a-i vedea pe ceilalţi prin prisma propriilor puncte de vedere, şi suscită atitudini de marginalizare şi ignorare. Dintre ei, pe cei mai mulţi îi regăsim în numărul învinşilor, al resemnaţilor, care se conformau robotic normelor din închisoare. Ei nu creau conflicte sociale ca fiind un grup minoritar distinct, ci doar pentru că erau priviţi de regim ca fiind duşmani de clasă sau duşmani ai poporului, doar pentru că erau intelectuali care nu au vrut să subscrie la valorile regimului comunist sau gospodari înstăriţi de la sate, denumiţi chiaburi, ori ofiţeri în armata regală, membri sau simpatizanţi liberali sau ţărănişti, etc. Mai mult chiar, revolta unor deţinuţi care nu se conformau determina adesea protestul acestei categorii de victime ale represiunii, care-i considerau adesea pe cei nesupuşi şi care rezistau spălării creierului, ca fiind în bună măsură vinovaţi de suferinţele lor.

Complianţa este o formă explicită de influenţă socială în urma căreia cineva acceptă o cerere când are posibilitatea de a o refuza. Succesul complianţei depinde de cât de bine se cunoaşte ţinta şi de rolul în relaţie al celui care efectuează influenţa. După ce individul a cedat o dată la interogatoriu şi îşi dă seama că a fost atras într-o cursă, deseori răspunde prin complianţă, datorită a ceea ce este numit în literatura de specialitate psihologia angajamentului, potrivit căreia omul îşi justifică decizia prin analiza avantajelor posibile şi se ataşează emoţional de această decizie greşită, fiindu-i mai greu să se

răzgândească.[127]

O formă particulară de complianţă este obedienţa, definită de Chelcea (1998) ca *„procesul de acceptare a influenţei din partea persoanelor cu statut social superior sau cu autoritate legitimă. „*[128]Unii cercetători consideră că termenul „obedienţă” trebuie înlocuit cu cel de „complianţă”, deoarece obedienţa are în limba română un sens peiorativ de ascultare oarbă.

Tema obedienţei a suscitat dezbateri aprinse şi controverse puternice privind înclinaţiile spre rău şi distrugerea semenilor pe care o manifestă natura umană atunci când supunerea faţă de autoritatea considerată legitimă anulează comportamentul moral şi discernământul. Studiile psihologiei sociale, conduse de Jom Rusen, arată că orice structură psihică umană supusă unor presiuni crescânde atinge un prag limită şi pe măsură ce solicitarea externă creşte, această structură „se frânge”[129]. Dincolo de această limită se produc mutaţii incredibile în fiinţa umană, care ajunge să ucidă şi să tortureze fără să simtă nicio remuşcare. Aceste limite erau atinse şi depăşite prin teroare, tortură, înfometare, lipsirea deţinuţilor de alimente sau odihnă, caz în care mulţi cedau şi deveneau ei înşişi unelte oarbe ale represiunii.

Cercetările lui Milgram despre obedienţă, care au stârnit vii proteste în lumea academică din SUA anilor ’60 ai secolului XX, confirmă aceste aspecte. El a realizat experimente în care subiecţii participanţi trebuiau să răspundă la nişte întrebări, iar un examinator aflat în spatele unui paravan le aplica şocuri electrice din ce în ce mai mari pentru fiecare răspuns greşit, în timp ce participanţii la experiment simulau durerea prin gemete şi strigăte, despre care examinatorul credea că sunt reale. Cu toate acestea, şocurile electrice aplicate ajungeau să fie

127 Salomea Popoviciu-Cțp.cii.,p.58

128 Idem, p.65

129 Alin Gavreliuc- Psihologia socială și dinamica personalității, Ed. Polirom, Iași, 2019, p. 145

mult peste limita letală dacă examinatorii erau supuşi de către organizatori la o presiune psihologică sporită, spunându-li-se că e obligatoriu să continue experimentul. S-a constatat că circa 66% dintre subiecţi continuau să aplice şocuri electrice mortale, chiar în condiţiile în care „victimele” nu mai scoteau niciun sunet pentru a simula că au murit. În mod şi mai paradoxal, după încetarea experimentului, cei care credeau că au administrat şocuri electrice mortale cobailor, nu erau afectaţi decât în proporţie de 14% de faptul că erau potenţial asasini, considerând că aşa a fost experimentul, iar 84% s-au declarat chiar bucuroşi că au participat la experiment, fapt care demonstrează foarte clar că torţionarii se fac, nu se nasc şi este greu de estimat ce devine omul sub presiunea situaţională şi dominat de solicitările insistente ale unor autorităţi.

Având în vedere condiţiile inumane de detenţie din spaţiul concentraţionar românesc, nu este de mirare că mulţi nu au rezistat la puternicele presiuni psihologice şi situaţionale, au cedat şi s-au lăsat nivelaţi de tăvălugul comunist, devenind din victime torţionari.

II. 3 STUDIU DE CAZ. EXPERIMENTUL PITEŞTI

Propunem un studiu de caz privind influenţa socială şi anume Experimentul Piteşti, prin care să arătăm cum se regăsesc principiile psihologiei sociale în realităţile reeducării de la Piteşti.

Fenomenul Piteşti este vârful unui iceberg. Corpul icebergului este rădăcina ideologică marxistă[130], rădăcină care a zămislit idealul formării „omului nou”, ideal ridicat la rang de politică de stat după triumful revoluţiei bolşevice din Rusia. „Omul nou” nu putea să se manifeste plenar decât după deplina victorie a proletariatului şi eliminarea celor învinşi, a „duşmanilor de clasă”, striviţi sub tăvălugul istoriei.

Metodele de eliminare a adversarilor politici au fost reeducarea şi/sau exterminarea. Ambele aceste metode au

130 Asupra rădăcinilor ideologice vom reveni spre finalul capitolului

ca numitor comun teroarea, ca temelie a sistemelor totalitare. [131]· Teroarea are ca temelie *ura*. Reeducarea de tip Piteşti este o ură în stare pură. Ura era diseminată (răspândită, împrăştiată) prin intermediul terorii în întreaga societate, nu doar în penitenciare, ea se propaga în medii tot mai largi. În general, reeducarea ţine de o pedepsire necorporală şi presupune aspecte nonviolente, însă idealul de a crea „omul nou" impune reeducarea violentă, deoarece tehnicilor de tortură li se acordă rol terapeutic şi totul este permis în aceste condiţii.

Specialiştii arată că teroarea, şi mai ales teroarea repetată, este de natură să distrugă schemele de sine şi conştiinţa de sine a victimelor, precum şi imaginea de sine a acestora. *„Teroarea psihică continuă, conectată cu diverse tulburări fiziologice, contribuie în mod decisiv la slăbirea rezistenţei şi la anihilarea mijloacelor de apărare, iar când capacitatea de suportabilitate este depăşită, se produce o fisură în continuitatea vieţii biologice şi psihice, o fragmentare a forului interior, o alterare a stării de conştiinţă cu modificarea percepţiei asupra realităţii şi chiar asupra propriei persoane, dar şi asupra celor care torturează. În urma acestor modificări psihologice, victima terorii se trezeşte într-o lume f*

necunoscută, străină şi ostilă, în care domneşte o atmosferă de incertitudine şi insecuritate, iar pe plan subiectiv trăieşte o transformare a propriei identităţi, atât sub raport psihic, cât şi somatic, ceea ce explică transferul de personalitate produs în asemenea condiţii. „ [132]

Reeducarea violentă de „tip Piteşti" are origine sovietică în opinia majorităţii specialiştilor[133], fiind rezultatul lucrării pedagogului sovietic Anton Semionovici

131 Hannah Arendt- Originile totalitarismului, Humanitas, București, 1994, p.602

132 Nicu Ioniță- Op. Cit., p. 15-16

133 Luminița Banu- Reeducarea-posibile origini occidentalei în Experimentul Pitești, Ilie Popa (ed.)-Comunicări prezentate la Simpozionul "Experimentul Pitești-reeducarea prin tortură", ediția a II-a, Pitești, 2003, Fundația Culturală Memoria, 2004, p. 131

Makarenko, „Poemul pedagogic”, prin care preconiza obţinerea de „oameni noi” prin intermediul muncii „în colectivitate şi pentru colectivitate”. Acest sistem de reeducare l-a testat pe copii şi adolescenţi abandonaţi şi tineri infractori, în colonii de muncă, cu o supraveghere strictă, fără timp liber, disciplină severă şi îndoctrinarea cu teoriile marxist-leniniste. Makarenko a observat rolul colectivului asupra individului şi a destructurării lui sufleteşti. El aseamănă sfărâmarea personalităţii în bucăţi, pulverizarea ei cu o explozie, explozie care are loc în colectivitate, deoarece individul nu are unde să se refugieze, fiind încolţit din toate părţile.[134]

Deţinutul politic de la Piteşti nu mai este un subiect juridic în sens clasic, ci un cobai, iar trupul şi sufletul lui nu mai sunt componente ale unui sistem social etic, ci un rebut, un deşeu. Dacă tortura de tip clasic, deşi foarte dură, era porţionată în timp, tortura ce însoţeşte fenomenul Piteşti este nelimitată, scopul ei nefiind salvarea sufletului penitentului, ci terfelirea lui sufletească după o schingiuire trupească atroce. Reeducarea de acest tip, chinul celui torturat, devine un spectacol public cu uşile închise, ele nu mai sunt neregulate ci continue, fiind asistate de ceilalţi candidaţi la tortură, care urmau să devină şi ei călăi. Reeducarea constă în acest sens în a pune victima în cameră cu torţionarul şi a nu-i da niciun răgaz. Aceasta avea ca scop modificarea totală şi iremediabilă a personalităţii subiectului prin tortură fizică şi psihică continuă. Dacă anchetele şi torturile clasice erau individuale, reeducările au ca ţintă grupurile, colectivităţile umane, la Piteşti victimele fiind alese cu precădere dintre studenţi. Pedagogia sovietică este una de masă, ea nu se mai ocupă de individ. Noutatea, potrivit pedagogiei lui Makarenko, este că eul nu mai este stăpân pe voinţa sa, aceasta a fost anihilată, iar cel supus reeducării este ghidat de ordinele şi acţiunile colectivului care hotărăşte pentru el şi în locul lui, conformarea

134 Ibidem

atingând astfel forme nivelatoare, paroxistice. Mijloacele care produc „explozia” sufletului sunt bătaia, tortura fizică şi psihică, presiunea permanentă a colectivului, în urma căruia cel supus reeducării este complet destabilizat iar schemele personalităţii sale sunt recompuse şi se identifică cu colectivul reeducator, propria sa transformare oferindu-i chiar un sentiment de mulţumire.

Makarenko însuşi aprecia că reeducarea nu este un proces evolutiv, ci ea trebuie să se producă asemeni unui salt în conştiinţa reeducatului, salt care dă naştere „exploziei”, aceasta fiind ducerea conflictului la limita extremă, până la o stare când nu mai este posibilă nicio evoluţie, niciun litigiu între personalitate şi societate, când se pune în mod răspicat problema de „a fi membru al societăţii sau de a ieşi din ea.”[135] Acesta este un fenomen de „spălare a creierului”, prin care imitaţia comportamentului violent sau efectul cameleon[136] este echivalentă cu „sinuciderea personalităţii”[137]. Astfel era anihilată metodic şi fără posibilitate de recuperare, forţa de opoziţie a tineretului deţinut, prin faptul că îi lega între ei pe deţinuţiitorţionari prin vinovăţie şi care deveneau complici la crimă. Din momentul când cel torturat torturează, dispare calitatea lui de victimă şi nimeni nu mai depune mărturie pentru că toţi sunt legaţi între ei prin participarea la tortură.

Experimentul Piteşti a început la 6 decembrie 1949 şi a durat până în august 1952, fiind exportat şi în alte închisori, cum ar fi Gherla pentru muncitori, Târgşor pentru elevi, Canal Dunăre Marea Neagră-Peninsula, Târgu Ocna pentru bolnavii de TBC şi Aiud pentru intelectuali, unde însă a eşuat[138]. Ea a fost orchestrată de

135 Mircea Stănescu, Reeducarea în România comunistă (1945- 1952), voi I, Aiud, Suceava, Pitești, Brașov, Iași, Ed. Polirom, 2010, 294 p, apud Silviu Moldovan- Un anume tip de întrecere socialistă, Instrumentarea terorii, în Experimentul Pitești, Ilie Popa (ed)-pp.czi, p. 76-77

136 Salomea Popoviciu-Cțp.c/7.,p.37

137 Virgil Ierunca-op.czt, p. 80

138 Alin Mureșan-Pz7e;ti, Cronica unei sinucideri asistate, Ed.

autorităţile comuniste în frunte cu Nikolski, general, comandant suprem al Securităţii româneşti şi avea ca scop lichidarea morală a tinerilor deţinuţi politici, iar pe termen lung, distrugerea morală şi spirituală a poporului român.[139] *„Rezultatele reeducării şi educaţiei marxiste sunt exclusiv criminale, bestiale, decadente, dezumanizante, degradând însăşi natura umană.”*[140]

La Gherla a prins oarecum rădăcină dar a fost stopat datorită imposibilităţii de a păstra secretul, acolo fiind o fabrică.

În prima fază, reeducarea a avut un caracter neviolent şi a fost susţinută de studentul Alexandru Bogdanovici, fiul prefectului de Iaşi, care fusese liderul Centrului studenţesc din Iaşi al Frăţiilor de Cruce Legionare. Acesta, având mustrări de conştiinţă că a implicat multe persoane prin mărturisirile lui, acceptă să citească în celula din închisoarea Suceava, literatură marxist-leninistă. Bogdanovici, în 1945 l-a convocat la întrunirile legionare pe un alt frate de cruce, Ţurcanu. Acesta însă intrase în partidul comunist şi refuză orice colaborare şi adaugă că nu-i demască la poliţie dar să nu pomenească de el niciodată. E trimis la şcoala de diplomaţi la Bucureşti. Totuşi, sub tortură, unul din tinerii arestaţi în 1948 mărturiseşte că la întruniri legionare a participat şi Ţurcanu. Acesta este arestat, condamnat la 7 ani şi trimis la Suceava unde devine adjunctul lui Bogdanovici care avea de executat 25 ani. Începe însă să îl acuze pe acesta de nesinceritate, nefiind de acord cu reeducarea aceasta blândă şi formează, împreună cu un grup de nouă deţinuţi, ODCC-Organizaţia deţinuţilor cu convingeri comuniste. Sunt transferaţi la Jilava, unde se pare că Ţurcanu ia legătura cu Nikolski şi oficiali ai Ministerului de Interne.

În martie 1949 are loc la Ministerul de Interne o

Manuscris, Pitești, 2007, pp. 194-231

139 Popa Nicolai-Coborârea în iad-Fenomenul Pitești, Piatra Neamț, 1998, p.

140 Ioan Ianolide- Op. cit., p.279

şedinţă în care s-a analizat modul în care sunt supravegheaţi deţinuţii din penitenciare, condusă de Marin Jianu, adjunctul Ministrului. Acesta considera că deţinuţii sunt prea liberi şi desfăşoară încă acţiuni anticomuniste şi a decis înfiinţarea unor „şcoli" pentru mărirea vigilenţei.

În vara anului 1949, lotul Bogdanovici a fost transferat la închisoarea din Piteşti, condusă de căpitanul Dumitrescu, unde Ţurcanu primeşte din partea Securităţii undă verde să înceapă o reeducare violentă.

Procesul de reeducare avea patru etape:

Prima etapă, denumită *demascarea externă*[141], avea ca scop să oblige victima să deconspire ceea ce ascunsese la ancheta oficială. În această etapă, torţionarul avea rolul unui duhovnic negru. El trebuia să câştige încrederea victimei, printr-o falsă camaraderie (după unii autori aceasta era prima etapă a reeducării iar demascarea externă a doua) [142] care se dezvolta în celebra *Cameră 4 spital*[143]. Aceste demascări externe se făceau apoi şi sub tortură, verbal, apoi erau scrise pe o placă de săpun, verificate de torţionari apoi scrise pe hârtie, semnate de declarant şi trimise la interne.

A doua etapă, *demascarea internă*, în care deţinutul schingiuit trebuia să-i demaşte pe cei ce-l ajutaseră să reziste în interiorul închisorii, fie dintre alţi deţinuţi, fie gardieni sau din administraţia închisorii, anchetatori sau miliţieni binevoitori.

Prin aceste metode Securitatea obţinea un plus de informaţii care n-ar fi fost niciodată aflate prin metodele clasice de tortură. Celelalte două faze urmăreau anihilarea morală a deţinutului şi distrugerea personalităţii sale.

Faza a treia este *demascarea morală publică* (numită

141 Unii autori o împart pe aceasta în două componente în funcție de timp- demascarea din exterior (pentru faptele comise înaintea arestării) și demascarea din interior (pentru faptele comise în cadrul penitenciarului-v. Silviu Moldovan, op. cit, p.68

142 Ilie Popa (ed)- Experimentul Pitești-Reeducarea prin tortură, Comunicări prezentate la simpozionul PERT 15, Pitești 2015, p.44

143 Virgil Ierunca-op.czt p. 29

şi demascare interioară) [144] în această etapă deţinutul trebuia să calce în picioare, să terfelească şi să batjocorească tot ce are mai sfânt, în primul rând familia şi pe Dumnezeu, soţia, iubita, prietenii şi pe el însuşi. Trecutul era analizat amănunţit şi inventate ororile cele mai monstruoase cu putinţă. Autodemascarea era un fel de spovedanie neagră în care cel supus reeducării trebuia să dea frâu liber imaginaţiei şi să-şi inventeze vinovăţii din cele mai aberante şi perverse. Tatăl trebuia prezentat ca un corupt şi desfrânat, mama ca o prostituată, mai ales cei credincioşi şi fiii de preoţi trebuiau să-şi batjocorească părinţii şi să inventeze detaliat scene odioase la care ar fi asistat chiar ei. Chiar despre el însuşi deţinutul trebuia să inventeze cele mai rafinate perversiuni, însă oricât de spectaculoasă ar fi fost demascarea şi autodemascarea, tortura era obligatorie, victimele urmând să aibă reflexe pavloviene. Toţi deţinuţii reeducaţi trebuiau să dărâme şi să acopere cu noroi orice ancoră a personalităţii lor, orice lucru de care s-ar putea sprijini ca să-şi apere fiinţa lăuntrică, deoarece ideologii comunişti ştiau că primul ataşament al omului este faţă de el însuşi. Acest ataşament trebuia distrus demonstrând deţinutului că nu are memorie, că valorile pe care se sprijină sunt mincinoase şi nu se poate încrede în sine.[145]

Al doilea ataşament care trebuia distrus era cel pentru familie, prieteni şi apoi pentru mediul local, singurul ataşament care trebuia să rămână fiind faţă de statul comunist. Aceasta avea ca scop renegarea forului interior al deţinutului, distrugerea propriului univers de trăiri, emoţii şi sentimente, pentru a deveni un fidel al noii ordini politice din ţară, dar şi un inamic al „elementelor duşmănoase" care păstrau vechile convingeri. Astfel, prin intermediul urii de care am amintit (ura de sine întâi, apoi

144 Silviu Moldovan-op.ciz, p.68

145 Clara Mareș- Fundamentele experimentului Pitești. Manualul comunist de instrucțiuni privind războiul psihopolitic, CNSAS, Arhivele securității, voi II, Ed. Nemira, 2004, p.100

cea îndreptată împotriva celor care nu evoluau în aceeaşi direcţie, spre ura de sine) deţinutul se transforma din duşman al regimului (real sau imaginar) într-un aderent fanatic al acestuia.

Când Ţurcanu considera că dărâmarea e suficientă pentru ca deţinutul astfel reeducat să intre în ODCC, urma a patra fază. Reeducatul trebuia să conducă el însuşi procesul de reeducare al celui mai bun prieten al său, schingiuindu-l şi devenind el însuşi călău. Aceasta se făcea în văzul celorlalţi. Ţurcanu observase că pentru cei ce fuseseră chinuiţi, simpla asistare la torturarea altora era un chin insuportabil, deoarece era însoţit de gândul că puteau deveni în orice clipă din spectatori, victime. Era deci de înţeles de ce pentru Ţurcanu, „asistarea la spectacol" trebuia să facă parte din metodele de reeducare. Închisoarea din Piteşti a fost aleasă pentru acest monstruos experiment deoarece se afla în afara oraşului, departe de zonele locuite şi niciun strigăt al celor schingiuiţi nu putea fi auzit. Aici avea loc, în opinia unor supravieţuitori, un proces de satanizare, era ca un laborator antihristic.[146]

Delirul lua proporţii apocaliptice, urmărind desacralizarea oricărei valori morale, religioase, umane. Disperarea victimei devenită călău era maximă, el era o epavă umană, de care era conştient. Ei deveneau nişte mutanţi, cu statut hibrid, pervertiţi psihologic şi autoterfeliţi, ca nişte făpturi spurcate.[147] Această stare cumplită este evocată prin chiar titlurile din literatura memorialistică a supravieţuitorilor, cum ar fi Costin Merişca-*Tărâmul Gheenei*, Eugen Măgirescu-*Moara Dracilor*, Gheorghe Bâcu-*Mărturisiri din întuneric*, Popa Nicolai-*Coborârea în iad* sau Dumitru Bordeianu-*Mlaştina disperării*.

146 Dumitru Bacu- Pitești. Centru de reeducare studențească, Ed. Atlantida, București, 1991.

147 Marcel Petrișor-Secreta/ fortului 13, Ed. Timpul, București, 1994, apud Ruxandra Cesereanu- Reeducarea prin tortură a studenților din închisoarea Pitești (1949-1952)

În timpul şi după cea de a patra etapă apărea la cei proaspăt reeducaţi o competiţie demonică în a schingiui şi spiona, pentru a-şi dovedi desolidarizarea cu ceilalţi. Tortura se aplică în toate cele patru etape, nu avea limite şi era obligatorie. Schingiuirile se făceau fie dintr-un sadism abisal, fie din ura împotriva celor care nu cedaseră şi îi sfidau astfel pe cei care au cedat. Cei care deveneau torţionari torturau silit, ca nişte mecanisme stricate, ca într-un delir colectiv. Se ajungea astfel la o tortură între victime sau la *„tortura prin noi înşine*. *Au fost cazuri în care torţionarul plângea în timp ce îşi chinuia victima, iar aceasta îi cerea să o lovească pentru a nu fi el însuşi chinuit*. *„*[148]Mărturiile supravieţuitorilor sunt cutremurătoare. Iată două dintre ele: *„Prima bătaie dura între trei şi patru ore*. *Au fost şi cazuri de* nouă *ore în şir, zile la rând*. *După aceea venea inevitabilul, prăbuşirea definitivă din disperare"*[149] *„Flămând, schingiuit, umilit săptămâni de-a rândul, fără somn, terorizat, lovit de cel care cu o oră înainte îţi era prieten şi frate de lanţ, obligat şi el să lovească fără vreo speranţă de scăpare… acesta este calendarul unui student supus procesului de depersonalizare… „*[150]

Există mai multe etapizări ale procesului de reeducare în literatura de specialitate şi etapele variază de la un autor la altul, convenindu-se totuşi asupra cifrei patru. De asemenea, nu toţi deţinuţii urmau strict ordinea celor patru etape, existând diferiţi factori care influenţau experienţa fiecăruia, în funcţie de momentul când au intrat în detenţie, celula unde erau şi importanţa politică a deţinutului, dar nimeni nu scăpa de tortură.[151]

Oprirea experimentului Piteşti a avut loc în august 1952 când eminentul chirurg Simionescu s-a sinucis în

148 Dumitru Gh. Bordeianu- Mărturisiri din mlaștina disperării, Ed. Gama, București, 1995, apud R. Cesereanu-op.cit

149 Dumitru Bacu-op.cit., p71, apud Clara Mareș-pp.cit., p.107

150 Dumitru Bacu-op.czt, p. 87, apud Clara Mareș-op.cit, p.107

151 Alin Mureșan-op.czi., p.88-89

public, fapt care s-a aflat în străinătate. Autorităţile comuniste au înscenat un proces, în care au fost acuzaţi Ţurcanu şi alţii din echipa sa care avuseseră legături cu Mişcarea Legionară, pentru a acredita imaginea că experimentul Piteşti a fost orchestrat de legionari pentru discreditarea conducerii închisorilor şi a regimului comunist. Eugen Ţurcanu şi o parte din echipa sa au fost executaţi în 1955, după un simulacru de proces în care mulţi au depus mărturie conform intereselor Securităţii, ca urmare a stării de dedublare psihologică în care se aflau. A urmat în închisori un proces de contrareeducare, dificil de realizat, datorită reflexelor de dedublare schizoidă dobândite de reeducaţii-călăi. Aceste mutaţii psihologice au fost atent dirijate de autorii spălării creierului şi reeducării pentru crearea omului nou.

Revenind la rădăcinile ideologice ale experimentului Piteşti, trebuie să menţionăm existenţa unui „Manual comunist de instrucţiuni privind războiul psihopolitic" pus la dispoziţia Comitetului pentru Activităţi Antiamericane de un anume Kenneth Golf, fost comunist între anii 1936 – 1939. Manualul conţine îndrumări ale poliţiei politice sovietice conduse de Lavrenti Beria şi formulate în anii '30, „pentru distrugerea societăţii capitaliste şi a civilizaţiei creştine". Unul din capitolele manualului se ocupă de mecanismul S-R, stimuli-reacţie, care are legătură cu teoriile lui Pavlov privind obţinerea reflexelor condiţionate. Acestea stipulează că este suficient să introducem un stimul puternic în mentalul uman pentru ca individul să răspundă ori de câte ori stimulul este „activat" din exterior, astfel obţinându-se un comportament observabil.[152] Reflexul condiţionat pavlovian datorat relaţiei directe S-I este foarte puternic dacă mediul înconjurător include brutalitate, teroare, şoc, deoarece acestea marchează puternic psihicul uman şi sunt rezistente în timp. Stimulul puternic era bătaia şi teroarea. Al şaselea capitol din cele 16 ale manualului prezintă

152 Luminița Banu-op.ciZ, p.133

conceptul de supunere astfel: *„Supunerea (obedienţa-n.a.) apare ca o urmare a folosirii forţei. Forţa sălbatică exersată suficient de îndelungat asupra oricărui individ va duce la acordul lui faţă de orice principiu sau sistem”*. ™ Se ajunge la situaţia când durerea şi teroarea acţionează ca un poliţist şi individul nu se va putea împotrivi dacă mecanismele stimulentreacţie sunt organizate în aşa fel încât el să se subordoneze unei comenzi. S-a constatat că organismul e incapabil să reziste la stimuli în condiţii de slăbiciune accentuată. Această slăbiciune era provocată de *„cei trei „f, foame, frică, frig”* care produc o maximă extenuare fizică şi psihică. Manualul de psihopolitică explică aceasta astfel: *„Un individ care refuză să asculte şi este lovit… refuzul său este mai puţin vehement acum. Este lovit din nou şi rezistenţa lui este diminuată în plus. Este ciomăgit şi burduşit încă o dată şi încă o dată, până când, în cele din urmă, singurul lui gând este ascultarea directă şi implicită faţă de acea persoană de la care a emanat forţa… Este în interesul nostru faptul că un individ care este lovit fără încetare de o anumită sursă va ajunge, în cele din urmă, să creadă în mod hipnotic tot ce i se spune de către sursa loviturilor… „*[153]

Este totuşi dificil de demonstrat că iniţiatorii reeducării au acţionat conform manualului de psihopolitică, dar asemănările sunt izbitoare. Justin Ştefan Paven, un supravieţuitor de la Piteşti, face această legătură: *„În temniţa de la Piteşti, călăii. comunişti, profesori psihopoliticieni instruiţi la Moscova, au pus în practică arma lor ucigătoare: spălarea creierelor. Cobalistudenţii români. „*[154]

În sec. XX apărea în SUA o nouă perspectivă asupra psihologiei, prin John Watson, părintele behaviorismului. Acesta reduce comportamentul uman la un ansamblu de răspunsuri datorate unor stimuli, afirmând că doar stimulii şi reacţia sunt obiectivi şi tot ce stă între ei trebuie

153 Apud Ibidem, p. 52

154 Apud ibidem, p.55

eliminat.

Behaviorismul înlocuia astfel psihologia bazată pe viaţa psihică interioară cu una care limita omul la mecanismul S-I cu scopul de a descoperi legile care să-i permită dirijarea comportamentului. Astfel, mintea era privită ca un sistem cu mai multe intrări şi ieşiri (comportamente) ce depind doar de intrări (stimuli), comportamentul fiind singurul care poate fi observat şi măsurat, cuantificat. În cele din urmă gândirea umană e redusă la un mecanism de arcuri nervoase care pun în mişcare laringele (ca organ al vorbirii) şi organele locomotorii, iar imaginile sunt de fapt tensiuni musculare ale ochiului. Acest om creat de behaviorism seamănă înspăimântător cu omul nou ieşit din şcoala ideologică a lui Beria. Este omul mutilat, sărăcit psihic, dezgolit de conştiinţă, sentimente şi voinţă. Astfel, behavioriştii, ca şi ideologii reeducării, susţin că omul este doar o maşinărie biologică fără suflet şi raţiune ce răspunde doar la Stimuli externi, în contradicţie flagrantă cu imaginea creştină asupra omului. Pe baza acestei filosofii, torţionarii au încercat să „recreeze" fiinţa umană în mod bestial, inuman, motiv pentru care reeducarea includea dezicerea reeducatului de familie, prieteni, Dumnezeu, valori morale, dezicere care l-ar fi ajutat să-şi recreeze identitatea dezumanizată, pentru ca apoi să devină el însuşi un „reeducator".

Aceste realităţi cumplite ale experimentului Piteşti îşi pot găsi o explicaţie psihosocială în ceea ce arăta S. Moscovici, când explică nivelul de conformare la care poate ajunge fiinţa umană şi anume că: „7 n *toate aceste fenomene, tipul de relaţie la care se face apel este cel de influenţă. Se petrece aici ceva care scapă conştiinţei tuturor, astfel încât ne purtăm ca şi cum am fi „posedaţi" de aproapele nostru sau ca şi cum am putea să-l „posedăm „şi să-l determinăm să facă ceea ce vrem noi, adică ceea ce el nu vrea. Această relaţie, a fost descoperită mai întâi sub forma sugestiei individuale sau colective, apoi*

asimilată hipnozei, mai ales puterii hipnotizatorului asupra hipnotizatului (aici vedem sursa de influenţă şi receptorul influenţei-n. a) şi în fine, legată de comunicarea discursurilor, a atitudinilor, deci de propagandă. De-a lungul acestei metamorfoze, ea îşi păstrează neschimbat sensul de acţiune reciprocă primară, de îngrijorător control al omului asupra omului, în societatea noastră, unde abundă ideologiile, comunicările de masă şi schimburile de ordin simbolic, ea este mai penetrantă şi mai decisivă decât puterea despre care se vorbeşte atâta şi care nu este, în definitiv, decât suprafaţa verboasă a lucrurilor. A înţelege relaţiile de influenţă (care din perspectiva controlului social asupra indivizilor descriu ştergerea diferenţelor dintre ei, dezindividualizarea şi uniformizarea colectivăn.a.) *înseamnă a-ţi oferi privilegiul de a surprinde aspectele cele mai misterioase ale maşinăriei sociale, a căror psihologie suntem departe de a o fi elucidat „*[155]

Posibilitatea realizării experimentului Piteşti este confirmată de cercetările psihologiei sociale. Astfel, psihologul Ervin Stub ajunge la concluzia că răul comis de persoane obişnuite este norma şi nu excepţia. El scoate în evidenţă faptul că persoanele obişnuite, pentru a fi determinate să devină ucigaşi activi, trebuie să facă parte dintr-un sistem puternic de autoritate, cu justificări ideologice pentru crimele comise şi care fac uz de loialitate şi simţul datoriei.[156] De asemenea, cercetătorii au descoperit că torţionarii se fac şi nu se nasc, ei se educă. Tortura implică o relaţie apropiată cu victima, astfel încât intensitatea torturii să fie aplicată în funcţie de individ, astfel încât să nu îl omoare dar să fie suficientă încât să obţină de la el informaţiile dorite. Pe de altă parte, s-a constatat că torţionarii s-au dovedit a fi indivizi comuni, fără antecedente clinice sau manifestări deviante anterioare. Nu în ultimul rând, transformarea din oameni

155 Serge Moscovici- Op.cit. p.18-19

156 Salomea Popoviciu- Op.cit., p.78

normali în agenţi ai represiunii este dată de factori ca educarea lor în acest sens, tovărăşia de grup şi păstrarea secretului misiunii, sentimentul că sunt importanţi pentru ţară şi că prin torturarea deţinuţilor participă la eliminarea unor duşmani. Presiunea permanentă asupra lor pentru a obţine rezultate este de asemenea foarte importantă.

Recunoaştem cu uşurinţă profilul lui Ţurcanu în rezultatele acestor cercetări.

Bibb Latane a dezvoltat o teorie a impactului social, prin care se arată că o influenţă socială, pentru a obţine un impact total trebuie să fie făcută de o sursă cât mai puternică, aflată cât mai aproape în timp şi spaţiu de ţintă.[157] Totodată, creşterea numărului surselor sporeşte influenţa asupra ţintei. De aceea în experimentul Piteşti torţionarii stăteau în cameră permanent cu victimele, pentru ca influenţa să fie maximă. De asemenea, apropierea de victime era realizată prin cunoaşterea în amănunt a modului lor de gândire şi a valorilor care-i însufleţeau. Astfel, D. Andronescu relatează: *„Avem în schimb dovezi sigure că serviciile secrete (atât NKVD cât şi serviciile de informaţii ale armatei) nu au încetat să se intereseze de Mişcarea Legionară nici chiar în timpul războiului. Şi aceasta nu numai în cea de-a doua parte a lui, când era sigur că ruşii vor ajunge pe meleagurile noastre, ci şi în prima parte, când această posibilitate nu se întrevedea încă. Printre ofiţerii români căzuţi prizonieri la ruşi erau şi foarte mulţi foşti membri ai Mişcării Legionare (ofiţeri de rezervă, mai ales învăţători, profesori, avocaţi, doctori etc), aceştia relatează în scrierile lor memorialistice unii, sau în simple aducere aminte alţii că în lagărele în care erau internaţi veneau periodic comisii formate din ofiţeri NKVD, şcoliţi desigur, unii dintre ei chiar foarte instruiţi şi manieraţi, care îi anchetau în legătură cu trecutul lor legionar. Îi interesa absolut tot când şi în ce împrejurări au intrat în Mişcare, dacă au trecut sau nu prin Frăţiile de Cruce, cum se desfăşura o*

157 Idem, p. 80

şedinţă de cuib şi ce probleme se dezbăteau într-o astfel de şedinţă, ce calităţi trebuia să întrunească un şef de cuib, ce personalităţi legionare au cunoscut şi care dintre aceştia i-au impresionat în mod deosebit, ce părere au despre viitorul acestei Mişcări... şi încă multe altele. Insistau în mod deosebit asupra Frăţiilor de Cruce şi asupra sistemului de educaţie din cadrul acestora. Era evident că aceste discuţii aveau mai mult rol de documentare decât de anchetă. Acelaşi lucru îl relatează şi Eugen Cristescu, şeful fostului Serviciu Special de Informaţii al României, una din cele şase persoane arestate şi duse, după 23 august 1944, împreună cu Mareşalul Antonescu la Moscova, pentru anchetă. Acesta povesteşte (a se vedea printre altele, Gabriel Bălănescu, Din împărăţia morţii, Editura Dacia, Madrid, 1981) că un mare număr din şedinţele de anchetă la care a fost supus a fost consacrat Mişcării Legionare şi că atunci când era anchetat despre altceva (alte partide, diferite personalităţi politice, diplomaţi etc) la anchetă asistau doar două-trei sau cel mult patru persoane. Când însă era vorba de Mişcarea Legionară, Ancheta avea loc într-un mare amfiteatru, în faţa unei asistenţe de până la o sută de persoane, care notau conştiincios tot ce spunea el, unii dintre aceştia punând chiar şi întrebări lămuritoare. La aceste şedinţe, participa întotdeauna şi un general, Vinogradov, care conducea ancheta. îl interesa, în mod deosebit, modul de organizare al Mişcării, sistemul de educaţie al membrilor ei, idealurile acestora, statutul lor social, precum şi ponderea cadrelor militare în rândurile ei. De asemenea, în mod deosebit, îi interesau Frăţiile de Cruce, despre care voiau să afle cât mai multe lucruri, cum ar fi: criteriile de recrutare a tinerilor în această organizaţie, activitatea lor şi mai ales educaţia care se /acea în aceste adevărate pepiniere de viitori legionari. „[158]

Experimentul Piteşti este confirmat de (şi confirmă totodată) studiile lui Milgram asupra obedienţei, care

158 Demostene Andronescu- Op. cit., p. 29-30

constată că puterea autorităţii nu rezidă doar în capacitatea acesteia de a determina un grup să-i urmeze regulile, ci mai ales de măsura în care aceasta reuşeşte să redefinească realitatea percepută de anumiţi indivizi, conform unui program prestabilit. Regăsim aici eficienţa maximă a puterii executanţilor experimentului Piteşti, care au reuşit să „fabrice torţionari" din oameni onorabili. Milgram a demonstrat că orice individ se află sub influenţa puternică a unor forţe situaţionale care scapă înţelegerii sale şi anumite date îi controlează comportamentul, fără ca el să le sesizeze. Subestimarea puterii de influenţă a acestor forţe situaţionale îl fac pe om şi mai vulnerabil în faţa obedienţei. Privite din exteriorul contextului comportamental, aceste forţe situaţionale sunt dificil de estimat.[159]

O aplicaţie contemporană la reeducarea de tip Piteşti şi care are un aspect sinistru, este că acest tip de reeducare continuă astăzi în ţara noastră la scară mult mai mare şi se doreşte extinderea lui la scară globală prin mijlocirea reţelelor sociale. Astfel, demascarea externă şi internă sunt încurajate atât prin distrugerea intimităţii, a bunului simţ şi a ruşinii, realizată prin afişarea în public a aspectelor vieţii private, eliminarea caracterului sacru al intimităţii lăuntrice, postările acţiunilor şi gândurilor pe aceste reţele fiind supuse comentariilor publice şi cunoscute astfel de către „toţi cei interesaţi", toate mecanismele interioare ale fiinţei care poate fi astfel uşor manipulată şi inoculată cu gânduri şi păreri care par a fi personale. Prezenţa permanentă pe aceste reţele este echivalentă cu vieţuirea împreună cu torţionarii în acelaşi spaţiu, cu diferenţa că de data aceasta spaţiul este virtual. Astfel, mulţi exponenţi ai noilor generaţii, neavând nişte scheme de sine puternice şi nişte ancore sufleteşti stabile, suferă o adevărată reeducare prin postările dirijate în acest scop în mediul online, pe care le fac accesibile

159 Stanley Milgram- Obedience to authority, New York, 1974, Harper Perennial, Modem Thought, cap.5-apud Salomea Popoviciu, op.cit., p.74

conştiinţei, le interiorizează şi ajung să le modifice scara de valori, următorul pas fiind acela că ei înşişi devin promotori ai acestor acţiuni de reeducare online.

Aceste aspecte, după cum deja au sesizat specialiştii, duc la alienarea individului, la înstrăinarea lui de sinele său şi de semeni, la dislocarea comunităţilor umane cum ar fi familia, satul, Biserica şi la învrăjbirea membrilor acestor comunităţi.[160]

Ceea ce nu s-a reuşit prin tortură şi regim de detenţie se reuşeşte prin mijlocirea internetului, care provoacă o obedienţă incredibilă atunci când e vorba de demolarea valorilor creştine, de dărâmarea credinţei în Dumnezeu şi a dragostei de semeni. Violenţa şi ura cu care sunt asaltaţi, pe aceste reţele aşa-zis de „socializare", cei care mai îndrăznesc să promoveze familia tradiţională sau credinţa în Dumnezeu, nu poate să nu ne reamintească de asaltul reeducatorilor din celule asupra colegilor şi foştilor camarazi de luptă, asalt care duce, încet dar sigur, la destrămarea societăţii româneşti.

Are astfel loc o uluitoare demascare interioară benevolă, prin terfelirea valorilor creştine, a moştenirilor de veacuri ale poporului român, împroşcarea cu noroi a părinţilor şi bunicilor care au purtat crucea acestui neam, a tradiţiilor, a eroismului şi luptei înaintaşilor pentru demnitatea românilor. Demonizarea publică a celor care mai mărturisesc încă aceste valori (vezi sloganul „vrem spitale, nu catedrale"), dezbinarea sistematică la care sunt supuşi românii de către clasa politică şi de colcăiala intereselor străine din spatele ei, seamănă izbitor cu acest proces de demascare interioară, la care se raliază cu o inconştienţă dramatică tot mai mulţi din generaţia tânără şi nu numai, care devin astfel, fără să-şi dea seama, nişte reeducatori în locurile unde se află (vezi #Rezist), gata să

160 Sunt deja binecunoscute în acest sens lucrările prestigioase de bioetică, cum ar fi Efectele micului ecran asupra minții copilului sau Efectele televiziunii și intemetului asupra minții umane de Virgiliu Gheorghe sau Captivi în internet de reputatul teolog Jean Claude Larchet.

se năpustească asupra semenilor lor consideraţi retrograzi sau mistici.

II. 4 Deportaţii.

Referitor la comunităţile de deportaţi sau de „dislocaţi”, cum prefera regimul comunist să-i numească, politica PRM era tot una de reeducare a „elementelor” deportate. Aceasta se făcea prin muncă, înfometare, supraveghere permanentă, propagandă, acţiuni la căminul cultural unde funcţiona şi o bibliotecă, lecturi obligatorii din „Scânteia”, „Steagul Roşu”, „România Liberă”, etc.

Singura vină a celor „strămutaţi” (alt termen preferat de autorităţile comuniste) este că erau gospodari înstăriţi ai satelor din Banat (celebrii chiaburi) sau că veneau din Bucovina aflată sub tăvălugul sovietic. Ei beneficiau de supravegherea permanentă a autorităţilor represive care le interziceau părăsirea satelor lagăr şi care le-au aplicat pe documentele de identitate ştampila DO-Domiciliu Obligatoriu. Vasile Calestru arată că: „*Satelelagăr din Bărăgan deveniseră o modalitate de izolare socială, de distrugere economică a unei clase devenită indezirabilă de noua ideologie, de distrugere fizică şi psihică a opozanţilor politici. Prin lecţia de frică, reducând existenţa umană doar la funcţiile fiziologice, sistemul a încercat să distrugă personalitatea deportatului (în acelaşi fel pe care l-am arătat în cap.* În *a*) ”[161]

Presiunea psihică exercitată asupra deportaţilor a fost enormă, prin frica şi inimaginabilele traume fizice şi psihice, datorită cărora unii dintre ei s-au sinucis, alţii şi-au pierdut minţile, fie la plecare, fie în satul lagăr, ori la întoarcere. Nu mai punem la socoteală permanentizarea traumei la generaţia care a urmat (copiii deţinuţilor politici şi a deportaţilor) care poate face obiectul unui studiu separat.

Grupurile sociale de referinţă în mediul deportării erau Deportaţii, Băştinașii (locuitorii satelor învecinate) şi

161 Vasile Calestru- Martiraj în Bărăgan, Lătești, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006, p.224

Autorităţile represive. Aici apăreau adesea conflicte intergrupuri, stereotipuri sociale, prejudecăţi şi discriminări întreţinute de propaganda comunistă.

Mediul de detenţie al deportaţilor este unul aparte în sistemul concentraţionar românesc. El determină un tip aparte de relaţii, deoarece *„Grupurile nu pot fi disociate de mediul în care trăiesc, pentru că ele interacţionează. Contextul are importanţă în viaţa grupului."*[162] Este unul fără garduri şi sârmă, îngrădirea fiind realizată în primul rând de statutul de izolare al acestor oprimaţi ai regimului. Vasile Calestru, martor ocular la vârsta copilăriei al acestui experiment social odios, relatează cu ochii istoricului de mai târziu: *„Deportarea din Bărăgan este un experiment unic, având coordonate specifice, aşa cum niciun om nu este identic cu un altul, cum niciun lagăr nu este la fel cu celălalt, indiferent de sistemul totalitar care l-a înfiinţat, fascist sau comunist (...) Bărăganul în sine, simbol al prosperităţii prin grânele sale, dar şi prin aportul uman, a devenit pentru deportaţi simbolul durerii nemărginite şi nemeritate. „*[163]

Revenind la mediul acestui Gulag asemănător cu Siberia, acelaşi autor remarcă: *„Printre genele copilăriei, revăd imensa câmpie a Bărăganului, sinistră în orice anotimp. Vara aducea călduri insuportabile (în 1951 când au fost aduşi deportaţii, s-a înregistrat cea mai ridicată temperatură din România 44, 5 grade Celsâus!) cu vânturi puternice şi o mare de praf sufocant. Iarna acoperea pământuri nesfârşite cu nămeţi de zăpadă, aducând ger arzător şi viscole răscolitoare, neavând măcar un copac să-i stea stavilă (...) Crivăţul bătea permanent, iar troienele de zăpadă acopereau uneori şi casele.* În *iarna cumplită a anilor 1953/1954, oamenii n-au putut ieşi din casă timp de o săptămână. Stăteau în pat acoperiţi cu plăpumisau dune; pâinea îngheţase; apa din găleată trebuia topită; mămăliga şi marmelada ne hrăneau în fiecare zi. Oamenii săpau*

162 Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- Op.cit., p.31
163 Ibidern

tunele prin munţii de zăpadă sau ieşeau pe acoperiş. Cum am trecut prin iarna aceea încă nu ştiu. Toată lumea ştia acum ce însemna cuvântul Siberia (...) Chiar şi la plecare din sat, printre deportaţi s-a răspândit zvonul că vor fi duşi în Siberia. E posibil să fi fost răspândit chiar de Securitate, în ideea că deportaţii odată ajunşi în Bărăgan, se vor bucura că au rămas în ţară şi vor fi mai puţin revoltaţi şi, poate, mai cooperanţi. Ca şi cum durerea de a fi aruncat afară din propria casă şi revolta că ţi s-a luat viaţa dinainte şi trebuie să o iei de la capăt ar putea avea grade de comparaţie... „[164].

Anita Nandriş-Cudia descrie, parcă cu farmecul de povestitor al lui Creangă, mediul deportării din Siberia, printr-o asemănare cu o lume invocată de descântecele babelor, lume unde erau trimise relele din bolnavi, unde nu umbla picior de om: *„Când îl spăla cu apa ceia descântată* (pe omul bolnav-n. a) *mai spuma multe din gură, dar eu numai atâta ţin minte cum da baba cu mâna îndărăpt spre bolnav şi tot spuma din gură că să iasă răul din bolnav, să miargă în locuri pustii, în locuri depărtate, în locuri unde cucoşii nu cântă şi oamenii nu îmblă. Atunci mă gândiam oare unde sunt locuri unde oamenii nu îmblă şi cucoşii nu cântă, dar acuma când ni-au adus pe noi, am văzut că ni-au adus pe locuri care încă nu au fost călcate de fiinţă ominiască. Cât te uitai cu ochii nu vidiai nimic decât pustiitate, tundra cu nişte ciritei şi mlăşnâţă. „*[165]

Familiile deportaţilor din anul 1951 au fost lăsate în câmp, *„aici, sub cerul liber, în arşiţa nemiloasă a soarelui, fără adăpost, fără apă de băut şi fără hrană, cu copiii bolnavi de insolaţie, se va ivi o nouă aşezare omenească Lăţeşti (...) Erau condiţiile ideale pe care le-au găsit autorităţile comuniste pentru a asigura izolarea deplină a deportaţilor (...) În atmosfera de revoltă, apatie ori deznădejde, deportaţii şi-au dat seama că îi aşteaptă o*

164 Idem, p.13

165 Anița Nandriș-Cudla- 20 ani în Siberia. Amintiri din viafă, Ed Humanitas, 2016, p. 172

luptă crâncenă pentru supravieţuire. Erau fără acoperiş, fără hrană, fără apă, fără siguranţa zilei de mâine. În prima noapte au dormit îmbrăcaţi, sub cerul liber, apoi au improvizat adăposturi din puţinul adus de acasă, ori din ce s-a găsit, pentru a se feri de arşiţa soarelui, dar şi de ploile care au căzut în vara aceea. „[166]în afară de Lăţeşti, au luat fiinţă şi alte sate-lagăr-Dâlga, Valea Viilor, Răchitoasa, Viişoara, Dropia, Fundata, în judeţul Ialomiţa, nu departe de Feteşti.

Spre deosebire de aceste spaţii largi ale câmpiei, mediul carceral al temniţelor oferea un peisaj cu totul diferit: *„Era ciudată această nouă celulă. Cu un tavan foarte jos. Patul de-abia încăpea. Zgomotele ajungeau înăbuşite. Doar de câteva ori pe zi, huruitul puternic al unui aparat de aerisire, aşezat chiar lângă celulă, în fundul culoarului. „*[167]

Incertitudinea şi anxietatea erau puternic întreţinute de autorităţi, pentru creşterea conformării, iar deţinuţii trebuiau izolaţi de contactul cu băştinașii din aşezările vecine şi întreţinută o atmosferă de suspiciune faţă de deportaţi şi de stereotipuri sociale. Stereotipul este un concept definit de Walter Lippmann în 1922 ca element de cogniţie socială, construit mental, care ajută la interpretarea realităţii sociale[168]. Astfel, deportaţii erau prezentaţi băştinașilor ca elemente periculoase, duşmănoase, cu care nu era bine să aibă de-a face. Aici funcţiona teoria identităţii sociale, care diferenţiază îngroup-ul de out-group, sau „noi” de „ei”, apărând stereotipul, dar şi o eroare în favoarea ingroup-ului. Un exemplu în acest sens este ilustrat de V. Calestru care arată că *„urmare a propagandei autorităţilor, în primele zile ale deportării, dislocaţii din Valea Viilor, de lângă Feteşti-Gară erau consideraţi persoane foarte periculoase şi nu puteau să ia apă din fântânile din satul Buliga,*

166m Idem, p.102-103

167 Lena Constante- Evadarea tăcută..., p. 69

168 Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- Op.cit., p. 135

deoarece locuitorii le puseseră sub lacăte. Ulterior relaţiile dintre băştinaşi şi noii veniţi se vor normaliza. Conducerea GAS Feteşti a ordonat să se pună sârmă ghimpată înainte de debarcarea deportaţilor, pentru ca să nu vină toată ziua ăştia după apă „[169]De asemenea, prof. univ. dr. Radu Păiuşan arată: *„Celor deportaţi nu li s-a permis să ia legătura cu localnicii din satele apropiate, iar autorităţile au informat sătenii din Bărăgan că nou sosiţii sunt coreeni, veniţi la muncă voluntară pentru lucrul la câmp, dar, în scurt timp, cei care locuiau în apropierea satelor de dislocaţi şi-au dat seama că şi aceştia erau români. Ei au trebuit să-şi întemeieze sate noi, pentru care au primit planurile localităţilor, străzile fiind trasate în plin câmp, iar parcelele delimitate prin ţăruşi. „*[170]

Chiar şi după eliberare, foştii deţinuţi erau priviţi cu suspiciune, deoarece stereotipurile sunt foarte rezistente la schimbare datorită erorii fundamentale de atribuire, prin care atribuim comportamentele exclusiv oamenilor şi dispoziţiilor acestora, fără să ţinem cont de impactul contextului în care s-au aflat aceştia.

Spre deosebire de mediul temniţelor comuniste, aici deportaţii aveau avantajul că erau împreună cu familiile şi între ei era un mai mare spirit de coeziune. Coeziunea era favorizată de factorii interni şi externi prezentaţi la începutul capitolului. Similaritatea membrilor oferea coeziune grupului, deoarece toţi erau în aceeaşi situaţie disperată şi victime ale aceleiaşi represiuni, iar sistemul de recompensă era orientat spre grup. Munca şi sacrificiul fiecăruia se răsfrângea într-o ameliorare a condiţiilor subumane existente, iar ameninţările şi provocările erau aceleaşi pentru toţi, însemnând dispariţia fizică sau supravieţuirea.

În aceste condiţii, era puternic stimulat comportamentul prosocial, aşa cum remarcă V. Calestru:

169 V. Calestru- Op. cit, p. 148

170 Marcel Sămânță- Desculți printre ciulini, Ed. Mirton, Timișoara, 2016, Prefața, p.lll

anii deportării în Lăţeşti, cel mai uimitor lucru mi s-a părut solidaritatea deportaţilor care s-a manifestat chiar din momentul transportului şi de la începutul instalării în sat. Am văzut mulţi deportaţi bătrâni şi bolnavi, unii aveau copii pe care nu-i puteau hrăni, alţii nu puteau lucra, mai ales iarna, şi nu aveau nici mâncare, nici îmbrăcăminte. Nu puţini basarabeni şi bucovineni s-au implicat în ajutorarea acestor nefericiţi, mai ales după ce, în ultimii ani cu D.O. reuşiseră să-şi facă o gospodărie, hotărâţi să învingă sistemul prin supravieţuire. „[171]Comportamentul prosocial este definit în psihosociologie ca fiind ajutorarea, sprijinirea celorlalte persoane, fără aşteptarea vreunei recompense pentru aceasta. În opinia lui Septimiu Chelcea, comportamentul prosocial este *„acel comportament intenţionat, realizat în afara obligaţiilor profesionale şi orientat pentru susţinerea, promovarea şi conservarea valorilor sociale"*[172]. El poate căpăta diferite aspecte, de la ajutorarea semenilor până la jertfa pentru independenţa patriei.

Comportamentul prosocial este o formă particulară de aplicare a teoriei acţiunii sociale. Această lege spune că actorii sociali au întotdeauna un scop în acţiunile lor. Scopul comportamentului prosocial în acest caz este comportamentul însuşi, bucuria sau plăcerea de a realiza această acţiune.[173]

Comportamentul prosocial este un comportament care se învaţă şi în care socializarea are un rol important în educarea omului, în direcţia apărării şi susţinerii valorilor sociale şi în menţinerea coeziunii grupului. Despre acest aspect în comunităţile de deportaţi din Bărăgan, citim: *„În anii deportării în Lăţeşti, cel mai uimitor lucru mi s-a părut solidaritatea deportaţilor care s-a manifestat chiar din momentul transportului şi de la*

171 V. Calestru- Op. cit, p. 168

172 Septimiu Chelcea- Comportamentulprosocial, în Adrian Neculau (coord)- Op. cit, p. 445

173 Ibidem, p.452

începutul instalării în sat. Am văzut mulţi deportaţi bătrâni şi bolnavi, unii aveau copii pe care nu-i puteau hrăni, alţii nu puteau lucra, mai ales iarna şi nu aveau nici mâncare, nici îmbrăcăminte. Nu puţini basarabeni şi bucovineni s-au implicat în ajutorarea acestor nefericiţi, mai ales după ce, în ultimii ani cu D.O. (domiciliu obligatoriu) reuşiseră să-şi facă o gospodărie, hotărâţi să învingă sistemul prin supravieţuire. „[174]Dar aceste comportamente se regăseau adesea în spaţiul concentraţionar. Cel mai sugestiv exemplu este următoarea scenă din lucrarea *Sfântul închisorilor: „*Într-una din *zile, la un control, un temnicer zelos a confiscat puiul de pernă pe care se rezema Valeriu. Un alt miliţian, mai omenos, a ridicat perna dintre obiectele confiscate şi i-a aruncat-o discret înapoi. După* terminarea *percheziţiei, Valeriu a socotit că e bine să dăruiască această perniţă lui Traian care era anchilozat şi avea escare. Traian nu a vrut s-o primească şi a dăruit-o lui Gheorghe. Acesta a dat-o la un altul, până ce perna s-a înapoiat la Valeriu, dăruită de cineva care nu ştia de unde pornise şi nici cum ajunsese acolo. În această situaţie el a primitca pe un semn că i-a tot dăruită de Dumnezeu. „*[175]

Şi între deportaţi apărea fenomenul evadării, ca formă de rezistenţă şi de conservare a sinelui, fie evadare fizică, prin părăsirea D.O. şi deplasarea în localităţile vecine pentru a lucra la particulari unde erau plătiţi mai bine, fie evadarea interioară în credinţa în Dumnezeu sau în speranţa întoarcerii pe meleagurile natale.

Jurnalul Elenei Spijavca, deportată la însurăţeii Noi, arată că sărbătorile religioase şi mersul la biserică erau dorinţe constante, adeseori timpul fiind măsurat între sărbătorile religioase. De exemplu, la 25 decembrie 1951 ne spune că au serbat Crăciunul *„fără biserică, am cântat şi am citit. „*[176]

---

174 Vasile Calestru- Op. cit., p.168

175 Sfântul închisorilor- Mărturii despre Valeriu Gafencu, adunate și adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, 2007, p. 144

176 Marineasa V., Vighi D., Mihai Botescu- Fotometria unei deportări.

Lipsa mersului la biserică e consemnată ca un eveniment trist, de Rusalii de exemplu, autoarea arată că lucrează ca într-o zi obişnuită[177], aşa cum va face de ziua Sf. Cruci (14 septembrie) sau la Sf. Nicolae. La Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril (8 noiembrie 1952) scria: *„nici n-am sărbătorit, nici n-am lucrat... e foarte trist”*[178] Cu toate acestea, citeşte noaptea târziu din Noul Testament.[179]

În mod similar relatează Virgil Maxim în capitolul *Crăciunul 1942*: *„În ziua Crăciunului am ieşit din carantină. Dimineaţa ne-am rugat, cântând împreună Troparul Naşterii*: *„Naşterea ta, Hristoase, Dumnezeul nostru...”* şi *Condacul*: *„Astăzi Fecioara pe Cel mai presus de fiinţă naşte... „”*[180]

Uneori deportaţii reuşeau să ridice o bisericuţă în satul pe care îl întemeiaseră. Părintele Dimitrie Bejan, deţinut în mai multe temniţe comuniste şi adus după „eliberare” cu domiciliu obligatoriu într-un astfel de sat, povesteşte cu o sensibilitate şi un talent literar de excepţie, dar şi cu o compasiune de adevărat biruitor: *„Satul blestemat. Satul care a fost întemeiat de bănăţenii dislocaţi de pe graniţa iugoslavă. Acest lucru s-a petrecut în vara anului 1951. Oamenii de acolo au fost ridicaţi noaptea, suiţi în trenuri şi, cu pază puternică, aduşi pe Bărăgan. Stăpânul a numărat pentru fiecare familie câte 1.000 m², apoi a bătut un ţăruş în pământ, cu un număr de ordine, şi a poruncit tare*: *„Faceţi-vă case” şi oamenii, condamnaţi la depărtare, au frământat lutul şi-au ridicat case după porunca primită, o cameră şi-un antreu. Şi pentru că trebuiau să mănânce, au muncit la fermă. Au curs destule lacrimi şi s-au auzit destule blesteme. Viaţa a curs săracă şi cu nenumărate lipsuri. Dar omul care*

Bărăgan 51, Ed. Mirton, Timișoara, 1995, p. 165

177 Ibidem, p.89

178 Ibidem, p.96

179 Ibidem, p.102

180 Virgil Maxim- Op. Cit., p.78

acceptă biciul se încovoale. Şi, cu spinările aduse către pământ, înspăimântaţi de ameninţări mai grele, bănăţenii au dus viaţă de cârtiţă. Cu gândul întors la frumoasele lor gospodării şi mănoasele lor ogoare, lăsate în Banat, stropeau cu lacrimi pământul negrului Bărăgan. Şi gândul amar s-a limpezit într-o zi, şi-au ancorat viaţa la picioarele lui Hristos. În două zile, când li s-a dat voie, au ridicat bisericuţa Sfintei Cruci. Şi apoi viaţa a luat o înfăţişare mai omenească. Duminicile şi sărbătorile, curat îmbrăcaţi se adunau pe la cunoştinţe, pe sate, pe rudenii, şi petreceau cuminţi.”[181]

Satele lagăr au fost folosite ca D.O. (domiciliu obligatoriu) pentru deţinuţi politici eliberaţi, dar consideraţi încă nesiguri şi nereeducaţi, apoi în majoritatea lor au fost dărâmate de autorităţile comuniste după 1968 odată cu desfiinţarea Domiciliului Obligatoriu şi după legea de organizare administrativă a teritoriului, pentru a se şterge urmele represiunii. Scriitorul Nicolae Balotă relata: *„Regimul acesta a căutat să şteargă urmele trecutului şi, pe măsură ce se acumulau noi răni, ştergea urmele crimelor. Aşadar, satul ultimilor mei doi ani de detenţie nu mai exista. „*[182]Pe aici au mai trecut Maria Antonescu, văduva Mareşalului, scriitorul Paul Goma, scriitorul Adrian Marino şi avocatul Constantin Ticu Dumitrescu. Vasile Calestru povesteşte: *„Sentimente de adâncă nostalgie şi durere pentru acea parte a vieţii risipită din ordin politic injust m-au cuprins atunci când am revenit, în mai multe rânduri, în Lăţeştiul meu. (…) Totul era dezolant. Eram dezorientat şi adânc decepţionat de tot ceea ce vedeam, eram într-un alt univers şi pe o planetă, aceea în care omul nu conta şi nu exista. Nu mai rămăseseră din cimitirul de altă dată, pe care-l aveam proaspăt în amintire, decât câteva cruci de fier ruginite, de-a lungul canalului de irigaţii, în rest, nu se putea vedea decât imensa câmpie cu lanuri de grâu şi floarea soarelui.*

181 Dimitrie Bejan- Satul blestemat, Ed. Ileana, București, p.8

182 Marineasa V., Vighi D.- Op. Cit, p.p.140

Urmele unui trecut sumbru dispăruseră, satul copilăriei mele nu mai exista, şi cum omul se întoarce la maturitate spre rădăcinile vieţii, eu nu mai aveam unde să revin! *Ceva s-a rupt în mine, pentru a doua oară, după Noaptea Rusaliilor*! „[183]

Lumea deportărilor, cu toate particularităţile ei, poate constitui subiectul unei lucrări separate, cu grupurile existente (deportaţi, băştinaşi, autorităţi, şcoli, profesori etc) iar studiul acestor comunităţi poate fi extrem de util în zilele de azi, când a crescut fenomenul migraţionist, când au loc adevărate dislocări şi strămutări de populaţii, între care există multe diferenţe culturale, ce cu greu pot fi depăşite.

În opinia multor autori de memorialistică a detenţiei, rădăcina cea mai adâncă a ororilor înregistrate în fenomenul concentraţionar românesc este ateismul promovat de Marx, Lenin şi Stalin, ateism care a luat forme paroxistice. Frica de Dumnezeu a fost înlocuită de Lenin cu frica de poliţia politică. El a afirmat că orice idee religioasă, despre Dumnezeu drag creştinilor, orice cochetare cu Dumnezeu este de o mizerie inexprimabilă, este cea mai periculoasă mizerie, boala cea mai grea.

Ateismul dezbracă fiinţa umană de tot ceea ce are mai frumos şi mai nobil prin înzestrarea ei cu chipul şi asemănarea Creatorului. *„Ţelul ateilor era să distrugă sămânţa divină, de aceea componenta cea mai acerbă în experimentul Piteşti a fost dezrădăcinarea credinţei în Dumnezeu din inima deţinuţilor, iar torţionarii spuneau*: *„De oţel armat să fiţi, şi tot vă muiem”* ™ *5*

Eliminarea lui Dumnezeu, smulgerea Lui brutală din societate şi din conştiinţa oamenilor, produc exemplare hidoase de genul Nikolski sau Ţurcanu, care la rândul lor distrug umanul, credinţa, spiritul de frăţietate şi camaraderie. Însăşi lucrarea de reeducare este, în opinia lui Răzvan Codrescu, opinie exprimată în Prefaţa la ediţia a doua a cărţii lui Demostene Andronescu-*Reeducarea de*

183 Vasile Calestru- Op.cit, p.225

la Aiud, „o răsturnare diabolică a idealului creştin de metanoia (gr „Schimbarea minţii”). Creştinul credincios, prin osârdie liberă şi cu ajutorul harului dumnezeiesc, aspiră să se dezbrace de omul cel vechi, rob al păcatului şi al morţii (căci „plata păcatului este moartea”-Rom. 6.23), şi să se îmbrace în „omul cel nou”, întrupat în Cel fără de păcat şi de moarte, în Hristos, „Noul Adam”, în care suntem chemaţi să fim una, trecând viaţa prin înviere, pentru ca „precum a împărăţii păcatul prin moarte, aşa şi harul să împărăţească prin dreptate, spre viaţa veşnică, întru Hristos, Domnul nostru” (Rom.

106 Andreea Bianca *Popescu-Osândiţii din mlaştina disperării,* în Ilie Popa (ed), Experimentul Piteşti-Reeducarea prin tortură, p.141 *5.21). Pe dos, comunismul ateu şi materialist propune şi el un „om nou”, dar unul fără memorie şi transcendenţă, rupt de tradiţie şi de Dumnezeu, depersonalizat şi masificat, înnoit nu prin exerciţiul libertăţii, ci prin teroare fizică şi psihică, exercitată de statul dictatorial, uzurpator al absolutului divin în ordinea pământească. Dacă „omul nou” al creştinismului se împlineşte la intersecţia umanului cu divinul, „omul nou „al comunismului se împlineşte la intersecţia bestialului cu demonicul (…) În orice caz, dacă metanoia este „proiect” al dragostei divine, reeducarea ne apare ca „proiect” al urii satanice…*

Unul din blestemele care însoţeau neascultarea de Dumnezeu şi care a fost transmis de Dumnezeu prin Moise era acesta: *„În strâmtorarea şi necazul în care te va aduce vrăjmaşul tău, vei mânca rodul trupului tău, carnea fiilor şi fiicelor tale, pe care ţi-i va da Domnul Dumnezeul tău. Omul cel mai gingaș și cel mai milos dintre voi se va uita rău la fratele său, la nevasta care se odihneşte la sânul său, la copiii pe care i-a cruţat: nu va da nici unuia dintre ei carnea copiilor lui cu care se hrăneşte, fiindcă nu-i va mai rămânea nimic în mijlocul strâmtorării şi necazului în care te va aduce vrăjmaşul tău în toate cetăţile tale. Femeia cea mai gingaşă şi cea mai miloasă dintre voi, care,*

de gingaşă şi miloasă ce era, nu ştia cum să calce mai uşor cu piciorul pe pământ, va privi fără *milă pe bărbatul care se odihneşte la sânul ei, pe fiul şi pe fiica ei*: *nu le va da nimic din pieliţa noului născut, pieliţă ieşită dintre picioarele ei şi din copiii pe care-i va naşte, căci ducând lipsă de toate îi va mânca în ascuns, din pricina necazului şi strâmtorării în care te va aduce vrăjmaşul tău în cetăţile tale. Dacă nu vei păzi şi nu vei împlini toate cuvintele legii acesteia, scrise în cartea aceasta, dacă nu te vei teme de acest Nume slăvit şi înfricoşat, adică de Domnul, Dumnezeul tău*". (*Deuteronom, 28.53 – 58*) [184]

Aceste lucruri s-au împlinit sute de ani mai târziu, pe vremea împăratului lui Israel, loram, un împărat stricat şi rău, când evreii au fost împresuraţi de sirieni. Cartea biblică *2 Regi*, relatează la cap. 6.26 – 29 că în timpul asediului sirian au venit la împărat două femei şi una i-a zis „*Femeia aceea mi-a zis*: *dă-mipefiul tău să-l mâncăm astăzi şi mâine vom mânca pe fiul meu. „Noi am fiert pe fiul meu şi l-am mâncat. Şi în ziua următoare l-am zis*: „*Dă-mi pe fiul tău să-l mâncăm. Dar ea a ascuns pe fiul ei*"[185]

În faţa acestor realităţi, tratamentul animalic la care erau supuşi deţinuţii nu mai este de neînţeles, deşi era îmbibat de o ură şi o sălbăticie care nu se întâlnesc nici la cele mai feroce animale de pradă. Dacă părăsirea lui Dumnezeu şi înlocuirea Lui cu materia şi creaţia au dus în poporul evreu la tragedii ca aceea menţionată mai sus, nu este de mirare că ideologiile ateiste au dat naştere sistemelor totalitare şi unor exponenţi aflaţi în zona subumană, la limita patologicului. Aceste ideologii fac ca indivizii să se transforme în „mase populare". Aceste mase au strivit individul şi individualul creator de valori, anihilând fiinţa umană. Dar, deşi unele idei care au stat la baza reeducării îşi au originea în filosofia şi psihologia behavioristă, ele nu s-au putut aplica decât în cadrul unor

184 ****** Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, p.224

185 Ibidem, p. 395

sisteme totalitare. Acestea au promovat indivizi terorizaţi şi mutilaţi de ideologie, ceea ce dovedeşte că sistemul totalitar a creat omul-monstru, şi nu conducătorii răi au compromis un sistem care ar fi putut să fie bun.

Prin urmare, aşa cum arată Alin Gavreliuc în lucrarea *Psihologia socială şi dinamica personalităţii*, *„exigenţele morale sunt funcţionale pentru cei mai mulţi dintre oameni, atâta vreme cât putem percepe umanul în celălalt. Iar când semenul din faţa noastră este transformat într-o ficţiune ontologicătendinţă deseori cultivată de delirurile ideologice, care imaginează un portret stereotip denaturat al celuilalt, metamorfozat într-un adevărat bestiar hrănit cu ură –, atunci nu mai rămâne, cel mai adesea, decât ultimul pas la îndemână*: *strivirea sa. Care este însă cât se poate de reală. „20S*[186]

Cap. III REPREZENTĂRILE SOCIALE. MEMORIA SOCIALĂ

Reprezentarea socială este bogat tratată în literatura de specialitate şi are o importanţă mult mai mare decât i se poate acorda în cele câteva rânduri ale capitolului de faţă. Ea însăşi este numită *„obiect de studiu, obiect dotat cu o realitate proprie neîmprumutată de la alte ştiinţe, capabilă deci să se constituie într-un punct solid pe care să se sprijine dezvoltarea psihologiei sociale.”*[187] Ea poate constitui subiectul unei cercetări separate legată de spaţiul concentraţionar, de aceea, în prezenta lucrare vom încerca să prezentăm câteva din multiplele definiri ale reprezentărilor sociale şi modul cum suferinţele victimelor regimului concentraţionar au intrat sau nu în mentalul colectiv, modul cum lupta deţinuţilor politici pentru apărarea unor idealuri şi a demnităţii umane se mai poate regăsi sau nu în reprezentările sociale contemporane şi modul cum memoria socială legată de Gulagul românesc şi de lupta anticomunistă mai este o parte a identităţii

186 Alin Gavreliuc- Op.cit., p. 348

187 Willem Doise, Augusto Palmonari, Caracteristici ale reprezentărilor sociale, în A. Neculau (coord)- Op. cit., p.24

noastre naţionale.

În limbaj comun, reprezentările sociale sunt un set de credinţe şi valori intrate în mentalul colectiv de-a lungul timpului, însuşite afectiv de acea comunitate. Valorile însuşite prin reprezentările sociale sunt concretizate în evenimente, persoane, credinţe, mituri, care conferă o identitate proprie acelei comunităţi. Aceste reprezentări se ancorează în viaţa şi mentalul colectiv şi sunt constituite de noduri, adică valori puternice însuşite de toţi membrii comunităţii (ex. patriotism, credinţa în Dumnezeu, tradiţii comune, etc.) şi care conferă acesteia o coeziune deosebită.

Reprezentările sociale sunt centrul de interes al psihologiei sociale nu de multă vreme, din 1961, când S. Moscovici a actualizat conceptul de *reprezentare colectivă* al lui Dürkheim, elaborat în 1896. Potrivit acestuia din urmă, reprezentările sociale erau asociate cu mentalul colectiv, care cumula imagini mentale proprii realităţii sociale ce garantau consensul grupului şi identitatea comunitară.[188] Aceste reprezentări sunt concepute ca o sumă de stări sufleteşti şi credinţe, care dau viaţă unor tradiţii, rituri şi instituţii cu ajutorul cărora grupurile sociale îşi ordonează realitatea psihosocială şi îşi descifrează această realitate printr-un cod propriu modelului cultural asumat.

Alin Gavreliuc arată că acest model depăşeşte limitele behavioriste statice, construite pe binomul stimul-răspuns (S-R) prin integrarea subiectului (O) în acest binom, ca mediator între stimul şi răspuns, paradigma devenind S-O-R, iar Moscovici merge mai departe şi arată că subiectul, cu structurile mentale şi reprezentările sale nu doar reflectă, ci are şi rol creator, influenţând atât stimulul cât şi răspunsul prin construcţii individuale şi colective, într-o nouă paradigmă (O-S-O-R) subiect-stimul-subiect-răspuns. Cu alte cuvinte, individul nu doar reacţionează la stimulii sociali, ci el însuşi este generator

188 Alin Gavreliuc- Op. cit., p. 414

de Stimuli, adică participă activ şi influenţează acest mecanism psihosocial.

Pentru Moscovici *„reprezentarea socială este un sistem de valori, de noţiuni şi de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social (…), un instrument de orientare a percepţiei situaţiei”* (*Moscovici, 1961*) [189], *iar* Adrian Neculau le numeşte *„producţii simbolice care reglează comportamentul social, inven*tează *norme, creează ideologii, coduri de lectură şi strategii comportamentale. „* [190]

Reprezentările sociale sunt o componentă intrinsecă a universului individual al fiecăruia şi există sub formă de idei, concepte, sentimente colective sau emoţii fixate social. Ele pendulează între cognitiv şi afectiv, între rigoare şi aproximaţie, sunt când de partea ştiinţificului, când de cea a imaginarului, se suprapun peste conştiinţa individuală, fiind diferite de aceasta, deoarece indivizii le produc în interacţiuni umane, în grupuri sociale.[191] Ele sunt astfel mobile în viaţa comunităţilor, schimbătoare, se combină sau se resping, se modifică în timp, unele apar şi altele dispar, având rolul de a ghida acţiunile prin orientarea relaţiilor sociale (Abric) [192] [193]sau fiind, potrivit lui Doise, *„principii generatoare de luări de poziţie”*, având un rol însemnat în menţinerea raporturilor sociale.275 Reprezentările nu sunt cuantificabile cum sunt atitudinile şi nici măsurabile ca opiniile.

Rememorarea universului Gulagului şi a rezistenţei la tăvălugul comunist al deţinuţilor politici, ne introduc astfel într-o lume a practicilor culturale şi a credinţelor religioase care trebuiau apărate, şi apelează la reguli sau

189 Ibidem, p. 416

190 Adrian Neculau- Reprezentările sociale- dezvoltări actuale, în Adrian Neculau (coord)- Op. cit., p.34

191 Willem Doise, Augusto Palmonari- Caracteristici ale reprezentărilor sociale, în Adrian Neculau- Op. Cit., p.24

192 Cornelia Rada, Bianca Bogdana Peltea- Op. Cit,p.9%

193 Willem Doise, Augusto Palmonari, în Adrian Neculau (coord)- Op. cit., p.23-34

norme sau chiar mituri ale unei populaţii care îşi întemeia pe ele relaţiile interpersonale. Ori, tocmai din această lumeâşi trag sevele reprezentările sociale, din imaginatul cotidian, prin sesizarea aspectelor vieţii de zi cu zi care reprezintă de fapt o viziune asupra lumii. Această rememorare se face cu ajutorul istoriei orale care ne dă cheia interpretării mecanismelor de funcţionare a memoriei de grup.

Psihosociologii arată (aşa cum precizam în capitolul anterior) că memoria şi identitatea sunt construcţii sociale şi stipulează că nu există contradicţie între memoria individuală şi cea colectivă, între identitatea personală şi cea colectivă, care de fapt se întrepătrund într-o adevărată reţea cu noduri foarte solicitate. De exemplu, identitatea etnică sau religioasă este doar o formă particulară de identitate socială, de apartenenţă la un grup care se autodefineşte prin raportare la alt grup, ingroup-ul fiind grupul de apartenenţă, iar out-group-ul fiind reprezentantul lui „celălalt”[194]. În acest context, identitatea şi memoria sunt două concepte strâns legate, iar uitarea este o vinovăţie şi echivalează cu pierderea identităţii.

Lupta cu uitarea proprie, cu uitarea şi indiferenţa celor din jur este superb descrisă de Lena Constante: *„Să povesteşti zi de zi, oră de oră, viaţa de închisoare, e cu neputinţă. Poate chiar plicticos pentru cititor. Zece pagini pentru douăzeci de zile de tortură este şi aşa prea mult. Doisprezece ani mai târziu eram liberă. Vedeam tot felul de oameni. Oamenii aceia ştiau că tocmai ieşeam din închisoare. Nici măcar unul nu a avut răbdareasau curajulsă mă asculte mai îndelung. Aveau cu toţii aceeaşi „apărare” pentru a mă întrerupe. Mila lor! Mila lor ipocrită. Pentru a-mi astupa gura pretindeau, pe rând, că aceste amintiri mi-ar fi dăunătoare. „Trebuie să uiţi „era una din frazele lor tip. Nimeni nu voia să se încarce nici măcar cu una din amintirile mele. Ea ar fi putut să*

194 Alin Gavreliuc- Op., cit. p. 404

dăuneze importantului mecanism al bunei lor digestii. A doua frază era de un egoism făţiş. „Voi, de o parte a gratiilor, noi, de cealaltă, eram atunci cu toţii la închisoare. „Nu aveai ce răspunde. La asemenea cuvinte, răspunsul amuţeşte. „[195]

Foarte sugestive pentru abordarea prezentată sunt mărturiile deportaţilor în Bărăgan, un grup distinct, a cărui istorie orală este autoritatea care ordonează şi defineşte realitatea. În mărturiile lor se poate observa cum se realizează trecerea de la memoria individuală la memoria colectivă. Bănăţenii deportaţi au subliniat rolul acelui eveniment limită, care apare în toate mărturiile-*Rusalii 51* şi, aşa cum arată Smaranda Vultur în cercetarea sa despre aceste comunităţi, rememorarea vieţii şi a tragediei trăite în Bărăgan devenea recuperatoarea identităţii acestor grupuri umane pe care regimul comunist căuta să le anihileze, iar povestirea îi transforma în eroi care au reuşit să se ridice deasupra nedreptăţilor şi încercărilor vieţii. Cei care odinioară au fost fruntea satului, au putut să recreeze o lume din nimic în ţinutul neprimitor al Bărăganului, sprijinindu-se pe memorie ca pe un reazem pentru recuperarea identităţii regăsită măcar în copiii care *„s-au realizat”* dacă *„nouă ne-au luat totul”*.

Uitarea şi nepăsarea celor din jur, autorităţi şi societate, sunt învinse prin amintiri, care remodelează prezentul în lumina trecutului,[196] iar povestea vieţii dezvăluită prin activarea memoriei vindecă de fantasmele trecutului care bântuie amintirea şi tămăduieşte totodată suferinţa unei identităţi care nu vrea să se piardă. Aşa este şi hotărârea de neuitare luată de pr. Dimitrie Bej an la părăsirea satului în care a locuit cu D.O.: *„Satul părăsit a rămas pe Dunăre, pustiu şi nelocuit. Căsuţele de lut, acoperite cu papură, vor fi cuprinse de vânturi şi măcinate de ploi. Pereţii vor cădea, rând pe rând, şi peste un an sau*

195 Lena Constante- Op.cit, p.83-84

196 Smaranda Vultur- Istorie trăită. Istorie povestită., Ed. Amarcord, Timișoara, 1997, p.25

doi va trece tractorul, nivelând şi brăzdând pentru grâul ce va trebui să rodească din lacrimile şi obida noastră. Şi totuşi satul blestemat a fost prielnic pentru noi. Pentru dragostea cu care am trăit noi aici, nul blestemăm şi nu-l putem uita. Peste ani de zile, dacă vrerile ne vor purta într-acolo, vom căuta urmele orelor de creştinească trăire, în care ne-am îmbăiat aici. Iar satul blestemat – de ceilalţiva primi binecuvântările noastre recunoscătoare căci ne-a dat nouă adăpost şi linişte. Pe deasupra ne-a dat minunile de frumuseţi ale Dunării cu apele şi cu luncile ei. Bărăganul cu grânele şi nemărginirile sale. Peste satul părăsit mergeau, spre sud, cârdurile de cocori. Aici rămân prezente orele noastre, gândurile noastre, dulcile noastre amintiri. Ne vom întoarce într-un an de odihnă plăcută, să bem din apa amintirilor pentru împrospătare. Pentru viaţa cea adevărată! *La revedere, sat părăsit*! „[197][198]

Memoria socială sprijinită pe mărturisire, este văzută de Andrei-Vlad Fişcă chiar ca un scop esenţial al omului: *„Mărturisirea, ca probă a adevărului, se aşază între cele mai nobile acţiuni ale fiinţei umane, fiind dovedirea scopului omului. Lupta pentru punerea în vedere a adevărului este o caracteristică a omului în sine, situându-se deasupra diferenţelor de clasă socială, politică, de statut cultural sau religios. „22°*

Reprezentarea socială este un proces de transformare a unei realităţi sociale într-un obiect mental şi se raportează la o structură imaginară ce se alcătuieşte în timp. Ea presupune realităţi împărtăşite, care se constituie în achiziţii naturale, circumscrise unei concepţii despre lume, pe care ne-o însuşim în timpul integrării noastre în comunitate. Aceste construcţii mentale stau la baza formării comportamentelor şi direcţionează comunicarea socială.

197 Dimitrie Bejan- Op.cit., p.218

198 Andrei-Vlad Fișcă- Părintele Ioan Iovan Mărturisitorul dintre revelație și înșelare, sfințenie și controversă, în Dragoș Boicu (editor)- La limita rezistenței, un martirologiu alternativ, Ed. Agnos, Sibiu, 2017, p. 55

În cadrul reprezentărilor sociale au loc două procese de bază, potrivit lui Moscovici: Obiectivarea şi Ancorarea.

Obiectivarea este procesul prin care ceea ce este abstract şi simbolic este înzestrat cu valoare concretă. De exemplu, conceptul de anticomunism sau luptă anticomunistă este reprezentat de luptătorii din munţi şi de cei care au rezistat reeducării în temniţele comuniste. Ei sunt imaginea care reprezintă şi desluşește semnificaţia simbolului. În acest sens, reprezentările sociale sunt ca o monedă cu două feţe, imaginea şi semnificaţia ei, fiecărui sens corespunzându-i o imagine.[199] Când elementele figurative devin elemente ale realităţii, adică devin concrete, are loc naturalizarea reprezentărilor[200], iar nucleul (sau nodul) figurativ (sau schema figurativă) devine un „patrimoniu comun", prin transferul de la un grup restrâns la mulţime, altfel spus, devine „proprietatea mulţimilor", având o putere de penetrare mult sporită[201].

Reprezentarea socială este deci un intermediar între concept, care este intelectual, şi percepţie, care este senzorială.

Nodul central, sau nucleul, este miezul intern al reprezentării sociale, la care se adaugă elementele periferice. Nodul se ancorează în memoria colectivă prin aceea că prezervă evenimentele esenţiale şi reflecţiile identitare, dând stabilitate reprezentării şi având o mare rezistenţă la schimbare. El este determinat de condiţiile istorice, sociale şi ideologice şi este amprentat de memoria colectivă şi de sistemul de norme al grupului. Nodul asigură consensul membrilor grupului, prin aceea că reprezentările sunt împărtăşite de tot colectivul.

Nodurile asociază şi conectează un număr mai mare de atitudini, un caz particular de nod fiind cel care face apel la noţiuni cu mare încărcătură afectivă şi mai puţin logice. Aceste obiecte, în care afectivul este preponderant

199 Alin Gavreliuc- Op.cit., p.416-418

200 Cornelia Rada, etc.-Op.cit., p.102

201 Ibidem, p. 103; Alin Gavreliuc-Wem, p.417-418

faţă de cognitiv, au fost denumite cu conceptul de nexus de către Roquette, care a explicat astfel anumite comportamente de masă. El le-a definit ca *„noduri afective, prelogice, comune unui mare număr de indivizi”*, noduri numite de Rafael Pedy Wolter *„obiecte caracterizate printr-o valenţă afectivă puternică şi un nivel de cunoaştere scăzut. „*[202]

S-a constatat, prin ilustraţii empirice, că Nexusurile sunt puternic împărtăşite de o comunitate, având un pronunţat caracter colectiv, motiv pentru care realizează la un moment dat anularea diferenţelor dintre grupuri sau chiar inter-grupuri. Ele se exprimă prin expresii singulare, termeni cheie, ireductibili, care nu pot fi definiţi altfel, de exemplu *patrie*, care se activează în momentele de criză, eleţmân ci mai degrabă de un imaginar social decât de o elaborare a realului. Emoţia şi afectele aduse în discuţie de nexus nu sunt cele obişnuite, ci se referă la acceptarea sau respingerea irezistibilă faţă de obiectul nexus-ului, care ia adesea forma unei „etichete” cum ar fi „fascist”.[203] Activarea acestor nexus-uri devine adesea o ameninţare, prin capacitatea lor de a cataliza mulţimile, sub impulsul unor emoţii violente. Puterea de influenţă pe care o au le conferă o dimensiune ideologică şi confirmă caracterul lor prelogic.

Aceste clişee utilizate nediferenţiat de comunişti au dat naştere limbii de lemn şi s-au imprimat în mentalul colectiv, fapt vizibil după 1989 când demonstranţii din Piaţa Universităţii erau etichetaţi drept fascişti, huligani sau dintre cei care „vor să vândă ţara”. Spre deosebire de nexus, care maschează diferenţele inter şi intra-group, Moscovici arată că reprezentările sociale se realizează într-o populaţie omogenă în raport cu un obiect şi au rol diferenţiator pentru diversele grupuri sociale, în funcţie de poziţia pe care aceste grupuri o are faţă de obiectul din

202 Rafael Pecly Wolter, în Michel-Louis Roquette- Gândirea socială, ed. Polirom, Iași, 2010, p.91

203 Ibidem, p.92-93

mediul înconjurător, având astfel rolul unui „vector identitar”[204]. Acest scurt excurs în teoria nexus-ului considerăm că este de folos pentru a nu cădea în capcana unui fals consens social şi a unei false identităţi sociale.

Ancorarea realizează astfel integrarea în universul nostru cognitiv a ceea ce nu ne este familiar, apoi se realizează interpretarea şi crearea de semnificaţii şi se integrează această semnificaţie în propria noastră istorie, adică la totalul categoriilor deţinute de individ sau grup se adaugă categorii noi, informaţii noi. Doise şi Palmonari definesc ancorarea ca *„a pune un obiect nou într-un cadru de referinţă bine cunoscut pentru a-l putea interpreta „*[205]

Ancorarea reprezentării sociale la realitatea de moment constituie sistemul periferic al reprezentării. Acest sistem periferic este ca o interfaţă între nodul central şi realitatea de moment, situaţia concretă în care se elaborează reprezentarea; el exprimă prezentul, experienţa membrilor grupului.

Aceste procese explică felul cum ideologia comunistă a devenit parte din transformarea reprezentării sociale din România. Conceptele de fericire socială, prosperitate, egalitate şi dreptate socială promovate de ideologia comunistă au fost factori propagandistici care, alături de metodele represive, au impus cu timpul o nouă reprezentare socială, chiar dacă atunci când aceste concepte sau elemente figurative au devenit realitate ele arătau cu totul diferit de modelul teoretic, adică fericirea socială era de fapt teroare şi supraveghere permanentă, prosperitatea era o sărăcie cruntă iar egalitatea şi dreptatea socială erau înlocuite de domnia nomenclaturii comuniste, a corupţiei şi minciunii. Actorii sociali care aveau o altă bază ideologică comună şi care nu s-au conformat, nepermiţând ancorarea noilor reprezentări sociale comuniste la realităţile de moment, au fost eliminaţi prin arestare şi exterminare în temniţele

204 Ibidem, p.118

205 W. Doise, A. Palmonari- Op. cit., p.28

comuniste şi lagărele de muncă. Restul populaţiei a fost convinsă, fie de teamă, fie datorită unor succese ale regimului, să accepte ancorarea în mentalul lor a unui nou nod central cu motivaţia că *„datorită circumstanţelor fac ceva neobişnuit dar am motive serioase pentru asta. „*[206]

Astfel are loc transferul prezentat mai sus, de la un grup restrâns la mulţimi, a nucleului comun aparţinând unui mic grup de oameni veniţi să instaureze comunismul. Elementele figurative proclamate de ideologia comunistă devin concrete şi are loc naturalizarea unei noi reprezentări sociale care cu timpul devine un bun al maselor, cu o mare putere de penetrare şi foarte rezistentă la schimbări. Chiar dacă în discursul comunist apar scheme stranii, ce aduc ceva străin de valorile care constituie nucleul sau nodul existent, indivizii caută, sub presiune şi teroare, motive care să le raţionalizeze comportamentul. În aceste condiţii, fostul nod central, cu încrederea în valori, în Dumnezeu, în muncă şi onoare, serveşte chiar la constituirea unei noi reprezentări sociale.

Aceste transformări au loc pentru că individul nu este conştient de forţele sociale care acţionează şi dau naştere reprezentărilor, el doar adoptă atitudini care i s-au impus ca normă prin aceste reprezentări, ca model de viaţă, legitimând interesele grupului. Reprezentarea socială este o componentă a discursului ideologic iar individul şi-o însuşeşte şi o transmite ca şi cum ar fi un bun propriu. Ideologia este un *„filtru cognitiv>”* prin care indivizii tratează informaţia despre ceilalţi, filtru care reprezintă o teorie despre om.[207]

Acelaşi lucru, la scară mult redusă, se petrece şi cu lupta anticomunistă a deţinuţilor politici şi a disidenţilor. Lucrările memorialistice propun un nou proiect colectiv, la care să adere eul cât mai multor subiecţi şi pe care să se construiască identitatea acestora. Diferenţa este dată de

206 Adrian Neculau- Reprezentările sociale- Dezvoltări actuale, în Adrian Neculau, Op. Cit, p.34-52

207 Cornelia Rada, etc.- Op. Cit., p.106

faptul că lucrările memorialistice se rezumă la ceea ce cercetătorii au numit difuzare şi propagare, iar ideologia comunistă operează cu propagandă. Difuzarea presupune comunicare cu scop informativ, ceea ce se adresează opiniilor, iar propagarea acţionează la nivelul atitudinilor. Am văzut că opiniile sunt foarte uşor de modificat iar atitudinea, când este valorizată şi accesibilă conştiinţei este mai greu de modificat dacă dă naştere la comportamente. Propagarea presupune transferul unei credinţe la nivelul receptorilor (a adepţilor), credinţă bazată pe o viziune asupra lumii, dar nu este exclusivă şi nu presupune eliminarea grupului advers, aşa cum face propaganda, ci doar educă un set de răspunsuri la căutările indivizilor.

Propaganda, care beneficiază şi de un aparat, *„alimentează viziuni conflictuale asupra lumii propuse de sursă şi de o grupare adversă, refuză o optică alternativă şi sfârşește în conturarea unui stereotip depreciativ. Pe această cale se produce o simplificare a realităţii, se reduce complexitatea şi diversitatea fenomenului la doar câţiva stimuli bine precizaţi, reacţia este practic instantanee, inconştientă şi conduce la respingerea grupului advers. Acest tip de raportare popularizată se insinuează în structura mentală a grupului receptor prin repetiţie obsesivă şi conduce la stilizare, evacuarea ambiguităţii, eliminarea nuanţelor, ajungându-se până la formularea sloganului denigrator prin propagarea extremă a stereotipului judecăţii. „*[208]

Astfel, vedem cum raporturile sociale se modifică în funcţie de raporturile de comunicare.

Un alt factor care poate modifica transformarea reprezentării este gradul de participare a individului la evenimentul menit să producă transformarea. Pentru ca modelul de rezistenţă la totalitarism şi de luptă anticomunistă propus de literatura memorialistică să fie asumat, trebuie ca subiecţii şi grupurile să fie implicaţi în

208 Alin Gavreliuc- Op. cit, p.417

evenimente menite să modifice circumstanţele externe şi condiţia existenţei acestora, schimbarea practicilor obişnuite, preluarea altor practici, activarea unor noi scheme cognitive şi modificarea şi reorganizarea câmpului reprezentaţional. Cum dezvăluirile victimelor represiunii şi apariţia lucrărilor de memorialistică a detenţiei nu beneficiază de un interes de natură să producă astfel de modificări, este de aşteptat ca reprezentările sociale să nu se modifice în această direcţie, mai ales în condiţiile în care propagarea acestor memorii, chiar atunci când este făcută, nu este de natură să penetreze medii sociale ample. Astfel, întoarcerea la valorile promovate de luptătorii anticomunişti este tot mai puţin probabilă. Reprezentarea socială ce se degajă din literatura detenţiei, bazată pe credinţa în Dumnezeu, pe probitate morală, omenie, se pare că nu este destul de puternică pentru a îndepărta ideologia marxistă prezentă în mentalul şi practicile indivizilor, ale grupurilor şi instituţiilor şi de producere a unei asanări morale a societăţii româneşti. În acest context este justificată întrebarea pe care şi-o punea Ciprian Voicilă, în prefaţa cărţii-*Martirii sunt printre noi*: *„dar vor rodi cuvintele martirilor şi eroilor neamului românesc în pământul inimii noastre*? *Nu se dovedeşte inima noastră de multe ori, de prea multe ori, pământ sterp*? *Nu va fi sufocată sămânţa cuvântului, primit de la ei, de grijile egoiste ale vieţii*? *„*[209]

În societatea post decembristă, tot mai mulţi analişti constată o degradare a valorilor, o prăbuşire a coeziunii sociale, o creştere a corupţiei şi chiar tendinţe totalitare în lupta pentru acapararea puterii. Fracturarea societăţii, discursul urii care câştigă teren, dezbinarea la toate nivelele, parcă îndreptăţesc şi confirmă temerile lui S. Moscovici care clasifică evenimentele ultimelor decenii ca fiind *„atât de surprinzătoare încât înclinăm să credem că ele se derulează în întregime în afara sferei raţionalului şi*

209 Marius Vișovan- Martirii sunt printre noi, Ed. Evdokimos, București, Fundația Prof. George Mânu, 2016

se datorează intervenţiei unei puteri magice. Aş plasa printre ele unul care ne este extrem de familiar: uşurinţa cu care sunt manipulate şi dirijate ideile, limbajul şi comportamentul unui individ sau ale unui grup; promptitudinea cu care oamenii aderă, parcă în stare de hipnoză, la concepţii care, cu numai o zi înainte, le erau cu totul străine. Expresii precum „puterea mass-media", „tirania cuvintelor", care servesc la a-l traduce, au devenit curente. Ele semnalează forţe a căror putere pare să ne depăşească şi ne fac să presimţim ameninţarea mereu prezentă pentru noi toţi, care riscăm să devenim împotriva voinţei noastre, mai devreme sau mai târziu, jucăria acestor forţe".

Reprezentarea socială, la nivelul structurii sale, potrivit lui Fischer (1987), facilitează procesul de remodelare a realităţii şi recreează această realitate prin interiorizarea modelelor culturale şi ideologice. Care mai sunt însă aceste modele astăzi? Care mai sunt imaginile sau simbolurile care să conteze şi să dea reprezentării sociale un conţinut valoric cât mai bogat? Sunt foarte actuale întrebările pe care şi le punea Ioan Ianolide în anii '80: „Ce *sunt omul şi omenirea în faţa civilizaţiei moderne*? *Ce s-a petrecut înăuntrul omului prin civilizaţia materialist-ateistă*? *Dar societatea, unde a ajuns*? *Către ce merge*? *Ce legi ne conduc*? *Ce valori avem*? *Ce criterii ne-au rămas spre a ne salva*? „[210]Poate la unele dintre aceste întrebări vor putea răspunde atât psihosociologii, dar şi de ce nu? – chiar publicul larg, printr-o mai atentă valorizare şi interiorizare a experienţelor trăite de cei care au dat piept cu ororile comunismului în Gulagul românesc, printr-o mai mare promovare a literaturii de detenţie. Este adevărat că acest lucru nu se poate produce instantaneu, deoarece reprezentările sociale nu se raportează la o percepţie imediată, doar la un segment de realitate, ci la o structură imaginară ce se construieşte în timp, ceea ce ajunge să devină modul în care individul şi grupurile îşi

210 Ioan Ianolide- Op. cit., p. 175

simbolizează şi îşi exprimă realitatea lor proprie. Foarte important în acest sens este memoria colectivă, memoria socială care, potrivit lui Moscovici, stochează şi activează, clasifică imagini şi stereotipuri pe care le infiltrează tuturor nou veniţilor în societate.[211]

Din acest punct de vedere nu trebuie să ne iluzionăm că vom putea rămâne în afara unor reprezentări sociale, deoarece acestea sunt prescriptive şi *„ni se impun cu o forţă irezistibilă, atât în ceea ce priveşte structura prezentă, cât şi tradiţia care decretează ce ar trebui să gândim*. „[212]înţelegem astfel că reprezentările îi apropie pe indivizi şi le conferă o identitate comună prin legăturile stabilite, prin amintirile şi imaginile comune, deoarece conţin o coerenţă a argumentelor şi o integritate a normelor grupului care dau discursului raţionalitate şi sens. Prin ancorarea lor în social, reprezentările menţin identitatea şi echilibrul colectiv. Desigur, ele nu se pot aşeza pe un loc gol, ci se sedimentează pe mentalităţi sau credinţe care au devenit deja repere, idei-forţă, şi reprezintă reflecţii cu privire la conţinuturi deja elaborate. Aceste conţinuturi primare, reperele înrădăcinate în mentalul social şi păstrate de memoria colectivă, au fost numite în literatura de specialitate themata. Conceptul, introdus de Holton, desemnează şi descrie interiorul unei anumite culturi, iar potrivit lui Moscovici, themata redă capacitatea reprezentărilor sociale de a face legătura între viziunea generală şi raporturile sociale.[213] Aceasta arată că omul poate să selecteze un spaţiu personal care, îmbogăţit cu experienţele şi cunoştinţele comune, remodelează ideile şi reprezentările primite, dându-i posibilitatea să aibă un discurs social dinamic. Această themata este un antediscurs, un reper axiologic care are rolul de principiu primordial ce va da consistenţă şi putere de convingere discursului.

211 Adrian Neculau, în Adrian Neculau (coord)-Cțp. cit, p.37
212 Ibidem
213 Ibidem, p.38

Iată de ce, consolidarea thematei este deosebit de importantă în generaţiile actuale, prin fortificarea unor concepte-imagine valorice, între care am putea număra şi mărturiile supravieţuitorilor din temniţele comuniste, pe cei care, în mijlocul terorii au reuşit, prin atitudinea şi modul lor de a rezista tăvălugului comunist, să dea conţinut unor concepte cum ar fi credinţă, demnitate, omenie, curaj, altruism, spirit de sacrificiu. Experienţele carcerale ale acestor oameni au legitimat discursul lor, iar lupta şi suferinţele lor pot şi trebuie să devină o „cheie" în care să citim discursurile actuale, o themata pentru actuala generaţie, themata prin care să se traseze graniţe clare între domenii cunoscute şi acceptate, care să devină adevăruri şi valori comune în jurul cărora să se structureze societatea şi coeziunea socială de mâine.

Chiar dacă literatura memorialistică a spaţiului concentraţionar românesc nu este situată la cotele de popularitate cu care operează sondajele, preferăm să reiterăm consideraţiile mai degrabă optimiste ale lui S. Moscovici care, prezentând cazul lui Soljeniţîn în Apendicele lucrării sale, *Influenţă socială şi schimbare socială*, afirma că acesta este unul din cazurile rare de creatori de arhetipuri, care *„spun povestea unui timp pentru toate timpurile, iar amprenta lor rămâne definitivă. Soljeniţîn este unul dintre aceşti creatori, căci Gulagul este un arhetip al istoriei noastre contemporane*. „[214]Din această prezentare se desprinde faptul că disidenta lui Soljeniţîn, dincolo de caracterul ei oarecum spectaculos, are în spate un mod de viaţă care trebuie cunoscut, deoarece modul său de viaţă şi faptele sale de zi cu zi explică puterea sa de a se opune unui regim nivelator şi distrugător de conştiinţe. Extrapolând, putem înţelege lupta anticomunistă a deţinuţilor politici români, cunoscând modul lor de viaţă dinainte de încarcerare, cel pe care se sprijină rezistenţa lor la tăvălugul marxist şi ateist, mod de viaţă care este asemeni acelui

214 Serge Moscovici- Influență socială și schimbare socială, p.288- 289

conceptimagine ce premerge propriul discurs, acea idee-sursă care dă valoare conceptului şi face, aşa cum am menţionat mai sus, ca discursul să fie convingător. La acest mod de viaţă simplu suntem chemaţi să ne întoarcem pentru a putea recrea memoria colectivă şi a reface legătura pierdută dintre intenţii şi discurs, dintre gândire şi acţiune, dintre informaţie şi semnificaţie.

CONCLUZII

Din cercetarea surselor bibliografice cu mărturiile deţinuţilor politici, precum şi a lucrărilor de psihologie socială rezultă că spaţiul carceral, cu grupurile sociale existente acolo, modifică substanţial psihologia individuală, iar relaţiile individ-grup, grup-individ şi grup-grup sunt şi ele marcate de particularităţi specifice. Se constată însă că toate influenţele sociale care au loc se înscriu pe linia unor cercetări de specialitate şi se pot încadra în teoriile psihosociale existente, desigur cu modificările, adăugirile sau nuanţările determinate de mediul carceral.

Am realizat o scurtă analiză a profilului victimei regimului de detenţie, precum şi a profilului torţionarului. Desigur, acest excurs în universul interior al celor două categorii umane principale existente în temniţele comuniste este departe de a epuiza această temă extrem de vastă.

La nivelul individual al victimei, am văzut că spaţiul de detenţie, tratamentul inuman, torturile cumplite la care erau supuşi deţinuţii, chinurile cauzate de condiţiile extremefoame, frig precum şi umilinţele nesfârşite şi teroarea continuă, exercită presiuni uriaşe asupra eului individual şi au tendinţa să rescrie schemele de sine existente la nivelul său. Se dă o luptă acerbă pentru ca eul să nu-şi piardă individualitatea şi să nu-i fie pulverizate valorile într-un neant ontologic. În lupta aceasta, un rol extrem de important în sprijinul deţinutului îl au reprezentările sale despre lume şi modul cum sunt alcătuite schemele de sine care determină această viziune,

ştiut fiind că, potrivit lui Kurt Lewin, acestea determină comportamentul.

Se constată că cel mai bine au rezistat la mediul de detenţie cei care au avut un univers interior clădit pe valorile credinţei în Dumnezeu, ale dragostei de oameni, de ţară şi pentru care curajul, demnitatea, cinstea, altruismul erau componente esenţiale ale structurilor lor cognitive. Aceştia erau cel mai greu de înfrânt, din rândurile lor foarte greu sau deloc se puteau recruta delatori sau viitori torţionari. Aici avem grupul aşa-zis al misticilor, cu Valeriu Gafencu, Virgil Maxim, Anghel Papacioc, Radu Gyr, Ioan Ianolide, Nicu Steinhardt, Marin Naidim, Richard Wurmbrandt şi alţii. Totodată, cei care se sprijineau pe valori intelectuale şi o cultură bogată, aveau un puternic reazem psihologic care le dădea resurse să nu-şi piardă omenia, cum ar fi Lena Constante, Nicolae Mărgineanu, Constantin Florin Pavlovici şi alţii.

Aceste valori, care alcătuiesc schemele de sine, le dădeau posibilitatea deţinuţilor să se refugieze într-un univers interior care adesea s-a dovedit a fi inexpugnabil. De menţionat sunt multele cazuri de anonimi care au rezistat şi care reprezintă poate cea mai largă categorie, aceasta fiind reprezentată cu cinste de memoriile sau mărturiile orale consemnate de diverşi cercetători şi care arată cum oameni simpli, fără multă pregătire, s-au dovedit a fi, datorită acestor valori, adversari de temut ai regimului opresiv. Dintre aceştia menţionăm pe Aniţa Nandriş-Cudia şi pe protagoniştii volumului de mărturii *să nu ne răzbunaţi*, realizat de monahul Moise, de la Mănăstirea Oaşa.

În cazul torţionarului, se constată în majoritatea cazurilor absenţa acestor valori, iar acolo unde se regăsesc valori intelectuale, acestea sunt pervertite datorită absenţei celor morale, aşa cum este cazul anchetatorului lui Constantin Noica. În general, torţionarii erau selectaţi din categoria oamenilor inculţi dar cu pretenţii, frustraţi şi invidioşi pe munca şi realizările celorlalţi, din rândul

oportuniştilor, ale căror reprezentări despre lume erau minime şi se rezumau la spectrul biologic, aceştia putând coborî sub nivelul uman fără multe procese de conştiinţă.

Mediul concentraţionar este şi el un factor decisiv de influenţă, atât psihologică, dar şi psihosocială, fie că este constituit din celulele sordide ale temniţei, fie din spaţiile imense şi deprimante ale Bărăganului sau Siberiei sau din mediul social existent aici. Acestea determină presiuni psihologice care îşi pun amprenta pe relaţiile sociale existente, aspect pe care l-am analizat în capitolul rezervat grupurilor sociale. Grupurile reliefate sunt încadrate simbolic şi oarecum generalizant, dacă nu simplist, în supravieţuitori, înfrânţi ori resemnaţi şi trădători sau turnători, dar fiecare caz este unic în felul lui şi, desigur, are particularităţile sale care nu se pot regăsi în cuprinsul lucrării.

De asemenea, am rezervat un spaţiu foarte redus turnătorilor, deoarece am considerat mai important să dezvălui potenţele care au determinat rezistenţa la represiune, decât să alocăm prea mult pentru aceia care erau o largă categorie în epocă, existentă chiar şi în societatea aflată în aşa-zisa „libertate”, pe care cineva o numea sugestiv „închisoarea de dincolo de gratii”.

Nu am abordat în prezenta lucrare universul concentraţionar al lagărelor de muncă forţată, cum ar fi Canalul, sau coloniile de muncă de la Periprava, sau din Balta Brăilei, datorită vastităţii acestei tematici care poate va fi abordată într-o lucrare viitoare, statutul psihosocial al deţinuţilor din aceste lagăre fiind foarte complex, însumând pe cel din temniţe şi din satele deportaţilor cu domiciliu obligatoriu.

În ultima parte a lucrării, am încercat să construim o imagine scurtă dar sugestivă privind modul cum funcţionează reprezentările sociale şi memoria socială. Psihosociologii consideră ca această memorie este un suport identitar pentru diferitele comunităţi umane, şi asistăm în perioada contemporană parcă la un asalt al

acestei memorii. De aceea, am considerat că păstrarea acestei memorii este importantă şi ea trebuie perpetuată.

Regimul comunist din România este o parte importantă a istoriei naţionale, iar deţinuţii politici, selectaţi din rândurile luptătorilor anticomunişti, al celor care n-au vrut să colaboreze, sau al celor care şi-au afirmat cu curaj şi demnitate desolidarizarea, considerăm că trebuie să reprezinte un element identitar pentru poporul român şi pentru lupta sa de afirmare ca naţiune demnă în Europa şi în lume.

Conservarea acestei memorii colective nu se poate face decât prin promovarea luptei şi suferinţei unei generaţii care nu a vrut să se supună fiarei roşii, lucru cu putinţă de realizat prin lucrări de specialitate, conferinţe şi seminarii, prin întâlniri tematice, comemorative, în şcoli şi universităţi, prin înfiinţarea de muzee şi case memoriale care să servească generaţiilor viitoare de model şi sprijin într-o lume care se dovedeşte a fi din ce în ce mai dificilă şi în care identitatea individului şi a comunităţilor pare tot mai greu de regăsit.

BIBLIOGRAFIE

A. Lucrări memorialistice, de analiză, eseuri, culegeri de documente, studii, istorie orală.

Andronescu Demostene-*Reeducarea de la Aiud*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2018

Arendt Hannah-*Originile totalitarismului*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p.602

Bacu Dumitru-*Piteşti. Centru de reeducare studenţească*, Ed. Atlantida, Bucureşti, 1991.

Bejan, Dimitrie-*Satul blestemat*, Ed. Ileana, Bucureşti, f.a.

Boicu Dragoş (ed.) – *La limita rezistenţei, un martirologiu alternativ*, Ed. Agnos, Sibiu, 2017

Bordeianu Dumitru-*Mărturisiri din mlaştina disperării*, Ed. Gama, Bucureşti, 1995

Calestru Vasile-*Martiraj în Bărăgan. Lăţeşti*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2016

Cesereanu Ruxandra-*Călătorie spre centrul infernului, Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2018

Constante Lena-*Evadarea tăcută*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2013

Crainic Nichifor-*Am cunoscut iadul*! *Mărturii din închisoare*, 1947 – 1962, Ed. Floare Albă de Colţ, Bucureşti, 2015

Gyr Radu-*Sângele temniţei*. *Stigmate*, Ed. Lucman, Bucureşti, 2009

Grebenea Nicolae-*Amintiri din întuneric*, vol. I, Ed. Blassco, Bucureşti.

Hulber Maria-*Memorialistica detenţiilor postbelice româneşti*, Ed. Ratio et Revelaţie, Oradea, 2015 * * – *Ianolide Ioan, Deţinutul profet*, Ed. Îngrijită la mănăstirea Diaconeşti, Ed. Bonifaciu, Bucureşti, 2009

Ianolide *Ioanântoarcerea la Hristos*, document pentru o lume nouă, Ed. Bonifaciu, Bucureşti, 2012

Ierunca Virgil-*Fenomenul Piteşti*, Humanitas, Bucureşti, 1990, Ioniţă Nicu-*Experimentul Piteşti*. *Spălarea creierului şi reeducarea prin tortură în România comunistă*, Ed. Eikon, Bucureşti, 2016

Mareş Clara-*Fundamentele experimentului Piteşti*. *Manualul comunist de instrucţiuni privind războiul psihopolitic*, CNSAS, Arhivele securităţii, voi II, Ed. Nemira, 2004.

Maxim Virgil-*Imn pentru crucea purtată*, Editura Babei, Bacău, 2012

Mărgineanu Nicolae-*Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, Ed. Fundaţiei culturale române, Bucureşti, 2002

Moldovan B. Silviu (coord) – Arhivele securităţii, vol. II, Ed. Nemira, 2006

Mureşan *Mxn-Piteşti, Cronica unei sinucideri asistate*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2007

Nandriş-Cudia Aniţa*20 de ani în Siberia*. *Amintiri din viaţă*, Ed. Humanitas, 2016

Petrişor Marcel-*Cumplite încercări, Doamne*! *Din casimca Jilavei în zarea Aiudului*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2017

Popa Nicolai-*Coborârea în iad-Fenomenul Piteşti*, Piatra Neamţ, 1998

Popa Ilie (ed.) – *Experimentul Piteşti*. Comunicări prezentate la Simpozionul „Experimentul Piteştireeducarea prin tortură", ediţia a II-a, Piteşti, 2003, Fundaţia Culturală Memoria, Filiala Argeş.

Popa Ilie (ed.) – *Experimentul Piteşti*, Comunicări prezentate la Simpozionul „Experimentul Piteştireeducarea prin tortură", ediţia a II-a, Piteşti, 2003, Fundaţia Culturală Memoria, 2004

Popa Ilie (ed.) – *Experimentul Piteşti*. Comunicări prezentate la Simpozionul „Experimentul Piteşti-Reeducarea prin tortură", ediţia a XV-a, Piteşti, 2015, Fundaţia Culturală Memoria, Filiala Argeş.

Purcărea Nicolae-*Urlă haita*... Fundaţia Sfinţii închisorilor, Bucureşti, 2012

Răduleanu Galina-*Repetiţie la moarte*, *Din spatele gratiilor*, Ed. Manuscris, Piteşti, 2017

Rusan, Romulus (ed.) – *Analele Sighet nr. 7, anii 194*9 – *1953*, *Mecanismele terorii*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999

Rusan, Romulus (ed.) – *Analele Sighet nr. 10, anii 1973· 1989*, *Cronica unui sfârşit de sistem*, Bucureşti, l'iiiuliiţlii Academia Civică, 2003

Sămânţă Marcel-*Desculţ printre ciulini*, lui. MIH – uit, Timişoara, 2016

Sămânţă Marcel-*Dcporta (ÎI în* /M/th un htih<u/h/i *D.O.*, Ed. Mirton, Timişoniii, 20IK

Vultur Smaranda-*Istorie trăită*. *Istorie povestit*ă. Ed. Amarcord, Timişoara, 1997

Vişovan Marius-*Martirii sunt printre noi*, Ed. Evdokimos, Bucureşti, Fundaţia Profesor George Manu, 2016

* * – *Sfântul închisori*lor – *Mărturii despre Valeriu*

Gafencu, adunate şi adnotate de monahul Moise, Alba Iulia, 2007

* * – *Să nu ne răzbunaţi*! *Mărturii despre suferinţele românilor din Basarabia*, adunate de monahul Moise, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2012

B. Lucrări ştiinţifice.

Chelcea Septimiu-*Psihosociologie*, Ed Polirom, Iaşi, 2010

Gavreliuc Alin-*Psihologia socială şi dinamica personalităţii*, Ed. Polirom, Iaşi, 2019

Iluţ Petru-*Psihologie socială şi socio-psihologie*. *Teme recurente şi noi viziuni*, Ed. Polirom, Iaşi, 2009

Moscovici Serge-*Influenţă socială şi schimbare socială*-Ed. Polirom, Iaşi, 2011

Moscovici Serge, Markova Ivana-*Psihologia socială modernă*, Ed. Polirom, Iaşi, 2011

Neculau Adrian-*Psihologie socială*, *Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996

Neculau Adrian (coord) – *Psihologie socială*. *Aspecte contemporane*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996

Popoviciu Salomea-*Psihologia socială*, *O abordare contextuală a individului ca actor social*, Emanuel University Press, Oradea, 2013

Rada Cornelia, Peltea Bogdana Bianca-*Psihologia socială-Dinamica grupurilor*, Editura universitiii A, Bucureşti, 2014

Roquette Michel-Louis (coord) · (*hliidiiva* un *lată Perspective fundamentale şi cercetări aplliule*, Id Polirom, Iaşi, 2010

Zimbardo Phil-*Efectul l*. *ueifer*. *De hi e\priiuieulul concentraţionar Stanford la Aba* (*ihralb*, lid Nemini, Bucureşti, 2009

C. Reviste. Publicaţii.

Arhiva Asociaţiei foştilor deţinuţi politici, *Din documentele rezistenţei*, nr. 6, 1992

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr. l, 1990

Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea
Scriitorilor din România, Nr. 5, 1991
Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr. 7, 1992
Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr. 1 1, 1994
Memoria, *Revista gândirii arestate*, Editată de Uniunea Scriitorilor din România, Nr. 23, 1998